

AVRUPA KONSEYİ
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

ESKİ BİRİNCİ BÖLÜM

ORHAN/TÜRKİYE DAVASI

(Başvuru No. 25656/94)

KARAR

18 Haziran 2002

NIHAI

06/11/2002

Bu karar, Sözleşme'nin 44 § 2 Maddesi'nde belirtilen koşullarda kesinleşecektir. Yazım değişikliklerine tabi olabilir.

* *Hafıza Merkezi* tarafından çevrilmiştir.

Orhan/Türkiye davasında,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (Eski Birinci Bölüm):

Sn. E. PALM, *Başkan*

Sn. W. THOMASSEN,

Sn. L. FERRARI BRAVO,

Sn. J. CASSADEVALL,

Sn. B. ZUPANCIC,

Sn. R. MARUSTE,

Sn. F. GÖLCÜKLÜ, *ad hoc yargıç*

ve Sn. M. O'BOYLE, *Bölüm Sekreteri*

6 Şubat ve 15 Mayıs 2001'de ve 27 Mayıs 2002'de özel oturumda incelemeler yaptıktan sonra,

Son belirtilen tarihte kabul edilen aşağıdaki kararı vermektedir:

USUL

1. Dava, bir Türk vatandaşı olan Sn. Salih Orhan ("başvurucu") tarafından 24 Kasım 1994'te İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin ("Sözleşme") eski 25. Maddesi çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na ("Komisyon") Türkiye'ye karşı sunulan bir başvurudan (No. 25656/94) kaynaklanmıştır.

2. Nisan 2001'de hukuki yardım sağlanan başvurucu, Mahkeme'de mesleklerini İngiltere'de icra eden avukatlar olan ve temsil yetkilerini bir dava vekili olan Sn. Timothy Otty'ye devreden Sn. Kevin Boyle ve Sn. Françoise Hampson tarafından temsil edilmiştir. Bu temsilciler, merkezi Londra'da bulunan bir sivil toplum kuruluşu olan Kürt İnsan Hakları Projesi'nin ("KHRP") avukatı olan Sn. Philip Leach ve mesleklerini Türkiye'de icra eden avukatlardan yardım almışlardır. Türk Hükümeti ("Hükümet"), esas olarak temsilcisi Sn. Bahadır Kaleli tarafından temsil edilmiştir.

3. Başvurucu, özellikle askerlerin Türkiye'nin güneydoğusunda yaşadığı mezrayı yaktıklarını ve boşalttıklarını ve iki erkek kardeşini (Selim ve Hasan) ve oğlunu (Cezayir) -"Orhanlar"- tutukladıklarını ve öldürdüklerini ileri sürmüştür. Başvurucu başka hususların yanı sıra Sözleşme'nin 2, 3, 5, 8, 13 ve 14'üncü Maddeleri ile birlikte Sözleşme'nin 1. No'lu Protokolü'nün 1. Maddesi'ni gündeme getirmektedir.

4. Komisyon, 7 Nisan 1997'de başvurunun kabul edilebilir olduğunu bildirmiş ve başvuru, Sözleşme'nin 11. No'lu Protokolü'nün 5 § 3 Maddesi ikinci bendi uyarınca Komisyon, incelemesini tamamlamadan 1 Kasım 1999'da Mahkeme'ye iletilmiştir.

5. Başvuru, (Mahkeme Kuralları'nın 52 § 1 Kuralı uyarınca) Mahkeme'nin Eski Birinci Bölümüne tahsis edilmiştir. Bu Bölüm'de davaya bakacak olan Daire (Sözleşme'nin 27 § 1 Maddesi) Mahkeme Kuralları'nın 27 § 1 Kuralı'nda öngörüldüğü şekilde oluşturulmuştur. Türkiye ile ilgili olarak seçilen yargıç Sn. R. Türmen, davadan çekilmiştir (Kural 28). Hükümet, bu nedenle Sn. F. Gölcüklü'yü geçici yargıç olarak görev yapmak üzere atamıştır (Sözleşme'nin 27 § 2 Maddesi ve Kural 29 § 1).

6. Başvurucu ve Hükümet, esasa ilişkin gözlemlerini sunmuşlardır (Kural 59 § 1).

7. 15 Mayıs 2001'de Strasbourg'taki İnsan Hakları Binası'nda kamuya açık bir duruşma yapılmıştır.

Aşağıda belirtilen kişiler Mahkeme'de hazır bulunmuşlardır:

Hükümet adına

Sn. M. ÖZMEN

Sn. H. MUTAF

Temsilci

Danışman

Başvurucu adına

Sn. T. OTTY

Sn. R. YALÇINDAĞ

Sn. P. LEACH

Avukat

Avukat

Müşavir avukat.

8. Mahkeme, başvuru adına Sn. Otty ve Sn. Yalçındağ, Hükümet adına da Sn. Özmen ve Mutaf tarafından yapılan açıklamaları dinlemiştir.

OLAYLAR

I. DAVAYA İLİŞKİN KOŞULLAR

9. Dava, esas olarak Türkiye'nin güneydoğusundaki Diyarbakır ilinin Kulp ilçesinin Çağlayan köyünün Deveboyu mezarında 1994 yılının Mayıs ayında meydana gelmiş olan olaylarla ilgilidir. Çağlayan köyü, bir yolla Çağlayan köyü ve mezralarından sorumlu jandarma karakolunun bulunduğu Zeyrek'e bağlanmaktadır. Zeyrek, Kulp ve Lice ilçeleri arasındaki anayol üzerindedir.

Başvurucu, 6 Mayıs 1994'te devlet güvenlik güçlerinin Deveboyu mezarını yaktıklarını ve boşalttıklarını ve 24 Mayıs 1994'te aynı askerlerin Deveboyu'na dönerek başvurusunun erkek kardeşlerini (Selim ve Hasan Orhan) ve oğlunu (Cezayir Orhan) gözaltına aldıklarını ve daha sonra bu akrabalarının ("Orhanlar") kaybolduklarını ileri sürmektedir.

10. Taraflar, açıklanan olaylara itiraz etmişler ve Komisyon, 6-8 Ekim 1999'da Ankara'da delil toplayan Temsilcileri görevlendirmiştir.

Temsilciler, şu tanıklarla görüşmüşlerdir: Adnan Orhan (Selim Orhan'ın oğlu); Mehmet Emre (başvurucunun Elmalı köyüne komşu Gümüşsuyu mezarındaki kuzeni); Mehmet Can (ilgili dönemde Diyarbakır'da oturmuş olan Selim Orhan'ın damadı); Ahmet Potaş (Zeyrek Jandarma Karakolu Komutanı); Ali Ergülmez (Kulp İlçe Jandarma Karakolu Komutanı); Ümit Şenocak (Kulp İlçe Jandarma Karakolu Komutan Yardımcısı); Kamil Taşcı (Kulp Merkez Jandarma Karakolu Komutanı); Şahap Yaralı (Lice İlçe Jandarma Karakolu Komutanı); Hasan Çakır (Lice Merkez Jandarma Karakolu Komutanı); Aziz Yıldız (Hasan Çakır'ın yerine atanmıştır); Mustafa Atagün (Diyarbakır Başsavcılığı'nda görevli savcı) ve Mehmet Yönder (Kulp'da görevli bir savcı).

11. Sözlü delillerin dökümleri ile birlikte taraflarca Komisyon'a verilmiş olan yazılı deliller Mahkeme'ye iletilmiştir. Ayrıca taraflar, Komisyon tarafından talep edilmiş olan başka belgeleri Mahkeme'ye sunmuşlardır.

Taraflarca olaylar konusunda sunulan belgeler (Bölüm A ve B), taraflarca mevcut dosyaya sunulan materyaller (Bölüm C ve D), Hükümet'in *Çiçek* davasında (*Çiçek/Türkiye davası*, Başvuru no. 25704/94, AİHM 2001, -aşağıda Bölüm E) sunmuş olduğu ilgili materyallerle birlikte Temsilcilere iletilen sözlü deliller (Bölüm F), aşağıda özetlenmektedir.

A. Başvurucunun olaylar hakkındaki beyanları

12. 1992-1994 yılları arasında PKK'ya karşı alınan ayrılıkçılıkla mücadele önlemleri çerçevesinde Türkiye'nin güneydoğusunda çok

sayıda kayıp olayları ve açıklanamayan ölümler meydana gelmiştir. Özellikle Diyarbakır ilçesi ile Lice ve Kulp ilçeleri bundan etkilenmiştir.

13. Başvurucu Salih Orhan, 1955'de dünyaya gelmiştir. Selim ve Hasan Orhan (1954 doğumlu) onun yegâne erkek kardeşleriydi. En büyük oğlu Cezayir, 1977'de dünyaya gelmiştir. O dönemde bu kişilerin tamamı Deveboyu'nda yaşıyordu ve başvurucu ile erkek kardeşlerinin her birinin kendi evleri vardı.

14. 20 Nisan 1994'te 100'ün üzerinde araçla gelen 300-400 kadar asker, Deveboyu yakınında kamp kurdu.

15. 6 Mayıs 1994'te yaklaşık olarak saat 06:00'da bir grup asker köye girdi. Köy imamı, Komutanlarının köylülerin caminin önünde toplanmalarını istediğini ilan etti ve köylüler de caminin önünde toplandılar. Komutan, daha sonra Çağlayan köyünün (Deveboyu mezrası dahil) yakılacağını ancak köylülerin eşyalarını almalarına izin vereceğini bildirdi. Başvurucu, evine döndü ve eşyalarını toplamaya başladı. Bunu yaparken askerler onun ve diğerlerinin evlerini ateşe verdi. Görevlerini tamamlayan ve köylülere köyden ayrılmaları için üç gün süre tanıyan askerler, köyden ayrıldı.

16. Ertesi gün başvurucu ve diğer köylüler, olayı bildirmek ve ekinleri hasat etmek için yetecek bir süre bölgede kalma izni almak amacıyla Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gittiler. Bu karakolun komutanı olan Ali Ergülmez, askerlerin Bolu'dan geldiklerini ve köylülerin hasat dönemine kadar kalabileceklerini söyledi.

17. 24 Mayıs 1994'te daha fazla sayıda asker, köyün yakınında görüldü. Orhanlar, evlerini onarıyorlardı ve gelen askerleri fark etmediler. Bu üç kişinin tamamı, askerler tarafından gözaltına alındı. Askerlerden biri, Komutan'ın onları görmek istediğini, askerlerin yolu bilmediklerini ve daha sonra köye gelebileceklerini söyledi. Tepeye doğru yürüyerek gittiler. Aynı gün yaklaşık 16:30'da askerler ve Orhanlar, komşu Gümüşsuyu mezrasında görüldüler. Sigara içiyorlardı ve sağlıklı görünüyorlardı.

18. Başvurucu, 25 Mayıs 1994'te Zeyrek Jandarma Karakolu'na gitti ve onların nerede olduğunu sordu. Ahmet Potaş, ona Orhanların Kulp'a götürüldüklerini söyledi. Kulp'a gitti ve Ali Ergülmez ile konuştu.

19. Orhanların nerede olduğu konusunda hiçbir bilgi alamayan başvurucu, Kulp Başsavcılığı, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi, Olağanüstü Hal Bölge Valisi ve Diyarbakır Asayiş Komutanlığı'na resmi şikayette bulundu.

20. Orhanların kaybolmasından yaklaşık bir ay sonra, başvurucu, Ramazan Ayçiçek ile temas kurdu. Ayçiçek, Lice Cezaevi'ne nakledilmeden önce Orhanlarla Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulmuştu. Orhanları görmüştü ve başvurucuya, Orhan ailesinin üç üyesinin de "kötü" görüldüğünü söyledi.

21. Başvurucu, Orhanlar hakkında başka bir haber veya Deveboyu'nun yakılması hakkındaki şikayetlerine bir yanıt alamadı.

B. Hükümet'in olaylar hakkındaki beyanları

22. Hükümet, söz konusu dönemde Diyarbakır ilinde ayrılıkçılıkla mücadele amaçlı çeşitli askeri operasyonlar yapıldığını inkar etmedi.

23. Ancak olaylara ilişkin üç hususa itiraz etti. İlk olarak iddia edildiği gibi Çağlayan'da 6 veya 24 Mayıs'ta bir askeri operasyon yapılmadığını ileri sürdü ve bu konuda Ağustos 2000'de Mahkeme'ye operasyonlara ilişkin kayıtları sundu (bkz. aşağıda paragraf 124). Dolayısıyla, ikinci olarak Orhanlar gözaltına alınmamıştı. Orhanlar, herhangi bir suç nedeniyle aranmıyorlardı. Ordunun, yakaladığı kişileri gözaltına alması mümkün değildi. Ordunun, bu kişileri jandarmaya teslim etmesi gerekiyordu ve bütün ilgili jandarma karakollarının kayıtları, bu kişilerin gözaltına alınmadığını gösteriyordu. Üçüncü olarak başvurucunun şikayetleri üzerine ilgili makamlarca kapsamlı soruşturmalar yapılmış ve bu makamlar, daha fazla araştırılması gereken bir husus veya adli takibat gerektiren bir suç olmadığı sonucuna varmışlardı.

24. Hükümet, bu nedenle Çağlayan köyünün yakılmış olduğunun veya Orhanların güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmış olduğunun makul şüphenin ötesinde şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmamış olduğu görüşündeydi. Bu çerçevede bu tahribat veya kaybolmaların Devlet'e atfedilebilir olduğunun da ispatlanmamış olduğunu beyan etti.

C. Başvurucu tarafından sunulan belge niteliğindeki deliller

1. Başvurucunun İnsan Hakları Derneği'nin ("İHD") Diyarbakır Şubesi'ne sunduğu 3 Kasım 1994 tarihli beyan

25. 20 Nisan 1994'te 300 ila 400 arasında asker, 100'ün üzerinde araçla Deveboyu'na geldi. Askerler, mezra yakınında kaldılar. Başvurucu, diğer köylülerle birlikte askerlerin çadırlarını, sırt çantalarını ve diğer donanımlarını taşıdı. Bu süre içinde Zeyrek Jandarma Karakolu Komutanı Ahmet Potaş ve komutası altındaki askerler, burada kalan askerlere donanım getiriyorlardı. Ahmet Potaş, daha önce köylülere askerlerin Bolu Komando Tugayı'ndan geldiklerini, bu askerler tarafından daha önce gözaltına alınmış olan kişilerden bir daha haber alınmadığını ve köylülerin gözaltına alınmamak için dikkatli olmaları gerektiğini söylemişti.

26. Askerler, köyün yakınında yaklaşık 3 gün kaldıktan sonra operasyon için Bingöl-Muş bölgesine gittiler. 6 Mayıs 1994'te saat 06:00 civarı mezraya döndüler ve bazı askerler, caminin önünde toplandı. Köyün imamı, güvenlik güçleri komutanının, köylülerden caminin önünde toplanmalarını istediğini duyurdu. Bütün köylüler, caminin önünde toplandı. Birlik komutanı, daha sonra onlara köyün yakılacak olması nedeniyle bir saat içinde eşyalarını toplamaları

gerektiğini söyledi. Köylüler, evlerine gittiler ve eşyalarını toplamaya başladılar. Ancak bunu yaparken askerler evleri yakmaya başladılar. Askerler, köyü yaktıktan sonra köyü boşaltmaları için onlara üç gün süre verdi ve Kulp yönüne gitmek için köyden ayrıldılar. Askerlerin gitmesinden sonra köylüler, çoğunluğu yangın nedeniyle onarılamayacak ölçüde hasar gören eşyalarının küçük bir bölümünü kurtarmayı başardılar.

27. 7 Mayıs 1994'te Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na giderek olayı bildirdiler. Köylülere, askerlerin Bolu'dan gelmiş oldukları söylendi. Karakol yetkilileri, onlara hasada kadar çadırda kalabileceklerini bildirdiler ve bunun için izin verdiler. Köylüler, hasat için hazırlık yapmaya başladılar ve tamamen tahrip olmamış olan evlerini onarmaya çalıştılar. Askerler, hala köy yakınında operasyonlar yapıyordu ve köylüler onların geldiğini görünce köy dışında saklanıyorlardı.

28. 24 Mayıs 1994'te askerler, köyün yakınında görüldüler ve erkekler saklandı. Ancak Orhanlar, evleri onarmakla meşguldü ve askerleri görmediler. Köydeki kadınlar ve çocuklar, askerlerin onları götürdüğünü gördüler. Başvurucu, o gün askerlerden saklandı ancak köydeki kadınlar ve çocuklar, ona Orhanları götüren askerlerin, köyü yakan askerler olduğunu söylediler. Orhanların hiç biri daha önce gözaltına alınmamıştı ve Selim, bir fahri imamdı. Aynı gün yaklaşık olarak saat 16:30'da askerler ve Orhanlar, Gümüşsuyu'na ulaşmıştı ve bu mezradaki kişiler, Orhanları askerlerle birlikte görmüşlerdi. Orhanlar, askerlerle sigara içiyorlardı ve iyi durumlardı.

29. 25 Mayıs 1994'te aynı köylüler, Zeyrek Jandarma Karakolu'na gittiler ve olayı Ahmet Potaş'a anlattılar. Potaş, onlara Orhanların Kulp'a götürdüklerini söyledi. Bu nedenle Kulp'a gittiler. Ancak Kulp'taki komutan onlara olayla ilgili hiçbir bilgisi olmadığını söyledi.

30. Başvurucu, bu nedenle Kulp Başsavcılığı, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi, Olağanüstü Hal Bölge Valisi ve Diyarbakır Asayiş Komutanlığı'na resmi şikayette bulundu ancak bir sonuç alamadı.

31. Bir ay sonra başvurucu, daha önce Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulmuş olan Ramazan Ayçiçek adlı bir kişinin, Lice Cezaevi'ne nakledildiğini öğrendi. Başvurucu, onu görmek için oraya gitti ve Ramazan Ayçiçek ona Orhanları Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında bulunduğu sırada gördüğünü ve durumlarının çok kötü olduğunu söyledi.

*2. Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı'na sunulan
16 Haziran 1994 tarihli dilekçe*

32. Orhanlar, 24 Mayıs 1994'te jandarma tarafından yapılan bir operasyon sırasında tutuklanmışlardı ve yapılan başvurulara karşın o

tarihten sonra onlardan bir haber alınamamıştı. Başvurucu, kendisine bilgi verilmesi talebinde bulundu.

3. *Diyarbakır Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne sunulan 6 Temmuz 1994 tarihli dilekçe*

33. Çağlayan'daki bir askeri operasyon sırasında güvenlik güçleri, Orhanlardan rehberlik yapmalarını isteyerek onları beraberlerinde götürmüşlerdi. Başvurucu, o tarihten bu yana onlardan hiçbir haber alamamıştı ve bilgi alabilmek için yardım talebinde bulundu.

4. *Raporlar, beyanlar ve diğer yayınlanmış belgeler*

34. Başvurucu, ayrıca şunları sunmuştur:

– Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin ("CPT") Türkiye hakkındaki resmi açıklaması, Aralık 1992;

– Birleşmiş Milletler ("BM") İşkenceye Karşı Komite ("CAT") tarafından Türkiye hakkında yapılan araştırmaya ilişkin özet sonuçlar, Kasım 1993;

– İnsan Hakları İzleme Örgütü Dünya raporu, 1994;

– İnsan Hakları Derneği Türkiye raporu, 1994;

– KHRP, Medico International ve İngiltere ve Galler İnsan Hakları Komitesi'nin "Türkiye'de Hukukun Üstünlüğü ve Savunuculuk" başlıklı raporu, Ocak 1995;

– Uluslararası Af Örgütü'nün "Türkiye: Kayıp anneleri harekete geçti" başlıklı raporu, Mayıs 1995;

– CAT'ın *İsmail Aslan/Türkiye* kararı, 8 Mayıs 1996;

– KHRP ve Medico International'ın "Türkiye'nin güneydoğusundaki köylerin imha edilmesi" başlıklı raporu, Haziran 1996;

– CPT'nin Türkiye hakkında kamuoyuna yaptığı açıklama, Aralık 1996;

– KHRP'nin "Türkiye'deki kayıp kişiler hakkında bir rapor" başlıklı raporu;

– BM Çalışma Grubu'nun "Türkiye'deki Kayıp Kişiler Raporu", 1996;

– Avrupa İnsan Hakları Komitesi raporu, Eylül 1998;

– Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi raporu.

5. *Başvurucunun İHD'ye sunduğu 5 Ocak 1998 tarihli beyan*

35. Mevcut başvurusunu sürdürme niyetini ve 3 Kasım 1994 tarihli beyanının içeriğini teyit etmiştir.

36. 24 Nisan 1995'de Diyarbakır'dan polis memurları evine gelerek eşine, bir savcının başvurusunun ifadesini almak istediğini bildirmişlerdir. Başvurucu, bu konuda tereddüt etmesine karşın

Diyarbakır Başsavcılığı'na giderek ayrıntılı bir ifade vermiştir. Savcı, ona kızgın bir sesle neden dosyayı yabancı bir ülkeye götürdüğünü ve ona kimin tavsiyede bulunduğunu sormuştur. Başvurucu, verdiği ifadenin kendisine okunmaması nedeniyle savcının ifadesini nasıl kaleme aldığını bilmiyordu. İfadeyi imzalaması istenmiş ve o da imzalamıştır.

6. Adnan Orhan'ın 6 Ekim 1999 tarihli ifadesi

37. 1994'te tanık 12 yaşındaydı. 1993 sonundan Nisan 1994 sonuna kadar Lice Yatılı Okulu'na gitmişti. Bunun dışında babası (Selim Orhan) ve ailesi ile birlikte evlerinde ikamet etmişti. Lice Yatılı Okulu'nda iki ana bina vardı: Biri eğitim ve idare, diğeri de yatakhane olarak kullanılıyordu. Askeri bina, okul yatakhane binalarından yaklaşık 200 metre ilerideydi.

38. Tanık, askeri binaya çok sayıda askeri aracın geldiğini görmüştü. Bir seferinde bir aracın içinde sivil kıyafetli kişiler görmüş ve o ve arkadaşları, bu kişilerin gözaltına alınmış olduklarını düşünmüşlerdi. Ayrıca okul yerleşkesi içinde mavi bereli bazı askerler görmüştü.

39. Nisan 1994 sonuna doğru tanık, rahatsızlığı nedeniyle Deveboyu'na dönmüştü. Bölgede çok sayıda asker bulunuyordu ve bazılarının mavi bereleri vardı. Bundan yaklaşık 15 gün sonra 250-300 asker geldi ve köyü yaktı. İki veya üç asker, babasının evini kuru ot ve bir tür toz kullanarak ateşe verdi.

40. İki hafta sonra askerler, yürüyerek yaklaşık 07:00-08:00 saatleri arasında köye geri geldiler. Tanık, evinden yaklaşık 20-25 metre uzaklıktaki bir bahçede bulunuyordu. Askerler, babasından (Selim) nüfus cüzdanını göstermesini istediler ve o da nüfus cüzdanını askerlere verdi. Köyde başka erkek olup olmadığını sorduklarında Hasan ve Cezayir de geldiler. Onlardan nüfus cüzdanlarını göstermeleri istendi ve onlar da gösterdiler. Askerler, tanığın babasından onlarla gelmesini istediklerinde babası, nedenini sordu ve tanık, onlara yaklaştı. Tanık, babasına nereye gittiğini sordu ve babası da askerlerin bir rehber istediğini söyledi. Tanık, komutana Orhanları nereye götürdüklerini sordu ve komutan da serbest bırakılacakları yanıtını verdi.

41. O anda annesi, erkek kardeşleri ve kız kardeşleri de gelmişti ve hepsi, Orhanları götürürlerken askerleri takip ettiler. Ağlıyorlardı. Amcasının eşi, Kuranı Kerim'ini çıkarttı ve Orhanları götürmemeleri için onlara yalvardı. O anda tanık, komutanın telsizde belirtilen kişilerin yanında olduğunu ancak ailelerin onların götürülmesine itiraz ettiğini söylediğini ve ne yapması gerektiğini sorduğunu duydu. Telsizdeki ses, Orhanları getirmesini söyledi. Grup, komutanın, takip etmeye devam etmeleri durumunda kötü şeylerin olacağını söylemesine kadar Orhanları ve askerleri bir süre takip etti. Tanık, babasını en son o zaman gördü.

7. *Mehmet Can'ın 6 Ekim 1999 tarihli ifadesi*

42. Tanık, Mayıs 1994'te Diyarbakır'da ikamet ediyordu. Bir gün işten eve döndüğünde karısı ona Deveboyu'nun yakıldığını söyledi. Ertesi gün akrabaları dahil olmak üzere köylülere yardım etmek için aracıyla Deveboyu'na gitti. Yolda bölgede yaklaşık 300-400 asker gördü. Köy, vardığında hala yanıyordu ve ona askerlerin köyü yaktığı söylendi. Geri kalan eşyalarını Diyarbakır'a götürmeleri için yaklaşık 8 aileye yardım etti.

43. Yaklaşık 19 gün sonra karısı ona babası (Selim) ile birlikte Hasan ve Cezayir Orhan'ın gözaltına alındığını söyledi. O ve karısı, daha sonra aracı ile Deveboyu'na gittiklerinde Orhanların askerler tarafından götürüldüğünü öğrendiler.

8. *Mehmet Emre'nin 6 Ekim 1999 tarihli ifadesi*

44. Mayıs 1994'te tanık, Gümüşsuyu'nda ikamet ediyordu. Bir gün Orhanları, Gümüşsuyu'nda bir grup asker nezaretinde gördü. Aynı akşam başvuru, Gümüşsuyu'na geldi ve Orhanları gören olup olmadığını sordu. Tanık da başvurucuya gördüklerini anlattı.

45. Ertesi gün sabah tanık, Orhanların başına ne geldiğini sormak için Gümüşsuyu'ndan yaşlı bir adamla birlikte Zeyrek Jandarma Karakolu'na gitti. Konuştuğu Ahmet Potaş, ona Orhanların Kulp'a götürüldüğünü söyledi. Tanık, Zeyrek Karakolu'ndan ayrıldıktan sonra başvuru ile karşılaştı ve ona Ahmet Potaş'ın söylediklerini aktardı.

9. *Orhanların fotoğraf nüshaları*

46. Bunlar, delil toplama sırasında Temsilcilere sunulmuştur.

10. *Lice Yatılı Okulu şeması*

47. Şema, Temsilcilere delil sunarken Adnan Orhan tarafından çizilmiştir.

D. Hükümet tarafından sunulan belge niteliğindeki kanıtlar

1. *İlk soruşturma dosyası: 1994/66 sayılı dosya, Kulp Başsavcısı, 1994-1995*

(a) Başvurucunun bir Kulp savcısına sunduğu 8 Haziran 1994 tarihli dilekçesi

48. Deveboyu'nda 24 Mayıs 1994'te yapılan bir askeri operasyon sırasında Orhanlar, onlara rehber olarak ihtiyaç duyulduğunu söyleyen askerler tarafından götürülmüş ve askerlerin komutanı, onların

getirilmesini istemiştir. Başvurucu, herhangi bir haber almadan 15 gün geçmesinden sonra Orhanların o andaki durumları hakkında güvenilir bilgi verilmesi talebinde bulunmuştur.

(b) Tanığın Kulp savcısı tarafından alınan 8 Haziran 1994 tarihli ifadesi

49. Orhanlar, 24 Mayıs 1994'te askerler tarafından Deveboyu'ndan götürülmüştü. Askerler, onlardan rehberlik yapmalarını istemişler ve askerlerin komutanının mutlaka onları istediğini söylemişlerdi. O tarihten bu yana başvurucu, Orhanlardan haber alamamıştı ve başlarına ne geldiği konusunda bir soruşturma yapılmasını talep etti.

(c) Kulp savcısının Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 8 Haziran 1994 tarihli yazı

50. Deveboyu'ndaki Orhanların yakınları, askerler tarafından 24 Mayıs 1994'te götürülen ve bir daha kendilerinden haber alınamayan Orhanlar hakkında bir başvuruda bulundular. Muhataptan, "soruşturma yapması" ve bir hafta içinde yanıt vermesi talep edildi.

(d) Bir Kulp savcısının Lice Başsavcısı'na gönderdiği 11 Temmuz 1994 tarihli yazı

51. Orhanların 24 Mayıs 1994'te tutuklanmaları ve daha sonra kaybolmaları konusunda başvurusunun şikayetine atıfta bulunulmuştu. Orhanların o dönemde Lice Yatılı Okulu'nda kalan askeri birlikler tarafından gözaltına alındığı bildirilmişti. Muhataptan, Orhanların okulda kalan birlikler tarafından gözaltına alınıp alınmadıklarını veya onların gözetiminde olup olmadıklarını ve Başsavcılığın Orhanlara karşı devam eden bir kovuşturması olup olmadığını soruşturmaları talep edilmişti.

(e) Kulp İlçe Jandarma Komutanı Yardımcısı'nın (Ümit Şenocak) Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 22 Temmuz 1994 tarihli yazı

52. Kulp savcısının 8 Haziran 1994'teki yazısından sonra bir soruşturma ve araştırma yapılmıştı. Orhanlar, kendi komutanlığı tarafından gözaltına alınmamış ve komutanlığı, belirtilen tarihte veya yaklaşık olarak bu tarihte bir operasyona katılmamıştı. Orhanların aranmasına devam edilecek ve yeni gelişmeler hakkında bilgi verilecekti.

(f) Kulp savcısının Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 18 Ağustos 1994 tarihli yazı

53. Muhataptan, başvurusunu ve Kamil Ataklı'yı (Çağlayan muhtarı), mümkün olan en kısa süre içinde Kulp Başsavcılığı'nda hazır bulundurulmalarının sağlanması talep edilmişti.

(g) Başvurucunun bir Kulp savcısı tarafından alınan 22 Ağustos 1994 tarihli ifadesi

54. Orhanlar, askerler tarafından tutuklanmış ve gece Kulp'ta ve daha sonra Lice Yatılı Okulu'nda 20 gün gözaltında tutulmuşlardı. Başvurucu, hiçbir haber alamamıştı. Diyarbakır Olağanüstü Hal Bölge Valiliği, Valilik, İl Jandarma Tugay Komutanlığı ve Kulp Merkez Jandarma Komutanlığı'na yaptığı başvurular sonuçsuz kalmıştı. Askerler, Orhanlara karşı hiçbir "suç duyurusu" olmadığını belirtmişlerdi.

(h) Kulp savcısının Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı'na gönderdiği 3 Eylül 1994 tarihli yazı

55. Muhataptan Orhanların tutuklanmak üzere muhataba gönderildiğinin teyit etmesi istenmişti.

(i) Çağlayan köyü muhtarının, bir Kulp savcısı tarafından alınan 23 Eylül 1994 tarihli ifadesi

56. Yaklaşık dört ay önce Bolu Komando Tugayı, operasyon için Deveboyu'na gelmişti. Muhtara, bu tugaya mensup askerlerin Orhanları götürdükleri, olayın meydana gelmesinden birkaç gün sonra bildirilmişti. Muhtara, götürülen kişilerin çocuklarının askerleri ve Orhanları bir süre takip ettikleri ancak komutanın telsizden Orhanların serbest bırakılacağını ifade ettiği söylenmişti. Muhtar, Zeyrek Karakolu'na gitmiş ve orada kendisine askerlerin, sivillerle birlikte operasyon için Lice'ye doğru gittikleri bildirilmişti.

(j) Başvurucunun bir Kulp savcısı tarafından alınan 23 Eylül 1994 tarihli ifadesi

57. Başvurucu, bu savcılığa bir dilekçe sunmuş (8 Haziran 1994) ve bir ifade vermişti (22 Ağustos 1994). Orhanlardan hala haber alamamıştı ve aramaya devam ediyordu. Başvurucu, Orhanların bulunmasını ve onları gözaltına almış olan kişilerin cezalandırılmalarını talep etti.

(k) Kulp İlçe Jandarma Komutanı Ali Ergülmez'in Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 23 Eylül 1994 tarihli yazı

58. 18 Ağustos 1994 tarihli yazıda belirtilen kişiler ayrılmıştı.

(l) Bir Kulp savcısının Diyarbakır Asayiş Şubesi Müdürlüğü'ne gönderdiği 30 Eylül 1994 tarihli yazı

59. Muhataba Orhanları tutuklayıp tutuklamadığı sorulmuştu. Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü ve İdare Başkanlığı'nın yazı üzerindeki damgalarında, Orhanlar hakkında arama kararı bulunmadığı ve sabıka kayıtlarının bulunmadığı belirtilmişti.

(m) Bir Kulp savcısının Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı ve Diyarbakır Başsavcısı'na gönderdiği 3 Ekim 1994 tarihli yazı

60. Muhataplardan, bir ön soruşturma çerçevesinde Orhanların tutuklanmak üzere onlara gönderilip gönderilmedikleri veya tutuklanıp tutuklanmadıklarını teyit etmeleri istenmişti. Yazı üzerindeki bir damgada Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı'nın Orhanların isimlerini bu savcılığın kayıtlarında bulamadığı belirtilmekteydi.

(n) Diyarbakır Başsavcısı'nın Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 3 Ekim 1994 tarihli yazı

61. 3 Ekim 1994 tarihli yazıya göre 1993 ve 1994'e ilişkin bilgisayar kayıtlarında yapılan bir aramada Orhanların isimlerine rastlanmamıştır. Muhataptan Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı ile temasa geçmesi istenmişti.

(o) Diyarbakır Valiliği Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şubesi'nin Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 20 Ekim 1994 tarihli yazı

62. Kulp Başsavcısı'nın 30 Eylül 1994 tarihli yazısına göre bir araştırma yapılmıştı. Orhanlar, gözaltına alınmamışlardı ve Emniyet Müdürlüğü tarafından aranıyorlardı.

(p) Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı'nın Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 24 Ekim 1994 tarihli yazı

63. Orhanlar, bu mahkemenin kayıtlarında bulunmuyorlardı.

(q) Bir Kulp savcısının Lice Başsavcısı'na gönderdiği 6 Nisan 1995 tarihli yazı

64. 11 Temmuz 1994 tarihli yanıtlanmamış olan yazıya cevap istenmişti.

(r) Başvurucunun Diyarbakır Başsavcısı'na (Mustafa Atagün) verdiği 2 Mayıs 1995 tarihli ifade

65. İfadede Adalet Bakanlığı'ndan alınan ve başvurucuya okunan 20 Nisan 1995 tarihli bir yazıda, başvurucunun Strasbourg başvurusuna atıfta bulunulmuş ve Diyarbakır Başsavcısı'ndan konunun Lice Başsavcılığı tarafından araştırılmasını sağlaması ve başvurucunun ifadesini alması istenmiştir. Başvurucuya ayrıca İngiliz avukatların yetkili kılındığı formdaki imzanın kendisine ait olup olmadığı sorulacaktı. Öncelikli olarak 285 sayılı Kararname çerçevesinde bir soruşturma açılmasına gerek olup olmadığı değerlendirilecekti. Bakanlığa bu konuda bilgi verilecekti. Başvurucudan daha sonra bir ifade vermesi istenmişti.

66. Başvurucu ve iki erkek kardeşinin (Selim ve Hasan) Deveboyu'nda evleri vardı. 6 Mayıs 1994'te 300-400 asker,

Deveboyu'na geldi. Başvurucu, o sırada tarladaydı. Caminin hoparlöründen köylülerin cami önünde toplanacaklarını duydu ve köye gitti. Camide komutan, onlara bir saat içinde evlerindeki eşyalarını almalarını ve köyü boşaltmaları gerektiğini söyledi. İnsanlar eşyalarını almaya çalışırken evler ateşe verildi. Onun ve erkek kardeşlerinin evleri yakıldı. Askerler, ayrılmadan önce köyün boşaltılmasını istediler.

67. Ertesi gün Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na giderek olayı bildirdiler. Ekinlerin hasadı için kalmalarına izin verilmesini istediler ve komutan da bunu kabul etti. Mezrada çadır kurdular ve çiftlik hayvanları ve ekinleri ile ilgilendiler. Daha sonra askerler köyün yakınına geldiğinde (iki veya üç kez) saklandılar. 24 Mayıs 1994'te askerler geldiğinde başvurucu yine tarladaydı. Orhanlar, kendi evlerinin onarımını yapıyorlardı. Askerler, onlara komutanın onları görmek istediğini ve askerlere yolu gösterdikten sonra geri döneceklerini söylediler. Başvurucu, onların götürüldüğünü görmedi ancak köye döndüğünde olup bitenlerden haberdar oldu.

68. Ertesi gün köy muhtarı ile bazı köylüler, Zeyrek Jandarma Karakolu'na giderek Orhanlar hakkında bilgi almaya çalıştılar. Onlara Orhanların Kulp'a götürüldüğü söylendi. Bir veya iki gün sonra başvurucu, Kulp İlçe Jandarma Karakolu'na gitti. Komutana Orhanları sordu ve komutan da ona bölgede 50 operasyon yapıldığını ve Orhanların onun karakoluna getirilmediğini söyledi.

69. Başvurucu, bu nedenle Kulp Başsavcılığı'na ve Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı'na başvurdu. Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı ona Orhanların gözaltında olmadığını bildirdi. Başvurucu, daha sonra Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne bir dilekçe verdi ve valilik onu Diyarbakır Valiliği'ne, Diyarbakır Valiliği de İl Jandarma Komutanlığı'na yönlendirdi. İl Jandarma Komutanı, "Lice"ye telefon etti ancak Orhanların orada olmadığı yanıtını aldı. Hatların kesik olması nedeniyle "Kulp'a" telefon edilemedi.

70. Yaklaşık bir ay sonra başvurucu, Lice cezaevinde bulunan Ramazan Ayçiçek ile temas kurdu ve onu görmeye gitti. Ramazan Ayçiçek, ona Lice Cezaevi'ne nakledilmeden önce Orhanlarla birlikte Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduğunu söyledi. Ramazan Ayçiçek o tarihte (Mayıs 1995) Şanlıurfa Cezaevi'nde bulunuyordu. Lice İlçe Jandarma Komutanlığı, daha sonra başvurucuya Orhanların "orada" olmadığını bildirdi.

71. Başvurucu, Diyarbakır'a gitti. Bazı köylülerin İHD'ye başvurduğunu öğrendikten sonra o da başvuruda bulundu ve İHD, onun beyanını aldı. Kendisine 3 Kasım 1994 tarihli ifadesi gösterildi ve ifadesini ve imzasını teyit etti. İngiliz avukatları görevlendiren yetki yazısı kendisine gösterildiğinde İHD'nin İngiliz avukatlar atayacağını kendisine söylenmediğini ve kendisinden sadece bir kağıdı imzalamasının istendiğini ve bunun bir yetki yazısı olduğunu bilmediğini ifade etti. Kendisine sadece ifadesinin Ankara'ya

gönderileceği söylendi ancak hangi kuruluşa gönderileceği belirtilmedi. Amacı, Orhanları ölü veya sağ bulmak, başlarına ne geldiğini öğrenmek ve mülküne verilen zarar nedeniyle tazminat almaktır. Köy muhtarının Bölge Valiliği'ne evlerin yakıldığını bildirmiş olmasına karşın herhangi bir mahkeme nezdinde hasar belirleme işlemlerini başlatmamıştı. Başvurucu, bu nedenle yakılmış olan evin yerine bir ev verilmesi için Bölge Valiliği'ne dilekçe verdi. Türk makamları tarafından tanınan haklarını talep etti ve Avrupa'da bir yargılama yapılmasını istemedi.

72. İfadenin başvurucuya okunduğu ve başvurucunun da imzalayarak bunun doğruluğunu teyit ettiği kayıt altına alınmıştı.

(s) Bir Diyarbakır savcısının (Mustafa Atagün) Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 3 Mayıs 1995 tarihli yazı

73. Adalet Bakanlığı'nın 20 Nisan 1995 tarihli yazısına atıfta bulunan Mustafa Atagün, ayrıntılı bir ifade vermiş olan başvurucunun şikayetleri konusunda bir soruşturma yapılmasını ve bu araştırmanın sonuçlarının Bakanlığa iletilmek üzere 1 Haziran 1995'e kadar kendisine gönderilmesini istedi.

(t) Bir Kulp savcısının Diyarbakır Başsavcısı'na gönderdiği 16 Mayıs 1995 tarihli yazı

74. Bir soruşturma başlatılmıştı ancak Orhanlar hala kayıptı. İlgili soruşturma belgelerinin kopyaları ekte sunulmuştu.

(u) Bir Kulp savcısının Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 29 Mayıs 1995 tarihli yazı

75. Başvurucu, Orhanların 24 Mayıs 1994'te kaybolduğunu ve Lice Yatılı Okulu'nda askeri birlikler tarafından gözaltına alındığını ileri sürmüştü. Muhataptan Orhanların gözaltına alınıp alınmadığını araştırması ve elde edilen sonuçları bildirmesi istenmişti.

(v) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 29 Mayıs 1995 tarihli yazı

76. Orhanların kaybolduğu ve yatılı okulda gözaltında tutuldukları yolunda bir şikayet alınmış ve araştırılmıştı. Ancak bu jandarma komutanlığının kayıtlarına göre Orhanlar, gözaltına alınmamıştı ve isimleri söz konusu kayıtlarda bulunmuyordu.

(w) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Lice Başsavcısı'na gönderdiği 14 Haziran 1995 tarihli yazı

77. Lice Başsavcısı'nın 29 Mayıs 1995 tarihli yazısına atıfta bulunan jandarma komutanlığı, bir soruşturma yürütmüştü. Orhanların isimlerinin bu komutanlığın kayıtlarında bulunmaması nedeniyle komutanlığın onları gözaltına almadığı sonucuna varılmıştı.

(x) Diyarbakır Başsavcısı'nın (Mustafa Atagün) Kulp Başsavcısı'na gönderdiği 14 Temmuz 1995 tarihli yazı

78. Muhataptan başvuruçunun şikayetleri hakkındaki ön soruşturma hakkında bilgi vermesi talep edilmişti.

(y) Bir Kulp savcısının Diyarbakır Başsavcısı'na gönderdiği 26 Temmuz 1995 tarihli yazı

79. Kulp Başsavcısı, 26 Temmuz 1995'te soruşturmayı yürütme konusunda yetkisiz olduğuna karar verdi ve konuyu Kulp Kaymakamlığı'na havale etti.

(z) Kulp Başsavcısı'nın yetkisizlik konusundaki 26 Temmuz 1995 tarihli kararı

80. Kararda başvuruçunun şikayetine yani köyünün 6 Mayıs 1994'te yakılması ve boşaltılmasına, Orhanların askerler tarafından 26 Mayıs 1994'te gözaltına alınmasına, daha sonra kaybolmalarına ve Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduklarına ilişkin haberlere atıfta bulunulmuştu. Olayın güvenlik güçlerinin kendi idari görevlerini ifa ettikleri bir yerde meydana gelmesi nedeniyle soruşturma yetkisi Kulp İlçe İdare Kurulu'na ait olduğu belirtilerek dosya oraya havale edilmişti.

(aa) Hasan Sümer'in bir Kulp savcısı tarafından alınan (tarihsiz) ifadesi

81. 24 Mayıs 1994'te komandolar, Çağlayan'a gelmişti. Sümer, askerlerin Orhanları götürdüğünü görmüştü. O tarihten bu yana onlardan hiçbir haber alınmamıştı.

(bb) Çağlayan köyüne ilişkin nüfus kaydından alınan 24 Haziran 1994 tarihli özet

82. Başvuruçucu ve Orhanlar, Çağlayan nüfusuna kayıtlıydı.

2. İkinci soruşturma dosyası: Kulp İlçe İdare Kurulu, 1997

(a) Diyarbakır Vali Yardımcısı'nın Kulp Kaymakamlığı İlçe İdare Kurulu'na gönderdiği 7 Mayıs 1997 tarihli yazı

83. Başvuruçucu, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuruda bulunarak Orhanların güvenlik güçleri tarafından 24 Mayıs 1994'te gözaltına alındıklarını ve daha sonra kaybolduklarını ve evlerinin yakıldığını iddia etmişlerdi. Muhataptan 9 Mayıs 1997'ye kadar İl veya İlçe İdare Konseyleri tarafından bir soruşturma başlatılıp başlatılmadığını teyit etmesi istenmişti. Soruşturma başlatılmışsa dosyanın bir sureti iletilecekti.

(b) Kulp Kaymakamlığı'nın Diyarbakır Valiliği'ne gönderdiği 9 Mayıs 1997 tarihli yazı

84. Kulp Başsavcısı'nın dosya ve yetki konusundaki kararı, soruşturmada Ali Ergülmez'i soruşturmacı olarak görevlendiren İlçe İdare Kurulu'na gönderilmişti. Ergülmez, başka bir yerde görevlendirilmişti ve dosya, ilerleme kaydedilemeden beklemeye alınmıştı. Kaymakam, yeni bir Soruşturmacı atamıştı, soruşturma devam ediyordu ve muhatap, sonuçtan haberdar edilecekti.

(c) Kulp Kaymakamlığı'nın Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 9 Mayıs 1997 tarihli yazı

85. Kamil Kündüz'den kamu personelinin yargılanması hakkındaki kanuna göre şikayetleri (Kulp Başsavcısı'nın dosyasında açıklanmıştır) Soruşturmacı olarak soruşturması ve 3 ay içinde sonucu bildirmesi talep edilmişti.

(e) Hakemin (Kamil Gündüz) 15 Mayıs 1997 tarihli raporu

86. Deveboyu mezarı ve Çağlayan köyü boştu ve burada ikamet edenler, 1993-1994'teki PKK baskısı nedeniyle Diyarbakır'a gitmişlerdi. Adreslerinin belirlenmesinin mümkün olmaması nedeniyle Orhanlar ve gözaltına alındıkları ve kayboldukları iddiaları konusunda daha fazla bilgi elde edilememişti. Başvurucunun, Diyarbakır'daki adresinde bulunmaması nedeniyle ifadesi alınamamıştı. Kayıtlarda yapılan bir arama, Orhanların Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından gözaltına alınmadığını göstermişti. Herhangi bir failin bulunmaması nedeniyle soruşturmanın sürdürülmesi gerekli değildi.

(f) Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Kulp Kaymakamlığı'na ve Kulp Kaymakamlığı'nın da Diyarbakır Valiliği'ne gönderdiği 15 ve 20 Mayıs tarihli yazılar

87. Soruşturma raporu sunulmuştur.

3. Üçüncü soruşturma dosyası: Kulp İlçe İdare Kurulu, 1999

88. Diyarbakır Valiliği, 4 Haziran 1999 tarihli yazı ile dosyanın yeniden açılmasını istemiş ve bir soruşturma yapılmıştır. Bu yazı sunulmamıştır.

(a) Kulp Kaymakamlığı'na gönderilen 7 Haziran 1999 tarihli yazı

89. Kamu personelinin yargılanmasına ilişkin kanun uyarınca başvuru iddiaları konusunda bir soruşturma açılacak ve mümkün olan en kısa süre içinde bir rapor sunulacaktır.

(b) Kulp Kaymakamlığı ve Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı arasındaki 7 Haziran 1999 tarihli yazılar

90. Çağlayan muhtarı, ifadesinin alınması için Kaymakamlığa gönderilecekti ve jandarma komutanlığı, bunun için gideceğini teyit etti.

(c) Kulp Kaymakamlığı'nın Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazılar

91. Jandarma komutanlığından, 9 Haziran 1997'ye kadar Nisan-Temmuz 1994'te herhangi bir operasyon yapıp yapılmadığı ve yapıldıysa Çağlayan'ı kapsayıp kapsamadığı; jandarmanın operasyonda görev alıp almadığı ve kimin sorumlu olduğunu teyit etmesi istendi. Zeyrek Jandarma Karakolu ve Kulp Merkez Jandarma Komutanlığı'nın Nisan-Temmuz 1994'e ilişkin nezarethane kayıt defteri de talep edildi.

(d) Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Kulp Kaymakamlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazı

92. Jandarma komutanlığının kayıtları incelenmiş ve Nisan-Temmuz 1994'te Kulp bölgesinde operasyonlar yapıldığı sonucuna varılmış ancak bu operasyonların Çağlayan köyünü kapsadığını gösteren hiç bir bilgi, belge veya kayıt bulunamamıştı. Zeyrek Jandarma Karakolu'nun güvenlik ve nezarethane kayıt defterinin özetleri ekte sunulmuştu. Kulp Merkez Jandarma Komutanlığı'nın 1994 ile ilgili kayıtları arşivlenmişti ve il arşiv müdürlüğünden alınamamıştı.

(e) Kulp Kaymakamlığı'nın Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazı

93. Muhatap, başvurunun ifadesinin alınması için Kulp Kaymakamlığı'na gelmesini sağlayacaktı.

(f) Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Kulp Kaymakamlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazı

94. Başvurucunun adresi Diyarbakır'daydı. Çağlayan köyü boşaltılmıştı ve bu nedenle başvuru ile temas kurulamamıştı.

(g) Kulp Kaymakamlığı'nın Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazı

95. Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Nisan-Temmuz 1994'e ilişkin nezarethane kayıt defterinin 9 Haziran 1999'a kadar gönderilmesi istendi.

(h) Kulp Kaymakamlığı'nın Lice Başsavcısı'na gönderdiği 7 Haziran 1999 tarihli yazı

96. Nisan-Temmuz 1994'e ilişkin Lice Cezaevi kayıtları talep edildi.

(i) Kulp Kaymakamlığı'nın Diyarbakır Valiliği'ne gönderdiği 8 Haziran 1999 tarihli yazı

97. Başvurucuya celp gönderilecek ve ifadesinin alınması için Kulp Kaymakamlığı'na gönderilecekti.

(j) Çağlayan muhtarının Soruşturmacı tarafından alınan 9 Haziran 1999 tarihli ifadesi

98. Deveboyu köylüleri ona 1994'te Ali Ergülmez'in eşlik ettiği Bolu alayına bağlı askeri birliklerin Orhanları götürdüklerini söylemişti. Ahmet Potaş'a başlarına ne geldiğini sormuş ve Potaş da Orhanların Zeyrek Karakolu'nda olmadığını ve haklarında hiç bir bilgisi olmadığını yanıtını vermişti.

(k) Kulp Kaymakamlığı'nın Şanlıurfa Başsavcısı'na gönderdiği 10 Haziran 1999 tarihli yazı

99. Başvurucunun 2 Mayıs 1995'teki başka hususlar yanı sıra Ramazan Çiçek'in Orhanları gözaltında buldukları sırada gördüğü yolundaki iddiaları ve onun Şanlıurfa Cezaevi'nde bulunması nedeniyle muhataptan, onun hala cezaevinde olup olmadığını araştırması, cezaevinde ise ifadesini alması ve 15 Haziran 1999'a kadar bilgi vermesi talep edilmişti.

(l) Şanlıurfa Cezaevi Müdürü'nün Şanlıurfa Başsavcısı'na gönderdiği 11 Haziran 1999 tarihli yazı

100. Ramazan Ayçiçek'in adı cezaevi kayıtlarında görünmüyordu.

(m) Kulp Kaymakamlığı'nın Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 17 Haziran 1999 tarihli yazı

101. Başvurucunun 2 Mayıs 1995'deki başka hususların yanı sıra Ramazan Çiçek'in Orhanları gözaltında buldukları sırada gördüğü yolundaki iddiaları ve onun Lice cezaevinde bulunması nedeniyle muhataptan, onun hala cezaevinde olup olmadığını araştırması, cezaevinde ise ifadesini alması ve 21 Haziran 1999'a kadar bilgi vermesi talep edilmişti.

(n) Kulp Kaymakamlığı'nın Diyarbakır Valiliği'ne gönderdiği 17 Haziran 1999 tarihli yazı

102. İçişleri Bakanlığı'ndan gelen 4 Haziran 1999 tarihli bir yazıya, Diyarbakır Valisi'nin 4 Haziran 1999 tarihli yazısına ve Kulp Kaymakamlığı'nın 8 Haziran 1999 tarihli yazısına atıfta bulunulmuştu. Başvurucunun adresinin belirlenmesi için bir tahkikat yapılacak ve ifadesi alınarak 18 Haziran 1999'a kadar iletilecekti.

(o) Başvurucu tarafından imzalanmış olan 22 Haziran 1999 tarihli belge

103. Başvurucu, ifadesini vermek üzere acilen Kulp Kaymakamlığı'na gitmesi gerektiği konusunda kendisine bilgi verildiğini teyit etmişti.

(p) Lice Cezaevi Müdürü'nün Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderdiği 22 Haziran 1999 tarihli yazı

104. Ramazan Ayçiçek, PKK'ya yardım ve yataklık etmekten Lice Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 10 Haziran 1994'te hapis cezasına çarptırılmış ve 25 Temmuz 1994'te Diyarbakır E Tipi Kapalı Cezaevi'ne nakledilmişti.

(q) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından Ramazan Ayçiçek hakkında hazırlanan 22 Haziran 1999 tarihli rapor

105. Raporda bir önceki paragrafta yer alan bilgiler tekrarlanmış ve Ramazan Ayçiçek'in köyünün terör olayları nedeniyle boşaltıldığı ve şu anda bulunduğu yerin bilinmediği ilave edilmişti. Bu nedenle ifadesinin alınması mümkün olmamıştı.

(r) Başvurucunun Soruşturmacı (Yunus Güneş) tarafından alınan 23 Haziran 1999 tarihli ifadesi

106. 24 Mayıs 1994'ten on dokuz gün önce askeri birlikler, köyün üç gün içinde boşaltılacağını belirtmişlerdi. Köylüler, derhal köyü boşaltmaya başlamışlardı. Üç gün sonra tarlalarındaki hasat için köyde kalmalarına izin verilmesi amacıyla Kulp İlçe Jandarma Komutanı Ali Ergülmez ile görüşmüşlerdi. Kendilerine bu izin verilmişti.

107. 24 Mayıs 1994'te başvurucuya mezra çevresinde bulunan ve komutanlarının emirlerine göre hareket eden askerlerin, Orhanları Ziyaret Tepe'ye götürdükleri söylenmişti. Diğer köylüler gibi askerlerin Orhanları götürdüklerini görmüştü. Aynı gün askerlerin Elmalı köyünün Gümüşsüyü mezrasına geçtiklerini öğrenmişti. Havanın kararmasından sonra Gümüşsuyu'na gitmiş ve Hacı Havina'ya (aynı zamanda Havine Emre ve başvurucunun halası olarak bilinmektedir) (halası) ve Hacı Mehmet'e Orhanların nerede olduğunu sormuştu. Onlar da Orhanları gördüklerini söylemişlerdi.

108. 25 Mayıs 1994'te Mehmet Emre (Hacı Havina'nın oğlu ve başvurucunun kuzeni) ve Hacı Mehmet, Zeyrek'e giderek Ahmet Potaş ile görüşmüşlerdi. Potaş, onlara Orhanların askerler tarafından akşam Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na götürüldüğünü söylemişti. 25 Mayıs 1994'te başvurucu, Hasan Sümer, Süleyman Nergiz ve Hüseyin Can, Ali Ergülmez'e Orhanların başına ne geldiğini sormuştu. Ali Ergülmez, bölgede yaklaşık 50 operasyon olduğunu ve Orhanları kimin götürdüğünü bilmediğini söylemişti.

109. Daha sonra başvurucu, Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı, Lice İlçe Jandarma Komutanlığı ve Kulp Başsavcılığı'na dilekçe vermişti.

Olaydan yaklaşık bir ay sonra başvuru, Diyarbakır'daydı ve Kulp'da bir mağazası olan İnkaya ilçesinden Eşrefle görüşmüştü. Eşref, Orhanların Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda kendisi ile birlikte gece gözaltına alındığını söylemişti. Sabah askeri bir araçla Orhanların ve Eşrefin bir hafta gözaltında tutulduğu Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na götürülmüşlerdi. Eşref, hafta sonunda serbest bırakılmıştı.

110. Orhanların gözaltına alınmasından yaklaşık 35-40 gün sonra Lice'nin Mehmetil köyünden Ramazan Ayçiçek, başvurucuya bir mesaj göndererek görüşmeleri gerektiğini bildirmişti. Başvurucu, Lice Cezaevi'ne gitmiş ve Ramazan Ayçiçek ile görüşmüştü. Ayçiçek, Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında bulunduğu sırada Orhanlarla bir hafta beraber kaldığını belirtmişti. Aynı gün ve ondan sonra birçok kez başvuru, Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na giderek Orhanlara ne olduğunu sormuştu. Kendisine, Orhanların Lice'de bulunmadığı söylenmişti.

111. Orhanların gözaltına alınmasından yaklaşık 50 gün sonra Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne bir dilekçe vermişti. Bu dilekçe, Diyarbakır Valiliği'ne ve daha sonra İl Jandarma Komutanlığı'na havale edilmiş ve burada bir kıdemli başçavuş, Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na telefon etmişti. Yanıt olarak Orhanların orada olmadığı söylenmişti.

(s) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Lice Kaymakamlığı'na gönderdiği 25 Haziran 1999 tarihli yazı

112. Lice Cezaevi'ndeki Ramazan Ayçiçek hakkındaki bir rapor eklenmişti.

(t) Lice Kaymakamlığı'nın Kulp Kaymakamlığı'na gönderdiği 28 Haziran 1999 tarihli yazı

113. Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Nisan-Temmuz 1994'e ilişkin nezarethane kayıt defteri sunulmuştu.

(u) Lice Kaymakamlığı'nın Kaymakamlığa gönderdiği 28 Haziran 1999 tarihli yazı.

114. Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Ramazan Ayçiçek hakkındaki raporu eklenmişti. Daha sonra Soruşturmacının kararında (bkz., aşağıdaki paragraf 117) bu rapor ayrıntılı olarak açıklanmıştı: Ramazan Ayçiçek'in köyü, terör olayları nedeniyle boşaltılmıştı ve nerede olduğu bilinmemekteydi.

(v) Kulp Kaymakamlığı Soruşturmacısının Diyarbakır Valiliği'ne gönderdiği 6 Temmuz 1999 tarihli yazı

115. Soruşturmacının bu soruşturmaya ilişkin raporu eklenmişti.

(w) Soruşturmacının 6 Temmuz 1999 tarihli soruşturma raporu

116. Soruşturma, 7 Haziran ile 5 Temmuz 1999 arasında yapılmıştı ve ekli belgelerin listesi, 7 Haziran-Temmuz 1999'du.

117. Soruşturmacı, tahkikat yapılmasına ve karar alınmasına gerek olmadığı sonucuna varmıştı. İlk olarak Orhanların isimleri, Zeyrek Jandarma Karakolu veya Kulp ya da Lice İlçe Jandarma Komutanlıklarının nezarethane kayıt defterinde görünmüyordu. İkinci olarak başvurunun 2 Mayıs 1995 ve 23 Haziran 1999'daki ifadeleri arasında erkek kardeşlerinin götürüldüğünü şahsen görüp görmediği konusunda çelişkiler vardı. Üçüncü olarak muhtar, olaya doğrudan tanıklık etmemişti. Köylüler ona Orhanların götürüldüğünü söylemişlerdi. Dördüncü olarak başvuru, 2 Mayıs 1995'teki ifadesinde, Ramazan Ayçiçek'in Şanlıurfa Cezaevi'nde olduğunu söylemiş ancak yapılan soruşturmalar, orada olmadığını, terör faaliyetleri nedeniyle köyünün boşaltıldığını ve nerede olduğunun belirlenemediğini göstermişti. Başvurucunun Ramazan Ayçiçek ile görüşüp görüşmediği konusunda bir kuşku vardı. Beşinci olarak Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda Nisan-Temmuz 1994'te gerçekleştirilen herhangi bir operasyon konusunda hiç bir belge, bilgi veya kayıt bulunmuyordu.

(x) Kulp Kaymakamlığı İlçe İdare Kurulu'nun 7 Temmuz 1999 tarihli kararı

118. Soruşturma dosyası ve raporu incelenmişti. Orhanların askeri birlikler ya da Lice veya Kulp İlçe Jandarma Komutanlıkları tarafından gözaltına alınmış olduklarını gösteren bir bilgi, belge veya tanığın bulunmaması nedeniyle Kurul, oy birliği ile kamu personelinin yargılanmasına ilişkin yasa uyarınca dava açılmamasına karar vermişti.

4. Ramazan Ayçiçek ile ilgili belgeler

(a) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın Lice Kaymakamlığı'na gönderdiği 23 Kasım 1999 tarihli yazı

119. Ramazan Ayçiçek, silah bulundurma ve PKK'ya yardım ve yataklık etmek suçlarından tutuklanmıştı. 10 Haziran 1994'te savcılığa havale edilmişti. Lice Yatılı Okulu'nda gözaltı için burada görev yapmak üzere görevlendirilmiş hiçbir jandarma personeli yoktu. Lice Yatılı Okulu'nun Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'ndan 2 kilometre uzakta olması nedeniyle bu komutanlık tarafından 7 Haziran 1994'te gözaltına alınmış olan Ramazan Ayçiçek'in iddia edildiği gibi Orhanları görmüş olması mümkün değildi.

(b) Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın nezarethane kayıt defterinden alıntı

120. 43 sayılı kayıta, Ramazan Ayçiçek'in yukarıda belirtilen suçlamalar nedeniyle gözaltına alındığı belirtilmekteydi. Dördüncü

sütunda gözaltına alınması emrinin İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından verildiği kaydedilmekte, beşinci sütunda da 7 Haziran 1994'te saat 16:00'da gözaltına alındığı açıklaması yer almaktaydı. Kayıt, ikinci satırla devam etmekte ve savcılığa havale edilmesi nedeniyle 10 Haziran 1994 saat 14:00'de Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'ndan ayrıldığı belirtilmekteydi.

(c) Ramazan Ayçiçek ile ilgili soruşturma dosyası

121. 7 Haziran 1994 tarihli olay yeri belirleme raporunda söz konusu tarihteki bir jandarma operasyonuna, Ramazan Ayçiçek'in evinde bir tüfek bulunmasına ve aynı gün tutuklanmasına atıfta bulunulmaktaydı. 9 Haziran 1994 tarihli ifadesinde PKK'ya yardım ettiğini ve tüfeğin kendisine miras kaldığını söylemişti.

122. 10 Haziran 1994 tarihli "sorgulama tutanağında" ise bunun aksine başvuruçunun, 22 Mayıs 1994'te bir askeri operasyon sırasında tutuklandığını ve "İlçeye" götürüldüğünü söylediği belirtilmişti. Burada reddettiği yukarıda belirtilen ifadeyi vermiş ve içinde ne olduğunu bilmeden kendisine imzalatırıldığını söylemişti. 17 Ağustos 1995'te Devlet Güvenlik Mahkemesi, PKK'ya yardım ve yataklık ettiği konusunda yeterli delil bulunmadığına karar vermiş ve serbest bırakılması emrini vermişti. Ancak yasa dışı olarak ateşli silah bulundurma konusunda yargılama devam etmişti.

5. Jandarma nezarethane kayıt defteri: Zeyrek jandarma karakolu ile Lice ve Kulp ilçe jandarma komutanlıkları

123. Lice kayıtları, Şubat-Ağustos 1994, Zeyrek kayıtları Mart-Kasım 1994 ve Kulp kayıtları da Şubat-Aralık 1994 tarihliydi. Bu kayıtlarda Orhanların bahsi geçmemekteydi.

6. Diyarbakır ilinde Mayıs 1994'teki askeri operasyon kayıtları

124. Bu, 2 - 31 Mayıs 1994'te Diyarbakır ilinde gerçekleştirilen 30 askeri operasyonu özetleyen bir sayfalık tablo biçimindeki bir belgeydi. 6 Mayıs 1994'te bir operasyon kaydı görünmemekle birlikte bir gün öncesi ve sonrasında birçok operasyon kaydı bulunmaktaydı. Operasyonlar ayrıca 23, 24 ve 25 Mayıs 1994'te yapılmıştı. Kulp (10 ve 16 Mayıs) ve Lice'de (11 ve 13 Mayıs) iki operasyon yapıldığının belirtilmesine karşın Deveboyu, Çağlayan veya Gümüşsuyu'ndan bahsedilmemekteydi.

E. Başka bir başvuruda Hükümet tarafından sunulan belgeler

125. Yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında Temsilcilerin talebi üzerine Hükümet, Lice Yatılı Okulu'nun planlarını vermişti. Bunlar, her biri bir binadaki bir katı içeren üç sayfadan oluşmaktaydı.

F. Sözlü deliller

126. Temsilciler, aşağıda özetlenen ifadeyi dinlediler.

1. Salih Orhan

127. 1955'de dünyaya gelmişti. Selim ve Hasan Orhan, ağabeyleri, Cezayir Orhan da en büyük oğluydu. Nisan ve Mayıs 1994'te Deveboyu'nda ikamet ediyordu. Cezayir, kendisiyle birlikte oturuyordu ve ağabeylerinin her birinin söz konusu mezrada birer evi vardı.

128. 20 Nisan 1994'te 300-400 asker geldi ve köyü geçtikten sonra köyün hemen üzerinde çadırlarını kurdular. Ertesi gün, askeri araçlarla malzemeleri getirildi. Köylüler, malzemeleri çadırlarına götürmeleri için askerlere yardımcı oldular ve bu malzemeleri sırtlarında veya katırlarla taşıdılar. Başvurucu, başlangıçta askeri gücün jandarma ve piyade askerlerinden oluştuğunu söyledi. Daha sonra ise bunların "normal askerler" olduğunu teyit etti ve komandoları ve jandarmaları birbirlerinden ayıramadığını söyledi. Her halükarda hepsi üniforma giyiyordu. Hiç birini tanımıyordu. Köy ihtiyar heyeti ve muhtar, ara sıra Zeyrek Jandarma Karakolu'na gittiler ve burada Ahmet Potaş, askerlerin Bolu alayından olduğunu söyledi.

129. Bir veya iki hafta sonra askerler, Bingöl-Muş sınırı istikametinde operasyona çıktılar. 6 Mayıs 1994 öğleden sonra geri döndüler ve köyü kuşattılar. Köy camisinin hoparlörünü kullanarak köylülere camide toplanmaları için çağrıda bulundular. Köylüler, hemen camide toplandılar. Komutan, köylülerin bir saat içinde eşyalarını almaları gerektiğini, daha sonra köyün yakılacağını ve boşaltılacağını söyledi.

130. Köylüler, derhal evlerine döndüler ancak onlar geri dönerken askerler evleri yakmaya başlamışlardı. Köydeki her mahalleye bir komutan ve bir takım asker gönderilmişti. Başvurucu, ailesinin eşyalarının bir kısmını dışarı çıkarmayı başardı ancak hemen ardından sakladığı samanı kullanarak evini ateşe vermeye başladılar. Kendi evi, ağabeylerinin evleri, eşyalarının büyük bölümü ve Çağlayan köyündeki evlerin birçoğu yakıldı.

131. Askerler, o gece köyde kaldılar ve sabah gittiler.

132. Ertesi gün sabah 5 veya 6 köylü (Selim Orhan ve köy muhtarı dahil), ekinlerin hasadı için köyde kalmaları konusunda izin istemek için Zeyrek Jandarma Karakolu'na gitti. Ahmet Potaş, Kulp İlçe Jandarma Komutanı'nın bu tür konularda karar verme yetkisine sahip olduğunu ancak kendisinin buna yetkili olmadığını söyledi. Kulp'ta Ali Ergülmez, onlara izin verdi. Bu nedenle hasada kadar Deveboyu'ndaki geçici barınaklarda kaldılar.

133. Bazı köylüler, ileride bir gün dönmelerine izin verileceği umidi ile evlerini onarmaya başladılar. Askerler, üç dört günde bir mezranın yakınından geçerek tepelere kadar gittiler.

134. 24 Mayıs 1994'te sabah erken saatlerde askerler, köye geri geldiler. Başvurucu, biraz uzaktaki bir tarlada çalışmak üzere gitmişti. Erkeklerin çoğu şehre gitmişti ancak ağabeyleri ve oğlu, köyde kalmıştı ve evlerini onarmak için çalışıyorlardı. Bir grup asker köye geldiğinde geri kalan erkekler, tarlalara saklandılar. Askerler, Orhanların nerede olduğunu sordu ve nüfus cüzdanlarını aldılar. Çocuklar da dahil olmak üzere herkes oradaydı. Ancak Cezayir, Malatya İnönü Üniversitesi'nde bir taşeronun yanında alçı ustası olarak çalıştığı işinden bir gün önce (dini bayram için) gelmiş olması nedeniyle tesadüf eseri oradaydı.

135. Orhanları götürceklerini söylediklerinde kadınlar, bunu yapmamaları için onlara yalvardılar. Ancak askerler komutanın tepede onları beklediğini, Orhanların ifade vereceklerini ve her halükarda rehber olarak onlara ihtiyaç duyulduğunu söylediler. Daha sonra serbest bırakılacaklardı. Bir kalabalık toplandı. Başvurucu, tarlada bulunduğu yerden Orhanların eşlik ettiği askerlerin, Gümüşsuyu istikametine doğru tepeye gitmekte olduklarını gördü. Orhanları götürmemeleri için askerlere yalvaran kadınlar ve çocuklar yaklaşık 50-100 metre onları takip etti.

136. Gümüşsuyu mezarısı, Deveboyu'na engebeli bir traktör yolundan yürüyerek 15 dakika uzaklıktadır. Gümüşsuyu'ndaki köylülerin, Deveboyu'nda tarlaları vardır ve bu nedenle her iki mezranın köylüleri de birbirlerini tanımaktadır. Başvurucunun halası olan Hacı Hevina, Gümüşsuyu'nda oturmaktadır. Askerler, Orhanlarla birlikte yürüyerek Gümüşsuyu'na ulaştılar. Aynı akşam başvurucu, köylülerden bir haber alabilmek için Gümüşsuyu'na gitmişti. Görüştüğü Mehmet Emre, ona askerler ilk geldiğinde araçlarını Gümüşsuyu'nda bıraktıklarını ve daha sonra oradan Deveboyu'na yürüdüklerini söyledi. Gümüşsuyu üzerinden geri dönerken Orhanları götürmüşler ve onlara su getiren bazı köylüler tarafından dinlenirken görülmüşlerdi. Orhanların durumu iyi görünüyordu ve sigara içiyorlardı. Mehmet, ayrıca askerlere Orhanların ne yaptığını sormuştu ve komutan, onu gözaltına almakla tehdit etmişti. Orhanlar, askeri araçlara konulmuş ve Zeyrek yönüne doğru götürülmüşlerdi.

137. Ertesi sabah başvurucu, Zeyrek Jandarma Karakolu'na gitmek üzere yola çıktı. Yolda karakoldan gelmekte olan Mehmet Emre ve Hacı Mehmet ile karşılaştı. Orhanların bir önceki akşam askerlerle birlikte yanlarından geçtiklerini ve Kulp'a götürüldüklerini söyleyen Ahmet Potaş'ı görmüşlerdi. Başvurucu, daha sonra köy muhtarı ve diğer köylülerle birlikte Orhanlara ne olduğunu sormak için Zeyrek Karakolu'na gitti. Ahmet Potaş, anlaşıldığı kadarıyla Kulp'a götürülmüş olduklarını söyledi.

138. Yaklaşık olarak 6 Haziran 1994'te başvurucu, Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gitti ve Ali Ergülmez, burada yapılmakta olan

50 operasyon olduğunu, hangi birliğin Orhanları götürdüğünü bilmediğini, araştırma yapacağını ve başvurusunun birkaç gün içinde tekrar gelmesi gerektiğini söyledi. Başvurucu, birçok kez tekrar gitti ancak Orhanlardan bir haber alamadı.

139. Başvurucu, o dönemde Kulp Başsavcılığı'na, Diyarbakır'daki Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı'na ve Olağanüstü Hal Valiliği'ne Haziran ve Temmuz 1994'te verdiği dilekçeleri teyit etti.

140. Bir süre sonra başvuru, Diyarbakır'a gitti ve "Eşref" ile karşılaştı. Eşref, Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda Orhanlarla birlikte bir gece gözaltında tutulduğunu söyledi. Ertesi sabah, askeri bir araçla üç gece gözaltında tutuldukları Lice "Merkez İlçe" Karakolu'na götürülmüşlerdi. Eşref, serbest bırakılırken Orhanlar orada tutulmuşlardı. Daha sonra başvuru, Eşref'in nerede olduğunu belirleyemedi.

141. Orhanların gözaltına alınmasından yaklaşık bir ay sonra Ramazan Ayçiçek, başvurucuya kendisi ile temasa geçmesi için haber gönderdi. Başvurucunun, cezaevi yetkililerine Ramazan Ayçiçek'in yakın bir tanıdığı olduğunu ve ağabeyleri ve oğlunun yerini soracağını söylemesi nedeniyle onunla Lice Cezaevi'nde görüşmesine izin verildi. Ramazan Ayçiçek, ona kendisinin ve Orhanların Lice Yatılı Okulu'nda birkaç gün gözaltında tutulduğunu ve daha sonra kendisinin cezaevine nakledildiğini söyledi. Orhanlar ise okulda kalmışlardı. Başvurucu, Ramazan Ayçiçek'in Orhanların durumu hakkında hiçbir şey söylemediğini teyit etti. Başvurucu, Ramazan Ayçiçek'in Lice'den Şanlıurfa Cezaevi'ne nakledildiğinin, bir yıllık hapis cezasını tamamladığının ve serbest bırakıldıktan sonra onun ve ailesinin evlerinden ayrıldıklarının anlaşıldığını belirtti. Başvurucu, onun nerede olduğunu belirleyememişti. Bu, başvurusunun Orhanlar hakkında aldığı en son bilgiydi.

142. Başvurucu, daha sonra tekrar Lice İlçe Jandarma Komutanı'na gitti ve komutan, Orhan isminde hiç kimsenin komutanlığı tarafından gözaltına alınmadığını söyledi.

143. Köylüler, hasat için Deveboyu'nda kaldılar ve 1994 sonunda ayrıldılar. Yazı, geçici barınaklarda geçirdiler.

144. 2 Mayıs 1995'te celp edilen başvuru, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde görevli bir savcıya ifade verdi. Odada savcı, başvuru ve bir daktilograf bulunuyordu. Savcı, çok kızdı ve bağırды. Devlet'in nasıl insanları kaçırabileceği ve kaybolmalarına neden olabileceğini sordu ve insanların, hak ettikleri cezayı aldıklarını söyledi. Başvurucu, kendisinin keyifsiz ve üzüntülü olduğunu söyledi. Manen çöktüğünü, kafasının karıştığını ve ifadesini bu şekilde tamamladığını söyledi. Komisyon nezdinde adli muamele başlatmayı arzu etmediğini söylediği bir ifade verdiğini hatırlamıyordu.

145. Başvurucu, Orhanların kopya fotoğraflarını Temsilcilere sundu. Kendisinden hiç bir zaman fotoğraf veya Orhanların götürülmekte olduğuna tanık olan Deveboyu'ndaki kişilerin isimleri istenmemiştir.

Başvurucu, Deveboyu'nun tahrip edilmesi veya Orhanların kaybolması konusundaki soruşturmaları hakkında yetkili makamlardan hiçbir bilgi almamıştı.

146. Başvurucu, kendisinin ve Orhanların maruz kaldığı üzüntü ve güçlükleri açıkladı: Orhanları ölü veya canlı bulmak istiyorlardı.

2. Adnan Orhan

147. Tanık, 1982 doğumludur. Başvurucunun yeğeni ve Selim Orhan'ın en büyük oğludur. Ailesi ile birlikte Diyarbakır'da yaşamaktadır. Kendisi ve erkek ve kız kardeşleri, tarım işçileriydi.

148. Nisan 1994'te tanık, Lice merkezine yürüyerek 15-20 dakika uzaklıkta bulunan Lice'nin dış kesimlerinde bulunan Lice Yatılı Okulu'nun ortaokul birinci sınıfına gidiyordu. Okula yaklaşık 5 ay önce kaydolmuştu. Her birinde 70 ila 80 öğrencinin bulunduğu yaklaşık 10-12 sınıf vardı. Okul yerleşkesinde her biri üç katlı üç bina vardı. Bunlardan biri, yatakhane olarak kullanılıyordu. İkincisinde sınıflar, üçüncüsünde de askeri lojmanlar vardı. Yerleşke, askerlerin nöbet beklediği ve girişte kimlik kontrolü yaptığı dikenli telle çevrili büyük bir alandı. Temsilcilerin talebi üzerine tanık, yerleşkedeki üç binanın kaba bir krokisini çizdi.

149. Tanığa yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında Hükümet tarafından sunulmuş olan yatılı okulun planları gösterildi. Bu planlar, sınıf binasının üç katını kapsıyordu. Sınıflar, binanın üst kısmında, yemekhane ise alt kattaydı (bir kütüphane ve idari ofislerle birlikte). Planlar, bu nedenle askeri binayı kapsamıyordu.

150. Askeri bina, diğer okul binalarından herhangi bir biçimdeki engel veya çitle ayrılmıyordu. Tanık, bu binaya gitmesinin mümkün olmasına karşın hiçbir zaman gitmemiş veya gitmek istememişti. Askerler, sürekli olarak askeri binada bulunuyordu ve sık sık askerler gidip geliyordu. Askeri araçlar (tanklar, panzerler ve benzerleri) da gelip gidiyor ve askeri lojmanların hemen bitişiğine park ediliyordu. Tanık, belirli üniformaları tanıımıyordu. Tek bildiği onların asker olduğuydu. Tanık, okuldan ayrılmasından 15-20 gün kadar önce ilk kez mavi bereli askerleri görmüştü. Birgün tanık, arkadaşları ile birlikte otururken askeri araçların askeri binaya girdiğini gördü. Tanık, bu araçlardaki sivil elbiseli kişilerin kim olduğunu merak etti. Askerler arasında sivilleri görmeye alışık olmadığı için bir arkadaşına sordu ve o da, sivillerin muhtemelen gözaltına alınmış olduklarını söyledi.

151. Nisan 1994'te hasta olduğu için okula gitmemişti ve Deveboyu'ndaki evinde bulunuyordu. Birkaç gün sonra yaklaşık 250-300 asker geldi ve tepeye çıktılar. Normal yeşil üniformalar giiyorlardı. Başlangıçta mavi bereleri olduğunu söylemesine karşın daha sonra emin olmadığını belirtti.

152. Bundan birkaç gün sonra Deveboyu'na geri döndüler. Köye gelerek kendi evi dahil olmak üzere evleri ateşe verdiler ve her yerde duman vardı. Babasının evini ateşe verdiklerinde o da evde

bulunuyordu. Askerler evleri kuşattılar ve iki veya üç asker, yangını başlatmak için içeri girdi. Ancak yangını nasıl başlattıklarını tam olarak bilmiyordu. Ailesi, yangının başlamasından önce bazı eşyaları dışarıya atmayı başarmıştı. Diğer evler de yakılmıştı ve duman nedeniyle kesin olarak kaç evin yakıldığının görülmesinin güçleşmesine karşın kendi evi ve başvurucunun evi yanmıştı. Evlerin yanmasını bekleyen askerler, daha sonra köyden ayrıldılar. Daha sonra kendisi ve ailesi, hasadı beklemek için naylon ve plastik parçaları altında bahçede barındılar.

153. Bir veya iki hafta sonra güneş doğarken askerler, tepeden başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın birbirlerine bitişik olan çadırlarına doğru geldiler. Askerler, yollarının üzerindeki ilk çadır olan tanıgın ailesinin çadırı önünde durdular. Komutan, tanıgın babasını (Selim) gördü, onu yanına çağırdı (ismini söylemeden) ve kimliğini göstermesini istedi. Askerler, başka hangi erkeklerin orada bulunduğunu sordu ve babası da onlara amcası (Hasan) ve kuzeninin (Cezayir) orada olduklarını söyledi. Verilen emir üzerine babası, onları çağırdı ve nüfus cüzdanları alındı. Orhanlara, rehber olarak onlara ihtiyaç duyulduğu söylendi.

154. Tanık, bir anlığına naylon çadırının arkasına geçti ve dışarı çıktığında askerler, Orhanları tepeye doğru götürmeye başlamıştı. Erkek kardeşleri, annesi, halası ve çocukları da onları götürmemeleri için askerlere yalvarmaya başlamışlardı. Hatta halası, Kuran'ı getirmiş ve askerlerden, Kuran aşkına onları götürmemelerini istemişti. Ancak askerler, buna aldırmadılar ve kendilerini takip etmemeleri gerektiğini söylediler. Orhanlar, serbest bırakılacaktı. Ancak köylülerin onları takip etmesi halinde kötü şeyler olabilirdi. Yalvarmaların devam etmesi üzerine komutan, telsizden daha rütbeli başka bir komutanı aradı. Komutan, "bu insanları" aldığını söyledi ve onları getirip getirmemesi gerektiğini sordu. Üstü olan komutan, askerlere Orhanları getirmesi emrini verdi. Askerler ve Orhanlar, Gümüşsuyu istikametine doğru yürüyerek tepeye yöneldiler ve köylüler de geri döndüler. Tepe çok yüksek olduğu için grup, köyden ve gerçekten de başvurucunun o sabah gittiği ailelerin bazı tarlalarından görülebiliyordu.

155. Tanık, babasını bir daha görmedi. Okula geri dönemedi ve bundan büyük pişmanlık duyuyordu. Ailesindeki en büyük erkek olması ve ailenin başı olması nedeniyle ailesini geçindirmek için çalışması gerekiyordu.

3. Mehmet Can

156. Tanık, 1971'de Deveboyu'nda dünyaya gelmiştir. Selim Orhan'ın damadıdır. 1984'den bu yana başka yerlerde işçi olarak çalışmış ve Deveboyu'nda her yıl bir aydan fazla kalmamıştır. Tanığın babasının, Deveboyu'nda bir evi vardı. Başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın Deveboyu'nda birbirine yakın evleri bulunuyordu. Cezayir Orhan, başvuru ile birlikte oturuyordu.

157. 1993'te Güldiken ve Derecik köyleri, tahrip edilmişti. Eniştesi ve yengesi, Güldiken'de oturmuşlardı ve tahrip edilmesinden sonra bir süre, Selim Orhan'da kalmışlardı. Rabia ve Mahmut Kaya, Derecik'in tahrip edilmesinden sonra bir yıl babasının evinde kalmışlardı. Bu köylüler, teröristlere yardım ve yataklık etmekle suçlandıkları için askerlerin köyleri yaktığını söylemişlerdir. Tanık, Çağlayan'da da yakında aynı şeyin meydana Geleceğini düşündüğü için karısı ile birlikte Diyarbakır'a taşınmıştı. O dönemde Diyarbakır'da oturuyordu.

158. Nisan 1994'te bir akşam işten eve geldiğinde karısı ona köyelerinin askerler tarafından tahrip edildiğini söyledi. Ertesi sabah erken kalktı, bir kamyon kiraladı ve köye gitti. Zeyrek Jandarma Karakolu'nun önündeki bir askeri kontrol noktasından geçerken çok sayıda tank, panzer ve başka askeri araçlar gördü.

159. Tanık, buradan Çağlayan merkezine kadar Zeyrek yönüne doğru yolun kenarında yürüyen çok sayıda asker (300-400) gördü. Askerlerin arasında 20-30 metre vardı ve grup, Zeyrek'ten Çağlayan'a kadar uzanıyordu. Bunlar piyade askerleri ve komandolardı. Bunlar arasında jandarmaları gördüğünü hatırlamıyordu. Normal asker üniforması giyiyorlardı. Komandoların üniformaları açık yeşil, piyadelerin üniformaları koyu yeşil ve jandarmalarınki de yakalarında ve omuzlarında, piyadelerden farklı işaretler olması dışında piyade üniformaları ile aynıydı. Bu işaretleri veya herhangi bir belirgin kep gördüğünü hatırlamıyordu. Üzerlerinde her zamanki G3 ve MG3 tüfekleri, bombalar ve diğer malzemeler vardı. Tanık, askerliğini Irak sınırındaki Çukurca'da yapmış olması nedeniyle üniformaları ve silahları tanıyabiliyordu.

160. Köye ulaştığında köyün ve hatta caminin bile yıkıntı haline geldiğini gördü. İşe gitmesi gerektiği için burada sadece birkaç saat kalabildi. Babasının evi dahil olmak üzere bazı evlerden hala duman çıkıyordu.

161. Tanık, kendi ailesinin sorunları ile ilgilenmesi nedeniyle o gün Selim veya Hasan Orhan'ı görmedi. Aynı sabah başvuru, Selim Orhan veya Hasan Orhan'ın evlerini de görmedi. Onların evleri yürüyerek 10 dakika uzaklıktaydı ve bir bahçe ile çevrelenmişti. Ancak bu evlerin bulunduğu yerden duman çıktığını gördü.

162. Tanığın babası, amcası ve kuzenleri ona bir önceki gün askerlerin geldiğini, herkesi cami önünde topladıklarını ve köyü yakacakları için onlara bir saat içinde evlerini boşaltmalarını ve eşyalarını almalarını bildirdiklerini söylediler. Köylüler evlerine geri gitmişler ve askerler evlerini yakmadan önce camiden duman çıktığını görmüşlerdi. Kurtarabildikleri eşyaları kurtarmışlar ancak birçoğu yanmıştı.

163. Belirli ailelerin kurtarılan eşyalarını mümkün olduğu ölçüde kamyonuna yükledi ve onları Diyarbakır'a götürdü.

164. Tanık, iki veya üç gün sonra Deveboyu'na döndü. Evler oturulabilir durumda değildi. Köylüler, bez, çaput, ağaç ve

yapraklardan meyve bahçeleri ve bahçelerde, yolda, nehir kenarında ve köyün dışındaki tepelerde barınaklar yapmışlardı. Ayrıca Selim ve Hasan Orhan'ı gördü ve aileleri ile konuştu. Ona köyün nasıl yakıldığı konusunda kendi aile bireylerinin söylemiş olduklarının aynısını tekrarladılar. Tanık, Selim Orhan'ı ayrılmaya ikna etmeye çalıştı ancak hasada kadar izin almış olduğu için kalmak istedi. Tanık, 8 Mayıs 1994'te Diyarbakır'a geri gitti.

165. Köyün yakılmasından 10-15 gün sonra karısı, ona Orhanları götürdüklerini söyledi. Ertesi sabah eşi ve kendisi köye gitti. Köyde iki veya üç gün kaldılar. Annesi ve babası, askerlerin Orhanları götürdüğünü söyledi. Karısı, babasının evinde durmamış ve doğrudan Selim Orhan'ın köyüne gitmişti. Selim Orhan'ın karısı ve ailesi, askerlerin sabah tepeden indiklerini ve aile reislerini alıp götürdüklerini, tepeye kadar askerlerin arkasından gittiklerini, bir askerinin onları takip eden küçük bir kızı tokatladığını ve askerlerin daha fazla takip etmelerine izin vermediğini söylediler.

166. Tanık, Deveboyu'nda bulunduğu sırada Gümüşsuyu'ndan 70-75 yaşlarındaki Hacı Mehmet, Mehmet Emre ve onun annesi olan Hacı Hevina dahil olmak üzere bazı köylülerle görüştü. Onlar, aşağıdaki hususları teyit ettiler: Bazı köylüler, askerlerin Orhanlarla birlikte Gümüşsuyu'na geldiğini gördü. Onlara su verdiler. 5-10 dakika dinlendikten sonra Orhanlar doğrudan Zeyrek Karakolu'na götürülmüşlerdi. Deveboyu köylülerine o akşam bilgi verilmişti. Aynı akşam veya ertesi sabah bazı köylüler (Mehmet Emre ve Hacı Mehmet), Orhanlar hakkında bilgi almak için Zeyrek Jandarma Karakoluna gitmişler ve Ahmet Potaş onlara Orhanların Kulp'a götürüldüğünü söylemişti. Zeyrek'ten dönerken yolda başvuru ile karşılaşmışlar ve öğrendiklerini ona aktarmışlardı.

167. Çağlayan'ın batısı veya kuzeyinde hiçbir köy yakılmamıştı. Ancak doğuda ve güneyde Gümüşsuyu mezarısı ve bağlı olduğu köy dahil olmak üzere çok sayıda köy, kısa süre içinde yakılmıştı. Demirli ve Karpuzlu mezarları da (Kafan ve Saban) yakılmıştı.

4. Mehmet Emre

168. Tanık, 1965'te dünyaya gelmiştir. Başvurucunun kuzenidir. Nisan ve Mayıs 1994'te yaklaşık 45 hanelik bir mezra olan Gümüşsuyu'nda ikamet ediyordu. Çağlayan'da tarlaları olduğu için tanıdığı başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın her birinin o dönemde Deveboyu'nda birer evi vardı.

169. Başlangıçta olayların sırası konusunda kafası biraz karışık (Çağlayan'ın tahrip edilmesi ve askerlerle Orhanların Gümüşsuyu'ndan geçmesi). Ancak daha sonra Çağlayan'ın yakılmasının, Orhanları askerlerle Gümüşsuyu'nda görmesinden 15-20 gün önce gerçekleştiğini teyit etti ve yeniden belirtti.

170. Tanık, 1994'te Deveboyu'ndaki evlerden duman geldiğini gördü. O anda köyde bulunan bazı askeri yetkililere, neler olduğunu ve daha önceden orayı terk edebilmeleri için Gümüşsuyu'nda bir operasyon yapıp yapılmayacağını sordu. Askeri yetkililer, köylüleri korumak için geldiklerini söylediler. Deveboyu'ndaki köylüler daha sonra askerlerin evlerini ateşe verdiğini belirttiler.

171. Deveboyu'nun yakılmasını izleyen gün Gümüşsuyu da askerler tarafından yakıldı. Askerler, ilk olarak nüfus cüzdanlarını kontrol ettiler ve evlerini yakmadan önce eşyalarını almaları için köylülere bir saat süre verdiler. Hafif olan eşyalar alındı ancak ağır olanlar yandı. Tanık, askerlere köyü neden yaktıklarını sordu ve bunun PKK'nın barınmak için köye gelmesini önlemeyi amaçladığını, Devlet tarafından başka yerlere yerleştirileceklerini ve köyde tutuklanan kişilerin öldürüleceği yanıtını aldı. Köylüler, hasada kadar köyde kalmak için yerel jandarma karakolundan izin aldılar ve o zamana kadar barınaklarda kaldılar. Tanık, askerlerin üniformaları nedeniyle jandarma değil de normal asker olduklarını düşündü. Elmalı köyü muhtarı, tanığa askerlerin Bolu'dan geldiğini söylemişti. Tanık, muhtarın bu bilgiyi jandarma karakolundan aldığını varsaymıştı.

172. Gümüşsuyu'nun yakılmasından yaklaşık 15-20 gün sonra askerler yayan olarak Orhanlarla birlikte geldiler. Köyün hemen tamamı onları gördü. Grup, köy mezarlığının yakınında dinlenmek için mola verdi. Köylüler, Orhanlara ve askerlere su ve sigara verdiler. Orhanlar serbestçe etrafta dolaşıyorlardı ve kelepçeli değillerdi. Tanık, Hacı Mehmet ve diğer köylüler, onlarla konuştular. Orhanların canı sıkındı ve askerlerin onları beraberlerinde götürdüğünü söylediler. Yardım istediler ve ailelerine bildirilmesini istediler. Yaşlı bir adam olan Hacı Mehmet, Orhanların neden götürüldüğünü sordu. Askerler, onların yerine kendisini götürecekleri yanıtını verdi. Askerler, yaklaşık 30 dakika dinlendikten sonra Orhanları askeri bir araca bindirdiler ve ayrıldılar. Başvurucu, aynı akşam Gümüşsuyu'na geldi ve gördüklerini ona anlattılar. Ertesi sabah Hacı Mehmet ve tanık, Zeyrek Jandarma Karakolu'ndaki Ahmet Potaş'a ne bildiğini sordular. Potaş, onlara Orhanların Kulp'a götürüldüğünü söyledi. Karakoldan dönerken başvurucu ile karşılaştılar ve öğrendiklerini ona aktardılar.

173. Köylüler, sonbaharda Gümüşsuyu'ndan ayrıldılar. Devlet, askerlerin vaat ettiği gibi onları başka yerlere yerleştirmede.

5. Ahmet Potaş

174. 1965'te dünyaya gelen tanık, ilgili dönemde Temmuz 1994'e kadar Zeyrek Jandarma Karakolu'nun komutanlığını yapmıştır. Karakolu, Kulp İlçe Jandarma Karakolu'na bağlıydı ve bu nedenle Ali Ergülmez onun komutanıydı.

175. Çağlayan, onun karakoluna bağlıydı. Zaman zaman oraya gidiyordu ve bölgeyi iyi biliyordu. Çağlayan ve Gümüşsuyu arasındaki

mesafe, yürüyerek 15-20 dakika arasındaydı. Diğer bütün muhtarlar gibi Çağlayan muhtarını da şahsen tanıyordu. Salih, Selim veya Hasan Orhan'ı şahsen tanıyordu. O dönemde Çağlayan'da belirli bir terör sorunu olduğunu hatırlamıyordu.

176. Tanık, başlangıçta Çağlayan'ın güvenlik güçleri tarafından yakıldığını duyduğunu veya bu konuda bir şikayette bulunulduğunu hatırlamadığını söyledi. Daha sonra başvurunun, Temmuz 1994'te bu iddiayı kendisine ilettiğini kabul etti ve daha sonra Kulp Başsavcılığı'nın kendisinden başvurunun getirilmesini sağlamasını talep ettiğini söyledi. Ancak dosyanın savcı tarafından alınmış olması nedeniyle kendisinin soruşturma yetkisi yoktu. Mayıs 1994'ten sonra Çağlayan'a gidip gitmediğini hatırlamıyordu. Bölgede yakılmış olan bir köyü görüp görmediğini de anımsamıyordu.

177. Orhanlar veya başka herhangi üç kişi hakkında bir şikayette bulunulduğunu, askerler tarafından tutuklandıklarını ve daha sonra kaybolduklarını hatırlamıyordu. Gümüşsuyu'ndan Hacı Mehmet veya Mehmet Emre'yi ya da onlarla konuştuğunu anımsamıyordu.

178. Zaman zaman bölge dışındaki birlikler tarafından bölgede operasyonlar yapılmıştı ancak jandarma, bu birliklerin isimlerini bilmiyordu. Kendi karakol sorumluluk alanı içindeki bir yerde operasyon yapılacağı zaman Diyarbakır İl Jandarma Karargahı, ilgili koordinatları Kulp İlçe Jandarma Komutanı'na (Ali Ergülmez) iletiyor o da karakolundaki jandarmaların operasyon alanına girmemeleri için tanığı sözlü olarak bilgilendiriyordu. İlgili askeri birliğin ismi konusunda bilgilendirilmemişti ve İlçe Jandarma Komutanı'nın bunu bilip bilmediğinden haberdar değildi. Birliklerin isimleri konusunda bilgilendirilmemiş olduğu için Bolu birliğinin 20 Nisan 1994'teki herhangi bir operasyonunu hatırlamıyordu ve bu nedenle bu bilgiyi iddia edildiği gibi Çağlayan muhtarına vermesi mümkün değildi.

179. Bölge dışından gelen askeri birlikler, operasyonlar sırasında bir kişiyi yakaladıkları takdirde bu kişiyi, bölgesinde operasyon yaptıkları jandarma karakoluna teslim etmeleri gerekirdi. Bu nedenle Zeyrek Jandarma Karakolu'nun görev alanı içinde bir kişi tutuklandığı takdirde tutuklu, Zeyrek Karakolu'na veya gerektiği takdirde doğrudan bir savcılığa havale edileceği Kulp Karakolu'na teslim edilecekti. Zeyrek Karakolu'nda küçük bir nezarethane vardı (2 veya 3 kişinin sadece 1 veya 2 saat tutulabileceği kapasitede). Genel olarak bir askeri birliğin, kendi karakolu yerine Kulp İlçe Jandarma Karakolu ile temasa geçmesi gerekirdi. Kendi karakolunun önünden geçen birliklerin böyle bir temas kurduğunu hatırlamıyordu ve kendisine hiçbir tutuklu teslim edilmemişti. Tanık, böyle bir temas olmuş olsaydı bunu hatırlayacağını belirtti.

180. Jandarma nezarethane kayıt defteri, kişinin kim tarafından ve kimin emirleri uyarınca gözaltına alındığını göstermekteydi. Bu çerçevede ilgili döneme ilişkin Zeyrek nezarethane kayıt defterinin incelenmesi halinde ordu tarafından herhangi bir kişinin teslim edilip

edilmediğinin anlaşılacağını teyit etti. Nezarethanede veya karakolun başka bir yerinde tutulan bütün tutuklular, gözaltı kaydına kaydediliyordu. Tanık, kendi karakolunun ilgili döneme ilişkin nezarethane kayıt defterini gösterdi. Bu kayıta belirtilen tarih, kişinin, ilk gözaltına alındığı gün ve tarihi belirtiyordu. Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda yer olmadığı için nezarethanede kalamayan tutuklular, aynı binadaki kafeteryada tutuluyordu. Karakoldaki yerlerin dolu olması, askeri birlikleri ilgilendiren bir konu değildi.

181. Orhanların kaybolması veya Çağlayan'ın tahrip edilmesine ilişkin iddialar hakkında bir savcının kendisine herhangi bir soru sorup sormadığını hatırlamıyordu. Bu köylülerin ifadelerini aldığını anımsamıyordu.

6. Ali Ergülmez

182. Tanık, 1956'da dünyaya gelmişti. Zeyrek Jandarma Karakolu, kendi karakoluna bağlıydı. Komutanlığı, Diyarbakır İl Jandarma Karargahı'na bağlıydı.

183. Tanık, Çağlayan'ı biliyordu: Zeyrek Jandarma Karakolu'na bağlıydı. Çağlayan, Kulp'a 50 kilometre uzaklıktaydı ve Kulp bölgesindeki 52 köyden biriydi. O dönemde Kulp köyleri ve mezralarının istisnasız tamamında bir terör tehdidi vardı. PKK, istediklerini almak için bölgede yaşayanları tehdit ediyordu. Tanık, güvenlik güçlerinin yerel halkla değil PKK ile sorunu olduğunu kabul etti. Başvurucuyu veya Çağlayan'da kaç köy olduğunu hatırlamıyordu.

184. O dönemde Bolu'dan gelen bir komando alayı bulunduğunu teyit etti. Diyarbakır İl Jandarma Karargahı, onu genellikle sözlü olarak belirli bir yerde ve tarihlerde bir operasyonun gerçekleştirileceği konusunda bilgilendiriyordu. Bu tarihler arasında göreve çıkmıyorlardı. Hiç bir bilgi verilmiyor, hatta askeri birliğin ismi bile belirtilmiyordu. Bu askeri operasyonların jandarmadaki kayıtları, İl Jandarma Karargahı'nda muhafaza ediliyordu. Nisan-Mayıs 1994'te Çağlayan'da veya kendi bölgesinde önemli bir askeri hareketlilik olup olmadığını anımsamıyordu.

185. Ahmet Potaş'ın muhtara söz konusu askerlerin Bolu'dan geldiğini söylediğinin iddia edildiği konusunda kendisine bilgi verildiğinde Ahmet Potaş'ın böyle bir açıklama yaptığına inanmadığını belirtti ve onunla bu suçlamayı yapan kişiler arasında doğrudan bir ihtilaf olabileceğini söyledi ve bunu ifadesi boyunca tekrarladı.

186. Muhtarın 7 Mayıs 1994'te kendisini ziyaret ettiğini hatırlamıyordu. Çağlayan'ın yakıldığı veya hasada kadar kalınması konusunda izin verildiğini de anımsamıyordu. 1993 ve 1995 tarihleri arasında Kulp'da her gün çeşitli olayların meydana geldiğini ve her birini hatırlamasının mümkün olmadığını vurguladı.

187. Orhanların 6 Mayıs 1994'te tutuklanmaları konusunda başvuru veya başka bir kişinin kendisine şikayette bulunduğunu veya

başvurucunun bu konudaki bir şikayetini anımsamıyordu. Bu uzun yıllar önceydi ve her bir kişinin karakoluna yaptığı her şikayeti hatırlaması mümkün değildi. Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda görev yaptığı iki yıl içinde günde ortalama 100 veya 150 kişi ile konuşmuştu. 1993-1995, yoğun terör faaliyetinin olduğu bir dönemdi. Herkes, teröristlerin kendilerine kötü davrandığını düşünüyordu ve herkes yardım istiyordu.

188. Orhanların kaybolması hakkında bilgi talep eden bir savcının kendisiyle temas kurduğunu anımsamıyordu ve Kulp Kaymakamlığı'nın Valiliğe gönderdiği 9 Mayıs 1997 tarihli yazının (bkz., yukarıdaki paragraf 84) gösterilmesine karşın herhangi bir soruşturmada haberdar olduğunu inkar etti. Ümit Şenocak'ın ilgili dönemde Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda yardımcısı olduğu kendisine hatırlatıldığında bile Ümit Şenocak'ı ve bu subay tarafından gerçekleştirilen bir soruşturmayı anımsamadığını söyledi.

189. Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda gözaltı yerleri vardı. Bu yerlerde 2 ila 3 kişi kalabiliyordu. Herhangi bir suç nedeniyle gözaltına alınan bir kişinin ilk olarak üzeri aranıyor ve daha sonra tıbbi muayene ve rapor için bir doktora havale ediliyordu. Sağlık raporu düzenlendiğinde tutuklu, karakol komutanı tarafından nezarethanenin gözaltı siciline kaydediliyordu. Sorgulamasının tamamlanmasından sonra savcılığa gönderiliyordu. Savcı için bir sağlık raporu alınıyor ve tutuklunun değerli eşyaları, bir makbuz karşılığında jandarmaya teslim ediliyordu. Tanık, gözaltı kaydının doğru olduğunu düşünüyordu. Ordu, gözaltına alınması gereken bir kişiyi yakaladığında İl Jandarma Karargahı ile temasa geçiyordu.

190. Başlangıçta bir kişinin, nezarethaneye konulduğunda kayıtlara geçirildiğini teyit etti. Başka sorular üzerine nezarethanede yer olmaması ve kişinin binanın başka bir yerinde gözaltına alınmış olması durumunda da tutuklunun gözaltı kaydına geçirildiğini söyledi. Ancak tanık, meslek hayatı boyunca böyle bir durumla hiç karşılaşmamıştı.

191. Genel olarak güvenlik güçlerinin bir köyü tahrip ettiği konusunda bir şikayetten haberdar olması halinde bundan PKK'nın sorumlu olduğunu ve şikayetin, güvenlik güçlerini suçlamayı amaçlayan bir propaganda çalışması olduğunu düşüneceğini kabul etti. Hatırladığı çok sayıdaki benzer olaylar arasında Kulp bölgesinde PKK tarafından 1992'de veya yaklaşık olarak bu tarihte yakılan ancak Devlet'e isnat edilen İslam'ı örnek olarak gösterdi. PKK'nın kendisini ve mücadelesini empoze ettiği doğru değil miydi? PKK, 30.000 masum kişiyi öldürerek bu amacını gerçekleştirip miydi? PKK, halkı korkutmuyor muydu? Tanık, PKK'nın binlerce köyü yaktığını ve binlerce kişiyi öldürdüğünü ileri sürdü.

192. Bu tanık, başvuruçunun iddialarını sadece kendi menfaatlerini korumaya yönelik "mesnetsiz iftira" olarak nitelendirdi. Devlet'in köyü tahrip etmesi olasılığının binde bir olduğunu söyledi. Güvenlik güçlerinin vatandaşları gözaltına alması, bu kişileri öldürmesi ve daha

sonra cesetlerini atması konusunda tanık, ordu hiç bir zaman böyle bir şey yapmayacağı için bu ihtimalin binde bir bile olamayacağını belirtti.

7. Ümit Şenocak

193. Tanık, 1966'da dünyaya gelmiştir. Yaklaşık olarak 1994 Temmuz ortası ile Kasım 1994 arasında Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda geçici olarak görevlendirilmişti. O dönemde üstü olan Ali Ergülmez'e yaklaşık 20 gün vekalet etmişti. Bunun dışında operasyonlara katılmıştı.

194. Tanık, Orhan soruşturmasına katılımının azlığını ve soruşturmayla ilgili hatırladıklarının sınırlı oluşunu açıklamak için Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı ile olan bu sınırlı bağlantısını vurguladı. Kendisinin Kulp Başsavcılığı'na yazdığı 22 Temmuz 1994 tarihli yazıyı tanıdı. Orhan soruşturması hakkında hatırladıklarının özeti böyleydi. Bu yazıda belirttiği Orhanların "komutanlığımız" tarafından gözaltına alınmamış olduğu yolundaki ifadesinin, Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na bağlı karakolları içerdiğini söyledi. Bu yazıya ilişkin soruşturmanın büyük bölümü, Kulp'a gelmesinden önce tamamlanmış veya orada bulunduğu süre içinde astı olan askerler tarafından yapılmıştı. Bu nedenle yazısında belirtilen soruşturma sırasında atılmış olan somut adımlar hakkında hiçbir fikri yoktu. Gerçekte 22 Temmuz 1994'te imzalamış olduğu yazı, astı olan bir asker tarafından yazılmış olabilirdi ve kendi yazısının atıfta bulunduğu 8 Haziran 1994 tarihli yazıya bakmamış bile olabilirdi. "Gerekli soruşturmanın" ne olduğu konusunda kimin karar verdiğini veya ilgili savcılıktan bir ölçüde yönlendirme istenmiş veya alınmış olup olmadığını söyleyemiyordu. 22 Temmuz 1994'te alınacağı belirtilen başka soruşturmaya yönelik tedbirleri tanımlayamadı.

195. Tanık, bir operasyon biriminin normalde şahısları gözaltına almadığına işaret etti. Bunu, sadece örneğin bir kişinin ruhsatsız ateşli silah taşınması gibi özel bir durumda yapıyorlardı. Bir şüpheli, tutuklandıktan sonra ilgili İlçe Jandarma Komutanlığı'na teslim ediliyor ve bu karakol, onu gözaltına alıyordu.

196. Başlangıçta nezarethane kayıt defterine bakılarak jandarmanın veya ordunun bir kişiyi yakalayıp yakalamadığının anlaşılacağını söyledi. Ancak Temsilcilerin yanında bu defteri inceledikten sonra nezarethane kayıt defterinin gerçekte bu tür bilgiler vermeyeceği sonucuna vardı.

197. Kulp'daki görev süresi boyunca bölgede bir operasyon gerçekleştiren dışarıdan gelmiş bir askeri birlikle karşılaştığını hatırlamıyordu. O da İlçe Jandarma Komutanlığı'na bir askeri operasyonun yapılacağı bölgenin koordinatlarının güvenlik gerekçeleri ile sözlü olarak bildirildiğini ve bu bölgeye girilmemesinin istendiğini teyit etti.

198. Tanık, Ali Ergülmez'in aksine bir askeri birimin bir köyün yakılmasından ve insanların kaybolmasından sorumlu olması olasılığının binde bir olduğunu bile kabul etmiyordu. Onun görüşüne göre bu kesinlikle mümkün değildi. 1994'te Kulp ve Lice bölgesinde çok fazla PKK faaliyeti vardı ve tanık, bu bölgede operasyonlara çıktığında yakılmış köyler görmüştü. PKK tarafından iki köye yapılan baskına ilişkin kendi kişisel deneyimine dayanarak PKK'nın sorumlu olduğu görüşündeydi.

8. Kamil Taşçı

199. Tanık, 1966'da dünyaya gelmişti. Söz konusu dönemde Kulp Merkez Jandarma Karakolu Komutanı olarak görev yapıyordu. Karakolu'nun Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na bağlı olması nedeniyle Ali Ergülmez onun amiriydi.

200. Kulp merkez ve ilçe jandarma karakolları, aynı binada bulunuyordu. Bu nedenle bu binada iki veya üç tutuklunun kalabileceği tek bir nezarethane vardı ve bu nezarethane, merkez karakoluna bağlıydı ve onun yetkisi kapsamındaydı. Kapasitenin üzerindeki tutuklular, Merkez Jandarma Karakolu binasının içinde bir yerde tutuluyor ancak buna rağmen nezarethane kayıt defterine kaydedilmeleri gerekiyordu. Kayıtların tutulması konusundaki nihai sorumluluk, karakol komutanı olarak tanığa aitti ancak orada bulunmadığı zamanlarda iki yardımcısı, kayıt defterini tutuyordu.

201. Tanık, Çağlayan'ı sadece ismen biliyordu ve oraya hiç gitmemişti. Çağlayan çevresinde Nisan ve Mayıs 1994'te bölge dışından gelen birliklerin katıldığı bir operasyon yapıp yapılmadığını anımsayamıyor ve kapsanan alanları ve kesin tarihleri hatırlamıyordu. Birliklerin adının onlara hiç söylenmemiş olması nedeniyle (sadece operasyon bölgesi) Bolu birliğinin orada olup olmadığını spesifik olarak söyleyemiyordu. Kendi jandarma birlikleri, bölge dışından birliklerle ortak operasyonlar yapmamıştı. Operasyon birimleri genellikle meskun alanların dışında konuşlanıyordu.

202. Birliklerin Lice'de nerede konuşlandığını bilmiyordu. Lice'de her ilçede olduğu gibi bir yatılı okul olduğunu biliyordu. Bölge dışından gelen askeri birliklerin Lice Yatılı Okulu'nda kaldığını hiç duymamıştı. Çağlayan köyünün 6 Mayıs 1994'te askerler tarafından yakıldığı konusunda herhangi bir iddia duymamıştı. Orhanların bir askeri birlik tarafından tutuklandığı ve kayboldukları iddiası konusunda hatırladığı tek şey, Kulp'daki savcılıkla yazışmaya ilişkin oldukça belirsiz bir anıydı. Tanık, ayrıca bir şahsın operasyon sırasında bir askeri birlik tarafından tutuklanması durumunda tutuklunun jandarmaya teslim edilmesinin zorunlu olduğunu teyit etti. Bu birimlerin nezarethaneleri veya gözaltına alma yetkisi yoktu.

203. Zeyrek Karakolu tarafından tutuklanan ve Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gönderilen kişilerin, Kulp Karakolu'nun tutukluyu

doğrudan savcıya havale edecek olması nedeniyle kendisi tarafından savcılığa havale edilmesi mümkün değildi. Zanlının savcılığa gönderilmesinin ancak bir sonraki gün mümkün olması halinde ise zanlı, merkez jandarma karakolu tarafından bir sonraki güne kadar karakol nezarethanesinde gözaltında tutuluyordu.

204. Başlangıçta nezarethane kayıt defterinin bir şahsın jandarma veya ordu tarafından tutuklandığını göstermeyeceğini belirtmesine karşın çapraz sorgulamada bu bilginin, "tutuklama nedenleri" bölümündeki gözaltı kayıtlarından elde edilebileceğini teyit etti. Daha sonra başlangıçtaki tutumuna geri döndü ve önemli olanın, şahsı kimin yakaladığının değil tutuklama nedeni olduğunu ekledi. Bu nedenle kendi nezarethane kayıt defterinde isimleri belirtilen kişilerden bazılarının kendisine bölge dışından gelen askeri birlikler tarafından teslim edilmiş olabileceğini ancak bunun nezarethane kayıt defterinde görünmeyebileceğini kabul etti. Tanık, bunun nezarethane kayıt defterinin daha sonra tutuklamayı yapan güvenlik güçlerinin kendisini jandarmaya teslim etmeden önce kötü davrandıklarını iddia eden bir kişi için herhangi bir belge niteliğinde delil sağlamayacağını kabul etti. Daha sonraki bir soruşturmanın bir şahsı yakalamış olan birliğin hangi birlik olduğunun belirlenmesine izin vereceğini söyleyen tanık, bu tür bir soruşturmaya yardımcı olacak spesifik bir kayıt konusunda bilgi veremedi.

205. Bir nezarethane kayıt defterindeki bütün sütunları doldurması gerektiğini belirten tanık, ilgili döneme ilişkin kendi karakol kayıtları kendisine gösterildiğinde 6 tutuklu için serbest bırakılma tarihlerinin kaydedilmediğini kabul etti. Bu nedenle bu 6 kişinin ne zaman serbest bırakıldığının nezarethane kayıt defterine dayanılarak kesin olarak söylenmesinin mümkün olmadığını kabul etti. Şahısla birlikte savcılığa gönderilen ve savcılık kayıtlarında muhafaza edilen jandarma tarafından hazırlanmış soruşturma raporunun kontrol edilmesi ile bir kişinin savcılığa gönderildiğinin ve tutuklunun serbest bırakılırken doktor tarafından muayene edilmesi nedeniyle hastane kayıtları kontrol edilerek bir kişinin serbest bırakıldığının doğrulanması mümkün olabilecekti.

9. Şahap Yaralı

206. Tanık, 1993-1995 yılları arasında ilçenin dış kesimlerinde Lice Yatılı Okulu yakınında bulunan bir karakolda Lice İlçe Jandarma Karakol Komutanı olarak görev yapmıştı. Bir merkez jandarma karakolu (aynı binada bulunuyordu ve Hasan Çakır'ın komutasındaydı) ve ilçe dışındaki dört karakol, onun karakoluna bağlıydı. İlçe ve merkez karakolları tarafından paylaşılan ve merkez karakolunda bulunan bir nezarethane yeri bulunuyordu.

207. Askerlerin Çağlayan'ın yakılmasından veya Orhanların kaybolmasından sorumlu olduğu yolunda bir iddiada bulunulduğunu

hatırlamıyordu. Çağlayan'ı bilmiyordu. Orhanların iddia edilen kaybolmaları konusundaki soruşturmaya herhangi bir şekilde dahil olduğunu veya bu soruşturma konusunda Lice İlçe Jandarma Komutanlığı ile bir yazışmayı anımsamıyordu.

208. Tanık, burada görev yaptığı iki yıl boyunca başka birliklerin yanı sıra Bolu alayı tarafından Lice, Kulp ve Şırnak ilçelerinde birçok kez kapsamlı askeri operasyonlar yapıldığını teyit etti. Herhangi bir spesifik operasyonu hatırlayamıyordu.

209. İl Jandarma Karargahı, planlanan bir operasyonun koordinatlarını bir gün veya yarım gün önceden onun komutanlığına bildiriyordu. Operasyon alanına girmemeleri gerektiği belirtiliyordu. Operasyonun önceden planlanmış olması halinde bu bilgi, ön rapor formu olarak adlandırılan basılı bir formda yazılı olarak iletiliyordu (acil bir operasyon ise sadece sözlü olarak bildiriliyordu). Ön rapor formu, gizlilik nedeniyle erlere verilmiyordu. Bu rapor, enformasyon merkezinden sorumlu kişiye iletiliyor ve tanığa getiriliyordu. Alt birimlerin uyarılmasının gerekli olması halinde bunu telefonla yapıyordu.

210. Ayrıca bölge dışından gelen askeri birliklerin, Lice Yatılı Okulu'nda kaldıklarını ve bu okulu bildiğini teyit etti. Öğrenciler, öğretmenler, askeri birlikler ve diğer personel, okul yerleşkesi içinde aynı binalarda kalıyorlardı. Bölge yatılı okulu yerleşkesine girerken bir güvenlik kontrolü yapıyordu. Her biri üç katlı üç ayrı ancak birbirine benzeyen bina vardı. Birinci binada sınıflar, ikincide öğrenci yatakhaneleri, duşlar ve bir yemekhane bulunuyordu.

211. Üçüncü bina da içerisinde sınıflar yer alacak şekilde inşa edilmişti. Tanık, başlangıçta bu binanın, askeri birlikler burada konaklamaya başlamadan önce kullanılmadığını söylemişti. Ancak daha sonra üçüncü binanın, zemin katının okul idari personeli ve öğrenciler tarafından kullanılması, ikinci ve üçüncü katlardaki sınıfların da ordu tarafından (azami 700-800 kişiden oluşan bir tabur) yatakhane olarak kullanılması nedeniyle askerlerin konaklamasından önce boş olmadığı konusunda deliller sundu. Üçüncü bina, bu nedenle ordu, öğrenciler ve öğretmenler tarafından birlikte kullanılıyordu.

212. Tanık, başlangıçta yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında Hükümet tarafından sunulmuş olan okulun şemasının, öğrenciler tarafından kullanılan ilk iki binadan birini gösterdiğini söyledi. Daha sonra ise bundan emin olmadığını ifade etti ve daha sonra da bu planların, paylaşılan üçüncü binayı gösterdiğinin anlaşıldığını teyit etti.

213. Askerler daha yüksek rütbeliydi ve Lice Yatılı Okulu'nda neler olup bittiğini öğrenmeye çalışmak mesleki açıdan saygısızlık olacaktı. Ancak "adli görevler", bu kural açısından bir istisna oluşturuyordu. Bu nedenle bir kişinin bir askeri birimin gerçekleştirdiği bir operasyon sırasında tutuklanması halinde (bu birim, suç işlediğinden şüphe edilen veya bir suç işlerken tutuklanan bir kişiye rastlamışsa) bu kişinin jandarmaya teslim edilmesi gerekirdi. Bir teslim tutanağı hazırlanmalı

ve Jandarma tarafından hazırlanan ve savcılığa havale edilen soruşturma dosyasına eklenmeliydi. Bu kayıt, tutuklunun ilk olarak nerede ve ne zaman tutuklandığı konusunda bir notu içermeliydi.

214. Lice Jandarma Karakol Komutanlığı nezarethane kayıt defteri buraya kaydedilmiş olan bir kişinin, "Açıklamalar" başlıklı sütuna bu konuda bir not yazılmış olması dışında (bunun yapılması zorunlu değildi) ordu veya jandarma tarafından tutuklandığının belirlenmesi mümkün değildi. Bu nedenle bir şahsı yakalamış olan jandarma veya askeri birimin hangisi olduğu, örneğin 43 sayılı kayıta (Ramazan Ayçiçek) olduğu gibi nezarethane kayıt defterine bakılarak belirlenemiyordu.

215. 1994'te Lice Merkez Jandarma Karakolu'nun nezarethanesinin kapasitesi 7-8 kişiydi. Bu sayının üzerindeki tutuklular, merkez binada uygun bir yere konuluyor ve başlarına bir nöbetçi konuluyordu. Bu tutuklular, gözaltına alınacak olmaları halinde nezarethane kayıt defterine kaydediliyordu. Ancak gitmelerine izin verilmeyen (sorgulamaya kadar tutulmaları nedeniyle) belirli kişilerin, bunların gözaltına alınması konusunda bir karar alınması dışında ve alınmasına kadar nezarethane kayıt defterine kaydedilmeleri zorunlu değildi.

10. Hasan Çakır

216. Tanık, 1962'de dünyaya gelmiştir. Ağustos 1992 ve Temmuz 1994 arasında Lice Merkez Jandarma Karakol Komutanı olarak görev yapmıştır. Karakolu, Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na bağlıydı ve aynı binada bulunuyordu. Bu nedenle Şahap Yaralı, onun üstüydü. Tanık, Çağlayan'ı bilmiyordu. Kendi karakoluna bağlı değildi.

217. Birkaç kez oraya gitmiş olduğu için Lice Yatılı Okulu'nu biliyordu. Yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında sunulan delillerde sadece bir bina olduğunun belirtildiği kendisine hatırlatıldığında gerçekte 3 büyük bina bulunduğunu teyit etti.

218. Ancak her binanın yerleşim planı konusunda söyledikleri, ifadesi boyunca birçok kez değişti ve sonuncusu aşağıda açıklanmaktadır.

219. Birinci binada yemekhane, kütüphane, idari ofisler ve birinci ve ikinci katlarda sınıflar bulunuyordu. İkinci binada ise sadece öğrencilerin yatakhaneleri vardı.

220. Üçüncü bina da sınıfları olan bir okul binası olarak inşa edilmişti. Bir kütüphane olup olmadığını hatırlamıyordu ancak askerlerin sıcak yemek yiyebileceği zemin katında bir yemekhane olduğunu belirtti. Öğrenciler, zemin katında bazı şeyleri alabilecekleri kantini (veya kafeterya) kullanabiliyorlardı. Öğretmenlerin çalışabildiği bazı idare ofisleri de zemin katta bulunuyordu. İkinci ve üçüncü katlardaki sınıflar, ordu tarafından bazen koğuş olarak kullanılıyordu ve 700-800 kişiden oluşan bir tabur burada kalabiliyordu. Askerlerin ve öğrencilerin aynı yerde bulunmasının

uygun olmadığı görüşünde değildi: bazı tedbirler alınmıştı ancak öğrenciler ve askerler arasında bir sorun yoktu.

221. *Çiçek* davasında Hükümet tarafından sunulmuş olan okulun şeması kendisine gösterildi. Başlangıçta bu planların birinci bina ile ilgili olduğunu söyledi ancak daha sonra emin olmadığını ve ardından da her halükarda bunun üçüncü bina olmadığını belirtti.

222. Yatılı okuldaki askerlerle ilgili bir yetkisi veya görevi yoktu. Hiçbir jandarma personeli burada kalmıyordu ve askerler burada bulunduğu sırada jandarma tarafından herhangi bir kontrol yapılmıyordu. Bir askeri birliğin, jandarmanın haberi olmadan Lice Yatılı Okulu'nda bir kişiyi gözaltında tutmasının mümkün olduğunu kabul etti.

223. Bölge dışından gelen askeri birliklerin (Bolu alayı dahil) kendi bölgesinde operasyon yaptıklarını belirtti. Kendi seviyesindeki bütün jandarma subayları, ne zaman bir operasyon yapıldığından haberdar oluyorlardı. Bütün ayrıntıları bilmemekle birlikte genel olarak birliğin nereden gelmiş olduğu ve operasyon için nereye gidecekleri konusunda bilgi sahibiydiler. Bu tür operasyonlar öncesinde askeri birliklere, şüphelilerin bir listesi veriliyor ve bu şüphelilerin bir operasyon sırasında tutuklanmaları durumunda bu kişiler, operasyondan dönene kadar askeri birlik tarafından tutuluyor ve daha sonra jandarmaya teslim ediliyorlardı.

224. Tanık, sadece nezarethane kayıt defterine bakılarak tutuklunun jandarma veya ordu tarafından tutuklanıp tutuklanmadığının belirlenmesinin mümkün olduğu konusunda açık bir beyanda bulundu.

225. Tanığa *Çiçek* davasında Diyarbakır nezarethane kayıt defterinde Lice Merkez Jandarma Karakolu'ndan nakledildikleri belirtilen bazı kişilerin isimlerinin bu karakolun nezarethane kayıt defterinde neden yer almadığını açıklamasının istendiği hatırlatılmıştı. Söz konusu davada kendisi tarafından yapılan açıklama, bazen nezarethane'nin "rutubetli" olduğu, tutukluların nezarethane dışında gözetim altında tutulduğu ve bu tür durumlarda nezarethane kayıt defterine kaydedilmeyecekleri şeklindeydi. Tanık, soruşturma için gözaltında tutulan veya askeri suçlar nedeniyle gözaltına alınmış olan kişilerin, ilgili işlemlerin tamamlanmasına kadar birkaç saat boyunca nezarethane kayıt defterine kaydedilmeden nezarethane dışında tutulabileceklerini ve daha sonra ilgili savcılığa teslim edilebileceklerini ekledi. Bu, karakoldan ayrılmalarına izin verilmeyen bazı kişilerin, nezarethane kayıt defterine kaydedilmemiş olabileceği anlamını taşıyordu.

11. Aziz Yıldız

226. Tanık, 1967'de dünyaya gelmiştir. Temmuz 1994 ortasında Lice Merkez Jandarma Komutanı olarak Hasan Çakır'ın yerine atanmış ve 2 yıl bu görevde bulunmuştur.

227. Tanık, ifade vermeden önce Çağlayan'ın yakılması veya Orhanların kaybolmasına ilişkin iddiaları hiç duymamıştı. Güvenlik güçlerinin halk için orada bulunması nedeniyle bu tür iddiaları tartışmanın yanlış olduğunu ve böyle bir şeyin meydana gelebileceğinin tahayyül edilemeyeceğini düşünüyordu.

228. Tanık, Lice'de bulunduğu sırada bölge dışından gelen askeri birliklerin, sık sık kendi bölgesinde operasyon yaptığını teyit etti. Lice İlçe Jandarma Komutanı (Şahap Yaralı), onu belirli bölgelerde operasyonlar yapılacağı konusunda sözlü olarak bilgilendiriyor ve sadece bazı durumlarda bunların hangi birlikler olduğunu belirterek bu bölgelerin harita koordinatlarını veriyordu. Birçok birlik, operasyon için gelmişti ve bunlar bazen Bolu'dan geliyordu.

229. Belirli bir olayı hatırlayamamasına karşın askeri birlikler, kişileri gözaltına alma yetkisine sahip değildi ve operasyon bölgesinde tutuklanan kişileri kendi birliklerine ve oradan da jandarma karakoluna getirmek zorundaydılar.

230. Lice Merkez Jandarma Karakolu'nun nezarethane kayıt defterinde Temmuz 1994'e ilişkin kayıtlardaki imzanın kendisine ait olduğunu söyledi. Nezarethane kayıtlarının, bir şahsın kimin (ordu veya jandarma) tarafından gözaltına alınmış olduğunu göstermeyeceğini ancak bu bilgiyi içeren başka jandarma kayıtlarının savcılıktaki dosyada bulunabileceğini kabul etti. Bir şahsın savcılığa gönderilmemiş olması halinde bu ilave kayıtlar, jandarma karakolunda muhafaza ediliyordu.

231. Tanık, ayrıca bazı kişilerin jandarma karakolunda bulunabileceklerini, gitmelerine izin verilmeyebileceğini ancak buna rağmen resmi olarak "gözaltına alınmayabileceklerini" ve nezarethane kayıt defterine kaydedilmeyebileceklerini (örneğin soruşturma belgelerinin birkaç saat içinde hazırlanmasının mümkün olması halinde) teyit etti.

232. Ayrıca askeri birliklerin sık sık Lice Yatılı Okulu'nun boş odalarında kaldığını belirtti. Bölgedeki PKK faaliyetinin yoğunlaştığı bir dönem olması nedeniyle askeri personel okulda nadiren kalmıyordu. Askerler geldiğinde okul, onların yetki ve kontrolü altına giriyordu.

233. Tanık, yatılı okula gitmişti ve bu nedenle yapısını yaklaşık olarak tahmin edebileceğini söyledi.

234. Okulu neden ziyaret ettiği sorulduğunda ilk olarak ordunun, bazen bir operasyon sırasında bir kişiyi yakalamış olmaları halinde ilçe komutanını aradığını ve bu amaçla okula gitmesinin istendiğini söyledi. Bir askeri birliğin bu nedenle bir tutukluyu, jandarmaya teslim etmeden önce ilk olarak okula götürülüp götürmediğini açıklaması istendiğinde tanık, okula giderken askerlerle görüşeceğini belirtti ve daha sonra da askerlerin genellikle tutukluları teslim etmek amacıyla karakoluna kadar geldiğini söyledi.

235. Gerçekte bir askeri birliğin kişileri okulda gözaltında tutmaları "imkansızdı". Lice Merkez Jandarma Karakolu'ndaki selefinin (Hasan

Çakır), bunun mümkün olduğunu söylediği belirtildiğinde tanık, tutukluları okula götürmenin anlamsız olacağı ve Hasan Çakır'ın ne demek istediği konusunda bir fikri olmadığı yanıtını verdi.

236. Tanık, üç ana bina ile birlikte birkaç küçük lojman olduğunu anımsadı. Bu binaların birinde sınıflar, ikincisinde öğrenci yemekhanesi ve yatakhaneleri bulunuyordu. Askerler, üçüncü katta muhtemelen başlangıçta sınıf olarak tasarlanmış odalarda kalıyordu. Okuldaki öğretmenlerden bazıları, zemin katındaki idari ofisleri kullanıyordu. Bodrumda ayrıca öğretmenler, öğrenciler ve askerlerin birlikte masa tenisi oynayabildikleri bir yer vardı. Üçüncü binada da kütüphane bulunuyordu ve bu binada muhtemelen askerler için ayrı bir yemekhane vardı. Daha sonra üçüncü katta öğrenciler ve askerlere yiyecek ve hatta giysilerin satılabildiği bir kantin olduğunu belirtti.

237. Hükümet'in *Çiçek* davasında sunduğu okul şemasının hangi binaya ait olduğunu söyleyemedi.

12. Mustafa Atagün

238. 1949'da dünyaya gelmiş olan tanık, Diyarbakır Başsavcılığı'nda savcı olarak görev yapıyordu.

239. Çağlayan'ın bulunduğu yer nedeniyle Kulp Başsavcılığı tarafından adli soruşturma yapılacaktı. Bu soruşturmada görev almamıştı. Adalet Bakanlığı'nın 20 Nisan 1995 tarihli yazısı nedeniyle başvurunun ifadesini almıştı. Bu nedenle Bakanlığın taleplerini alt düzeydeki yetkili ilçe başsavcılıklarına (bu davada Kulp) iletmesi için aracılık yapmıştı. Başvurucu ile bizzat görüşmesinin nedeni, Bakanlığın ondan başvurunun isteklerinin ve İngiliz avukatlar adına imzalanmış olan yetki belgesindeki imzanın gerçek olup olmadığının belirlenmesi ve gerekse başvurusu konusunda ne tür işlemler yapıldığının belirlenmesiydi. Savcı, bu görüşme sonucunda şikayetin ilgili olduğu ilçeyi, söz konusu şikayetin kapsamını ve türünü ve ne tür belgelerin talep edileceğini ve bunların hangi ilçeden talep edileceğini öğrenmişti. Bu nedenle Kulp Başsavcılığı'na 3 Mayıs 1995 tarihli yazıyı göndermişti.

241. Başvurucunun ifadesi, ayrı bir mülakat odasında değil Diyarbakır Mahkemesi'ndeki yoğun bir sekreteryaya odasında bir katiple birlikte alınmıştı. Tanık, bu tür konular için standart usulü izlemişti: tanık soru sormuş, başvuru yanıtlanmış, tanık dinlemiş ve katibe dikte ettirmiş ve katip de başvurunun ifadesini başvuru dinlerken kaydetmişti. Katip, başvurunun tanık tarafından yüksek bir sesle dikte ettirilen yanıtlarını yazmış, tanık, başvurunun ekleyecek başka bir ifadesi olup olmadığını sormuş, ifadeyi başvurucuya okumuş ve hazır bulunan üç kişi de bunu imzalamıştı. Başvurucu, hikayesini açık ve samimi bir şekilde ve zorlama olmadan anlatmış ve ifadesine doğru bir şekilde kaydedilmişti. Tanık, başvurunun daha sonra niye fikir değiştirdiğini anlayamamıştı.

242. Tanık, kızgın davrandığını inkar etti ve Devlet'i korumak isteseydi başvurunun Devlet'i eleştiren sözlerini ifadesinden çıkarmış olmasının gerekeceğine işaret etti.

13. Mehmet Yönder

243. 1969'da dünyaya gelmiş olan tanık, Kulp Başsavcılığı'ndaki iki savcıdan biriydi (Ocak 1995 - Ekim 1996).

244. Kulp'daki iki savcı, aralarında işbölümü yapmışlardı. Başvurucunun şikayeti ile ilgilenen savcı tatilde bulunduğu sırada dosyayı incelemiş ve kendi savcılığının 11 Temmuz 1994 tarihli yazısına bir cevap gelmemiş olması nedeniyle iki yazının gerekli olduğunu düşünmüştü: 6 Nisan 1995 tarihli yazı (Lice Başsavcılığı'na) ve 16 Mayıs 1995 tarihli yazı (Diyarbakır Başsavcılığı'na).

245. Tanık, ifadesini vermeden önce Kulp Başsavcılığı'nın dosyasını incelemiş ve kendisine soruşturma hakkında bazı genel sorular yöneltilmişti.

246. Başlangıçta askeri ve sivil makamlar tarafından çok ayrıntılı bir soruşturma yürütüldüğünü belirtti. Ancak kendisine daha sonra 15 Mayıs 1997 tarihli notta Orhanların Bolu alayı tarafından gözaltına alınmış olduğu ve dosyada bu alay hakkında bir araştırma delili bulunmadığı hakkındaki birkaç iddia hatırlatıldı ve işlerin bu şekilde yürümesinin tatmin edici olup olmadığı soruldu. Tanık, "soruşturmada açıkça bir eksiklik olduğu" yanıtını verdi. Dosyada neden iki soruşturma raporu (biri Kamil Gündüz tarafından imzalanmış 15 Mayıs 1997 tarihli ve diğeri de Yunus Güneş tarafından imzalanmış 6 Temmuz 1999 tarihli) olduğu konusunda tanık, İlçe İdare Kurulu Başkanı'nın ilk soruşturmayı yetersiz bulmuş olması halinde kendi takdirini kullanarak soruşturmayı yeniden başlatmayı tercih etmiş olabileceğini söyledi.

247. Ayrıca Ramazan Ayçiçek'in Lice Cezaevi'nde akrabası olmayan bir kişi tarafından ziyaret edilebilmesi için yetkili savcının izni olması gerekeceğini belirtti.

248. Tanık, son olarak bir savcının bir soruşturmayı yürütmesi istenen jandarmaları ne ölçüde yönlendirebileceğinin takdire bağlı bir husus olduğunu kaydetti. Bazen hiç bir yönlendirme yapılmıyordu. Tanık, ayrıca genel uygulamaya göre savcının yetkisizlik kararının şikayette bulunan kişiye iletilmesinin normal olduğunu söyledi.

II. İLGİLİ İÇ HUKUK KURALLARI VE UYGULAMA

A. Olağanüstü hal

249. Yaklaşık olarak 1985'den bu yana Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde güvenlik güçleri ile PKK (Kürdistan İşçi Partisi) üyeleri arasında ciddi çatışmalar meydana gelmiştir. Hükümet'e göre bu

çatışmalarda binlerce sivil ve güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. 1996'ya kadar şiddet olaylarında 4.036 sivil ve 3.884 güvenlik görevlisi ölmüştür. 1987'den bu yana Türkiye'nin güneydoğusundaki on bir ilden onunda olağanüstü hal uygulanmıştır.

250. Olağanüstü Hal Kanunu (2935 sayılı ve 25 Ekim 1983 tarihli Kanun), çerçevesinde güneydoğu bölgesi ile ilgili başlıca iki kararname yayınlanmıştır. 285 sayılı (10 Temmuz 1987 tarihli) Kararname ile Türkiye'nin güneydoğusundaki on bir ilin onunda olağanüstü hal bölge valilikleri tesis edilmiştir. Kararname'nin 4. Maddesi'nin (b) ve (d) bentlerine göre devletin tüm güvenlik güçleri ve Jandarma Genel Komutanlığı, bölge valisine bağlıdır. 430 sayılı (16 Aralık 1990 tarihli) Kararname, bölge valilerinin yetkilerini artırmıştır.

B. Ceza kanunu ve usulü

251. Türk Ceza Kanunu, başka fiillerin yanı sıra aşağıdaki fiillerin bir suç oluşturduğunu belirtmektedir:

- bir kişinin gayri meşru bir şekilde hürriyetinden yoksun bırakılması (genel olarak Madde 179, kamu personeli için Madde 181);
- bir kişinin işkence ve kötü muameleye maruz bırakılması (Madde 243 ve 245);
- kasıtsız adam öldürme fiili (Madde 452, 459), kasten adam öldürme (Madde 448) ve cinayet (Madde 450);
- Kundaklama(Madde 369, 370, 371, 372), ya da insan hayatı tehlikeye girmişse kundaklamanın cezasında ağırlaştırma(Madde 382);
- Dikkatsizlik, ihmâl veya deneyimsizlik nedeniyle kasıtsız olarak yangına neden olma (Madde 383); ve
- başka bir kişinin mülküne kasıtlı olarak zarar verme (Madde 526 ve izleyen maddeler).

252. Yetkili makamların, kendilerine bildirilmiş olan bu tür suçları oluşturabilecek fiiller veya ihmaller konusunda bir ön soruşturma yapma yükümlülükleri, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 151 ila 153'üncü Maddelerinde düzenlenmektedir. Suçlar, yetkili makamlar veya güvenlik güçlerinin yanı sıra savcılıklara ihbar edilebilir. Suç duyurusu, yazılı veya sözlü olarak yapılabilir. Sözlü olarak yapılması halinde yetkili makamın, bunu kayıt altına alması gerekir (Madde 151).

Bir ölümün doğal nedenlerden meydana gelmediğini gösteren kanıtların bulunması durumunda bu konuda bilgi verilen güvenlik güçlerinin, bir savcıya veya ceza mahkemesi hakimine bilgi vermeleri gerekir (Madde 152). Ceza Kanunu'nun 235. Maddesi'ne göre görevini yaptığı sırada haberdar olduğu bir suç konusunda polise veya savcılığa bildirimde bulunmayan bir kamu görevlisi, hapis cezasına çarptırılabilir. Bir suçun işlendiği şüphesine neden olan bir durumdan herhangi bir şekilde haberdar edilen bir savcı, bir adli takibat yapıp yapılmayacağına karar verilmesi için olayı soruşturmakla yükümlüdür (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 153. Maddesi). Şikayette

bulunmuş olan kişi, savcının ceza davası açılmaması kararına itiraz edebilir.

253. Gerçekleştiği iddia edilen terör suçları konusunda savcılıklar, Türkiye çapında görevlendirilmiş olan Devlet Güvenlik savcıları ve mahkemelerinden oluşan ayrı bir sistem lehine yetkisiz kılınmıştır.

254. Zanlının bir kamu personeli olması ve suçun bu kişinin görevlerinin ifası sırasında işlenmiş olması durumunda dosyaya ilişkin ön soruşturma, savcının kişi bakımından uygulama yetkisini adli sürecin bu aşamasında sınırlandıran memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanması hakkındaki 1914 sayılı Kanun kapsamındadır. Bu nedenle, güvenlik güçlerinin bir mensubu tarafından suç oluşturan bir fiil işlendiği konusunda şikayette bulunulan bir savcı, yetkisizlik kararı vermeli ve dosyayı ilgili yerel idari kurula (zanlının statüsüne bağlı olarak ilçe veya il) iletmelidir. Kurul, bir ön inceleme yapılması için bir Soruşturmacı görevlendirecek ve bu ön inceleme sonucuna göre kurul, kovuşturma yapılıp yapılmayacağına karar verecektir. Bu kurullar kamu personelinden oluşmakta ve başkanlıklarını valiler yapmaktadır. Bir kovuşturma yapılması kararının alınması durumunda olay, savcı tarafından soruşturulacaktır. Kovuşturmaya yer olmadığı yönündeki bir karar, kendiliğinden Yüksek İdare Mahkemesi'nde temyize tabidir.

255. 285 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'nin 4. Maddesi (i) bendi uyarınca memurlar ve diğer kamu personelinin yargılanmasına ilişkin 1914 sayılı Kanun, ayrıca valiye bağlı olan güvenlik güçleri mensupları için de geçerlidir.

256. Zanlının, silahlı kuvvetlerin bir mensubu olması durumunda geçerli kanun, suçun niteliğine göre belirlenir. Bu nedenle Askeri Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (1632 sayılı Kanun) çerçevesinde bunun bir "askeri suç" olması durumunda cezai takibat, ilke olarak askeri mahkemelerin kuruluşu hakkındaki 353 sayılı Kanun ve onun usul kurallarına göre yürütülecektir. Silahlı kuvvetlerin bir mensubunun, adi bir suç nedeniyle suçlanması durumunda normalde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri geçerli olacaktır (bkz., Anayasa'nın 145 (1) Maddesi ve 353 sayılı Kanununun 9 ila 14. Maddeleri).

C. Suçtan kaynaklanan hukuki ve idari sorumluluk

257. İdari yargılama usulü hakkındaki 2577 sayılı Kanun'un 13. Maddesi'ne göre yetkili makamların bir fiili nedeniyle zarara uğramış olan bir kişi, iddia edilen fiilin gerçekleştiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde tazminat talep edebilir. Bu talebin tamamen veya kısmen reddedilmesi veya altmış gün içinde bir cevap verilmemesi halinde mağdur, idari dava açabilir.

258. Anayasa'nın 125 (1) ve (7)'inci fıkralarında şöyle denilmektedir:

"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır..."

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür."

259. Bu hüküm, Devlet'in belirli bir olayın meydana geldiği koşullarda kamu düzenini sürdürme, kamu güvenliğini sağlama veya kişilerin yaşamları veya mülklerini koruma yükümlülüğünü yerine getirmedişinin kanıtlanması durumunda yetkili makamlara isnat edilebilen haksız bir fiil olduğunun gösterilmesi gerekmeden Devlet'in kesin sorumlu olduğunu öngörmektedir. Bu kurallar uyarınca yetkili makamlar, bu nedenle kimliği belirlenememiş kişiler tarafından işlenen fiiller sonucunda bir zarara uğramış olan herhangi bir kişinin tazmin edilmesinden sorumlu tutulabilirler.

260. Ancak 430 sayılı (16 Aralık 1990 tarihli) Kanun Hükmünde Kararname'nin 8. Maddesi, şu hükmü içermektedir:

"Bu Kanun Hükmünde Kararname ile ... Olağanüstü Hal Bölge Valisine ve olağanüstü hal bölgesi dahilindeki il valilerine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili her türlü karar ve tasarruflarından dolayı bunlar hakkında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Kişilerin sebepsiz uğradıkları zararlardan dolayı Devlet'ten tazminat talep etme hakları saklıdır."

261. Borçlar Kanunu çerçevesinde bir gayrı meşru veya haksız fiil sonucunda zarara uğrayan herhangi bir kişi, maddi (Madde 41 ila 46) ve maddi olmayan (Madde 47) tazminat davası açabilir. Hukuk mahkemeleri, sanığın suçu konusunda ceza mahkemesinin bulguları veya kararı ile bağlı değildir (Madde 53).

262. Ancak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 13. Maddesi uyarınca kamu hukukuna tabi görevlerin ifası sırasında yapılan bir işlem sonucunda zarara uğramış olan bir kişi, ilke olarak doğrudan bu devlet memuruna karşı değil sadece ilgili devlet memurunu istihdam eden idareye karşı bir dava açabilir (bkz., Anayasa'nın 129 (5) Maddesi ve Borçlar Kanunu'nun 55 ve 100'üncü maddeleri). Ancak bu, mutlak bir kural değildir. Bir fiilin yasaya aykırı veya haksız olduğunun belirlenmesi ve bunun sonucunda artık bir "idari işlem" veya edim olarak görülmemesi durumunda hukuk mahkemeleri, mağdurun, devlet memurunun işvereni olarak müşterek sorumluluğuna dayanılarak idareye karşı dava açma hakkı saklı kalmak üzere ilgili devlet memuruna karşı tazminat davası açılmasına izin verebilirler (Borçlar Kanunu Madde 50).

HUKUKİ DEĞERLENDİRME

I. MAHKEME'NİN DELİLLERE VE OLAYLARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMESİ

263. Başvurucu, Deveboyu'nun yakılıp boşaltıldığını, Orhanların güvenlik güçleri tarafından tutuklandıklarını ve daha sonra kimseyle görüşmelerine izin verilmeden gözaltına alındıklarını, Orhanların gözaltında buldukları sırada öldüklerini ve yetkili makamlar

tarafından yeterli bir soruşturma yapılmadığının kanıtlandığını ileri sürmüştür. "Olasılıklar dengesi" ve "her türlü makul şüphenin ötesinde" kanıtama yükümlülükleri yerine getirilmiştir ancak "olasılıklar dengesi" ilkesinin uygulanması gerektiğini kaydetmiştir. Hükümet, başvuruçunun iddialarını, ilgili kanıtama ilkesi olan her türlü makul şüphenin ötesinde ilkesi uyarınca kanıtlamadığını iddia etmiştir. Gerçekten de o dönemde bölgedeki önemli PKK faaliyeti nedeniyle PKK'nın Orhanların kaybolmasından sorumlu olduğunun veya Orhanların sağ oldukları ve PKK'ya katıldıklarının göz ardı edilmesi mümkün değildir.

A. Genel İlkeler

264. Mahkeme, deliller konusundaki değerlendirmesinde "makul şüphenin ötesinde" şeklindeki delil ilkesini teyit eden yakın dönemdeki içtihadını hatırlatmaktadır (*Avşar/Türkiye*, no. 25657/94, § 282, AIHM 2001). Bu deliller, yeterli ölçüde güçlü, açık ve uyumlu çıkarımların veya benzeri çürütülmemiş gerçeklere ilişkin varsayımların birlikte var olmasından kaynaklanabilir. Bu bağlamda deliller elde edilirken tarafların sergilediği davranışların dikkate alınması gerekir (18 Ocak 1978 tarihli İrlanda/Birleşik Krallık kararı, Seri A No. 25, s. 65, § 161).

265. Mahkeme, rolünün tali özelliği konusunda hassasiyet göstermekte ve bunun belirli bir davanın koşulları nedeniyle kaçınılmaz olmaması halinde bir ilk derece mahkemesinin rolünü üstlenmekte dikkatli davranması gerektiğini kabul etmektedir (örneğin bkz., *McKerr/Birleşik Krallık* (kar.), no. 2883/95, 4 Nisan 2000). Bununla birlikte Sözleşme'nin 2 ve 3'üncü Maddeleri kapsamında iddialarda bulunulması halinde Mahkeme'nin, ülke içinde davaların görülmüş ve soruşturmaların yapılmış olması halinde bile oldukça kapsamlı bir inceleme yapması gerekmektedir (bkz., gerekli değişiklikler yapılmış olarak 4 Aralık 1995 tarihli *Ribitsch/Avusurya* kararı, Seri A no. 336, § 32 ve yukarıda belirtilen *Avşar/Türkiye* § 283).

B. Madde 38 § 1(a) ve Mahkeme'nin bu konudaki bulguları

266. Mevcut başvuru ve Sözleşme kapsamındaki benzeri davalarda affirmanti *incumbit probatio* (bir iddiada bulunan kişi, bu iddiayı kanıtlamalıdır) ilkesinin sıkı bir şekilde uygulanmasının uygun olmadığı belirtilmesi önem taşımaktadır. Mahkeme, daha önce Sözleşme'nin eski 25. Maddesi (yerine Madde 34 gelmiştir) çerçevesinde oluşturulan bireysel dilekçe sisteminin etkin bir şekilde işlemesi için devletlerin, başvuruların uygun ve etkin bir şekilde incelenmesini mümkün kılmak için bütün gerekli imkanları sağlamasının büyük önem taşıdığını belirtmiştir (*Tanrıkulu/Türkiye* [GC], no. 23763, § 70, AIHM 1999-IV). Bir gerçek kişi olan başvuruçunun, Devlet görevlilerini Sözleşme kapsamındaki haklarını

ihlal etmekle suçladığı bu tür olaylara ilişkin davalarda belirli durumlarda sadece davalı Hükümet'in bu iddiaları destekleyebilecek veya çürütebilecek bilgilere erişimi söz konusudur. Bir hükümetin elinde bulunan bu tür bilgileri tatmin edici bir açıklamada bulunmadan sunmaması, başvurunun iddialarının sağlam temellere dayandığı yolundaki çıkarımlara neden olmasının yanı sıra bir davalı Devlet'in Sözleşme'nin 38 § 1 (a) Maddesi kapsamındaki yükümlülüklerine uyma düzeyini olumsuz şekilde etkileyebilir (*Timurtaş/Türkiye*, no. 23531/94 §§ 66 ve 70, AİHM 2000-VI). Aynı husus, Devlet'in bir davada gerçeklerin belirlenmesini olumsuz etkileyecek şekilde bilgileri sunmakta gecikmesi durumunda da söz konusudur.

267. Bu açıdan Mahkeme, Hükümet'in Sözleşme organlarının belge, bilgi ve tanıklık taleplerine ilişkin yanıtlarına dair üç hususu kaygı ile not etmiştir.

268. İlk olarak başvurunun bölgeye ilişkin olarak Mayıs 1994'teki askeri kayıtlara ilişkin Ocak 1998'de yaptığı talebe yanıt vermeyen Hükümet'ten, belgeleri temin etmesi 13 Eylül 1999 tarihli yazı ile talep edilmiştir. Hükümet, Temsilcilere ilk olarak verilebilecek operasyon kayıtlarının bulunmadığını, bunların gizli olduğunu ve bu nedenle temin edilmelerinin güç olduğunu belirtmiştir. Delil toplama sürecinin son gününde Temsilciler, bu kayıtlara ilişkin taleplerini tekrarlamışlardır. Hükümet'e, 28 Ekim 1999 ve 13 Mart 2000 tarihli yazılarla talep edilen ancak temin edilmemiş kayıtlar hatırlatılmıştır. Hükümet'ten, gecikme için "yazım hataları ve iletişim sorunlarının" neden gösterildiği 2 Ağustos 2000 tarihli yazısı ile tek sayfalık bir belge alınmıştır.

269. Mahkeme, eski Komisyon tarafından başvurunun ayrıntılı iddialarının Şubat 1995'te Hükümete iletiildiği tarihten itibaren operasyon kayıtlarının, Hükümet'in bu dava konusu olaylara ilişkin tutumunu göstermesi açısından asli bir öneme sahip hale geldiği görüşündedir. Bu nedenle kayıtlar konusundaki bu spesifik taleplerden sonraki ilave gecikme, Hükümet'in yazım hataları ve iletişim sorunlarına yaptığı kısa atıfla ikna edici bir şekilde açıklanamamıştır. Buna ilave olarak söz konusu belge oldukça kısadır ve 2-31 Mayıs 1994 tarihleri arasında Diyarbakır ilindeki 30 askeri operasyonu tanımlayan bir sayfalık bir tablodan oluşmaktadır. Katılan birliklere yapılan kısaltılmış atıflar dışında kaç askerin katıldığı, nerede konuşlandıkları veya operasyonların amacı veya sonucu hakkında hiç bir ayrıntı verilmemektedir. Ayrıca Mahkeme, yukarıda belirtilen *Çiçek/Türkiye* davasında (§ 132) 10 Mayıs 1994'te askeri birliklerin Lice ilçesinin Dernek köyünde bir operasyon yaptıkları ve sunulan kayıtlarda bu operasyonun belirtilmemiş olduğu yolundaki bulguları dolayısıyla, operasyon kayıtlarının eksik olduğu sonucuna varmaktan kaçınmayı güç bulmaktadır.

270. İkinci olarak Komisyon, 10 Mayıs 1999 tarihli yazısında Bolu Tugayı tarafından yapıldığı ileri sürülen bölgedeki askeri

operasyonların komutanının kimliğini ve Temsilcileri ile görüştürülmesini talep etmiştir. Hükümet'in 9 Ağustos 1999 tarihli yazısında bu konuya değinilmemiştir. Komisyon, 9 Ağustos ve 13 Eylül 1999 tarihli yazılarında bunu Hükümet'e hatırlatmıştır. Temsilciler tarafından delil toplama sürecinin ilk gününde (Ekim 1999) Hükümet, hiçbir bilgisi olmadığını belirtmiş, bir sonraki gün ise "bölgedeki operasyonu gerçekleştiren sorumlu subayın General Yavuz Ertürk" olduğunu bildirmiştir. Hükümet, Mahkeme'de Mayıs 2001'de yapılan sözlü duruşma sırasında General Ertürk'ün Bolu Tugayı'nın komutanı olduğunu ve başka bir davada (*Akdeniz ve Diğerleri/Türkiye*, no. 23954/94, 31 Mayıs 2000 tarihli karar, yayınlanmamış) Temsilcilere ifade vermiş olması nedeniyle Temsilcilerle görüşmek üzere çağrılmadığını ve başka bilgisi olmadığını ve bu nedenle daha önceki beyanlarını mevcut davada Temsilcilerin huzurunda tekrarlamasının bir anlam taşımayacağını eklemiştir.

271. Mahkeme, General Ertürk'ün kimliği ve ifadesinin de, yukarıda belirtildiği gibi Şubat 1995'te kendilerine iletilen bu davanın konusu olaylara dair Hükümet'in tutumunun belirlenmesinde önem taşıyacağı görüşündedir. Ancak ifadelerin alınması sırasında Ekim 1999'a kadar bu subayın isminin neden belirlenemediği konusunda hiçbir açıklamada bulunulmamıştır. Bu gecikme, ifadesinin dinlenmesi olasılığını da ortadan kaldırmıştır. Son olarak bir tanığın olaylara dair değerlendirmeleri için önemli olup olmadığına ve ne ölçüde önemli olduğuna karar vermek, daha önce Komisyon'a ait olduğu gibi şu anda da Mahkeme'ye ait bir yetkidir. Bahsi geçen ikinci hususa dair Mahkeme, *Akdeniz* davasının, bu davada söz konusu olan operasyondan farklı bir zamanda (Ekim 1993) ve yerde (Alaca köyü) yapılan bir askeri operasyonla ilgili olduğu notunu düşmektedir.

272. Üçüncü olarak ve daha da önemlisi 10 Mayıs 1999'da Komisyon, başka hususların yanı sıra Lice Yatılı Okulu'ndaki sorumlu subayın kimliğini ve Temsilcilerle görüştürülmesini de talep etmiştir. Hükümet'in 9 Ağustos 1999'daki yanıtında bu bilginin yer almaması nedeniyle Komisyon tarafından Ağustos ve Eylül 1999'da hatırlatma yazıları gönderilmiştir. Temsilcilere Ekim 1999'da hiçbir bilgisi olmadığını bildiren Hükümet'e, Komisyon'un ve Mahkeme'nin 28 Ekim 1999 ve 13 Mart 2000 tarihli yazılarında sonuca bağlanmamış bu mesele hatırlatılmıştır. Hükümet'in Haziran 2000'deki açıklamalarında da bu konuya değinilmemesi nedeniyle Mahkeme tarafından Haziran ve Temmuz 2000'de başka hatırlatma yazıları gönderilmiştir. Hükümet'in 2 Ağustos 2000 tarihli yazısında bu konuya değinilmeden başka bazı eksik bilgiler sunulmuş ve bu nedenle Mahkeme, Ağustos, Eylül ve Kasım 2000'de yeni hatırlatma yazıları göndermiştir. Sorunun yanıtlanmaması nedeniyle Mahkeme, sözlü duruşma sırasında Hükümet'ten bu bilgiyi neden sunmadığını açıklamasını istemiştir. Hükümet, bu soruya yanıt vermemiştir.

273. Mahkeme, Temsilcilere verilen kısa yanıt dışında Hükümet'in, Lice Yatılı Okulu'ndaki askeri birlikten sorumlu subayın kimliği konusundaki daha önceki çeşitli sözlü ve yazılı taleplere yanıt vermek bir yana bunları aldığını teyit bile etmediğini belirtmektedir. Açıkça anlaşıldığı kadarıyla bu durum, sorumlu subayın Temsilcilerle görüşmesini engellemiştir. Başvurucunun, daha en başından itibaren Orhanların söz konusu okulda gözaltında tutulduğunun kendisine söylendiği yolunda tekrarladığı ifadeleri nedeniyle bu kişinin vereceği ifadenin önemli olduğu açıktır.

274. Mahkeme, Hükümet'in Komisyon ve Mahkeme'nin ilgili belgeler, bilgiler ve tanıklara ilişkin talepleri ile ilgili gecikmeleri ve ihmalleri konusunda herhangi bir tatmin edici açıklamada bulunmadığı sonucuna varmaktadır. Bu nedenle Mahkeme, Hükümet'in bu konudaki davranışından çıkarımlar yapabileceği görüşündedir. Ayrıca, davalı Hükümet'in Sözleşme çerçevesindeki davalarda işbirliğinin önemine atıfta bulunarak (bkz., yukarıdaki paragraf 266) ve bu özellikteki bir ifade alma sürecinden kaçınılmaz olarak kaynaklanan güçlükleri dikkate alarak (yukarıda belirtilen *Timurtaş* davası, § 70'de) Mahkeme, Hükümet'in gerçekleri belirleme görevinde Komisyon'a ve Mahkeme'ye bütün gerekli imkanları sağlama konusunda Sözleşme'nin 38 § 1(a) Maddesi (eski Madde 28 § 1(a)) kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna ulaşmaktadır.

275. Başvurucunun, Mustafa Atagün huzurunda Diyarbakır Başsavcılığ'ında ifade vermeye çağrılmasına dair Madde 38 kapsamında yaptığı şikayet, Mahkeme tarafından Sözleşme'nin 34. Maddesi çerçevesinde dikkate alınmıştır (bkz., aşağıdaki paragraf 403-411).

C. Mahkeme'nin mevcut davadaki olaylara ilişkin değerlendirmesi

276. Nisan ve Mayıs 1994'te Diyarbakır ilinde yoğun PKK faaliyeti olduğu veya bunun sonucunda çok sayıda askeri birliğin söz konusu ilde ayaklanmaya karşı yapılan operasyonlara katıldığı konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır.

1. Askerlerin Nisan 1994'te gelişi, Deveboyu'nun 6 Mayıs 1994'te yakılması, Orhanların 24 Mayıs 1994'te gözaltına alınması ve yine 24 Mayıs 1994'te Gümüşsuyu'nda bulunmaları

(a) Mahkeme'nin, tarafların beyanları ve deliller konusundaki değerlendirmesi

277. Mahkeme, başvurucunun sözlü ifadesinin (yukarıdaki paragraf 126-146), ayrıntıları ve yıllar boyunca yaptığı birçok beyan (3 Kasım 1994'te İHD'ye, 2 Mayıs 1995'de Mustafa Atagün'e ve 23 Haziran 1999'da Soruşturmacıya, yukarıdaki paragraf 25-31, 65-72 ve 106-

111'de) Orhanların tutuklanmasına ilişkin daha kısa beyanları ve dilekçeleri (Kulp Başsavcılığı'na sunduğu 8 Haziran 1994 tarihli beyan ve dilekçe ile birlikte Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı'na ve Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne sunduğu 16 Haziran ve 6 Temmuz 1994 tarihli dilekçeleri, sırasıyla yukarıdaki paragraf 32-33 ve 48-49'da) ile tutarlılığı açısından ikna edicidir.

278. Mahkeme, başvurucunun askerlerin ilk olarak 20 Nisan 1994'te Deveboyu yakınına gelmeleri ve mezranın 6 Mayıs 1994'te yakılması konusundaki doğrudan ve ayrıntılı ifadesini ikna edici bulmaktadır. Daha önceki beyanları, 24 Mayıs 1994'te çalışmakta olduğu bir tarladan Orhanların askerler tarafından Gümüşsuyu istikametinde tepeye doğru götürülmekte olduğunu görüp görmediği konusunda biraz farklılık göstermesine karşın buna tanık olduğu yolundaki sözlü ifadesi, ayrıntıları açısından açık ve güvenilirdir ve bir ölçüde Adnan Orhan tarafından desteklenmiştir. Bir kez daha belirtmek gerekirse daha önceki beyanlarının, 24 Mayıs 1994 akşamında Gümüşsuyu'nda konuştuğu kişilerin tam olarak kimler olduğu konusunda değişiklik göstermesine karşın o tarihte Orhanların askerlerle birlikte Gümüşsuyu'ndan geçtiği konusunda almış olduğu bilgiye ilişkin sözlü ifadesi, Mehmet Emre'nin daha sonraki sözlü ve doğrudan ifadesi ile uyumludur.

279. Son olarak başvurucunun sözlü ifadesi, Orhan ailesinin üç üyesinin tutuklanmasından sonra Zeyrek ve Kulp jandarma karakollarına kimin gittiği konusundaki daha önceki beyanlarını bir ölçüde açıklığa kavuşturmuştur ve ifadesi, Mehmet Emre'nin ifadesi ile tamamen örtüşmektedir.

280. Adnan Orhan da ayrıntıları ve açıklığı bakımından kayda değer bir ifade vermiştir (yukarıdaki paragraf 147-155). Ayrıca olaylara ilişkin bazı önemli hususlarda doğrudan beyanda bulunmuştur: Askerler Çağlayan yakınında kamp kurduklarında hastalık izni alıp Lice Yatılı Okulu'na gitmemiştir ve Deveboyu'nda bulunmaktadır; askerler köyü yakmaya başladıklarında babasının evindedir; kendi evinin (Selim Orhan'ın evi) askerler tarafından yakıldığını görmüştür ve başvurucunun ve Hasan Orhan'ın evlerinin yanmakta olduğuna da tanık olmuştur; askerlerin Orhanları gözaltına aldığını görmüştür; komutanlarının Orhanların götürülüp götürülmeyeceği konusunda talimat istemesi dahil olmak üzere askerlerin telsiz konuşmalarını duymuştur; Orhanların askerler tarafından yaya olarak Gümüşsuyu istikametine doğru götürüldüklerini ve mezradaki kadın ve çocukların da Orhanların serbest bırakılması için yalvararak konvoyu takip ettiklerini görmüştür.

281. Mehmet Emre'nin sözlü ifadesi (yukarıdaki paragraf 168-173) de açık, ayrıntılı ve inandırıcıdır. Daha da önemlisi dört temel konuda doğrudan delil sağlamıştır. İlk olarak Deveboyu ve Gümüşsuyu mezralarının yakılmasından önce çok sayıda askerin Çağlayan yakınlarına geldiğini söylemiştir. İkinci olarak Gümüşsuyu'nun da

yakılmasından önce Deveboyu'ndan dumanların çıktığını görmüştür. Üçüncü olarak Gümüşsuyu'nda oturmaktadır ve konvoy, Gümüşsuyu'nda durduğunda Orhanlarla konuşmuştur: Onlara nasıl su ve sigara verdiğini, Orhanların nasıl yardım istediklerini, Hacı Mehmet'in serbest bırakılmaları için nasıl yalvardığını ve kendisinin de gözaltına alınması tehdidi ile karşılaştığını ve konvoyun yaklaşık yarım saat sonra nasıl Zeyrek istikametine gitmek üzere ayrıldığını anlatmıştır. Dördüncü olarak bir sonraki gün Hacı Mehmet ile Zeyrek Jandarma Karakolu'na gittiklerine ve Ahmet Potaş'ın burada Orhanların Kulp'a götürüldüğünü söylediğine dair doğrudan delil sunmuştur.

282. Mehmet Can'ın askerlerin köye ilk ve ikinci gelişleri konusundaki ifadesinin büyük bölümü (yukarıdaki paragraf 156-167), o tarihlerde orada bulunmaması nedeniyle kulaktan dolmadır. Bununla birlikte her operasyondan 2-3 gün sonra oraya gitmiştir. Köyde çok sayıda kişi ile konuşmuştur ve dolaylı ifadeleri, başvurucudan, Adnan Orhan'dan ve Mehmet Emre'den duymuş olduğu doğrudan ifadelerle tamamen uyumludur. Ayrıca Çağlayan'a Mayıs başında gittiğinde hala bölgede (Çağlayan ve Zeyrek arasındaki yol) bulunan askerlerin sınıflarını (piyade ve komando birlikleri) belirleyebilecek yegane tanıktır ve ilgili üniformaları ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir. Köyün yakılması konusundaki ifadesi, Mayıs başında oraya gittiğinde bazı evlerden hala duman yükselmesi nedeniyle doğrudan bir ifade olarak görülebilir. Ancak ifadesinde Orhanların tutuklanmasından sonra başvuru ile birlikte Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gittiğini söylememiştir. Ancak başvurucunun 23 Haziran 1999'daki ifadesinden ise gittiği anlaşılmaktadır.

283. Bunun aksine Mahkeme, Ahmet Potaş (yukarıdaki paragraf 174-181) ve üstü olan Ali Ergülmez'in (yukarıdaki paragraf 182-192), ifade verirken belirgin şekilde temize çıkmaya çalıştıkları görüşündedir. Ahmet Potaş'ın söz konusu olayları biraz hatırladığını belirtmesine karşın, Mahkeme, önemli hemen hiçbir şey hatırlamamasına inanmayı güç bulmaktadır. Bir yandan Çağlayan köyünün bağlı olduğu yerel jandarma karakolunun (Zeyrek) komutanı olduğunu, Çağlayan köyünü iyi bildiğini, köylülerle arasının iyi olduğunu ve her köyün muhtarını şahsen tanıdığını belirtirken diğer yandan Çağlayan'da bir PKK sorunu olup olmadığı, Çağlayan'ın güvenlik güçleri tarafından yakılıp yakılmadığı, yakılması hakkında şikayette bulunulup bulunulmadığı, üç köylünün güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınması konusunda muhtar tarafından doğrudan kendisine şikayette bulunulup bulunulmadığı veya yakılmasından sonra Çağlayan'a gidip gitmediği gibi önemli olayları veya konuları hatırlayamadığını söylemiştir. Doğrusu söz konusu karakolun komutanı olarak görev yaptığı süre içinde bölgesindeki herhangi bir karakolun yakılıp yakılmadığını bile anımsayamamıştır.

284. Aynı şekilde Ali Ergülmez'in de kendisine sorulan konuları hatırlamadığı konusunda ısrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'ndaki yardımcısı olan kişinin (Ümit Şenocak) adını ve Kulp Başsavcılığı'nın 1994 ve 1995'de Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı ile bu konuda temasa geçmesine, 23 Eylül 1994'te konuya ilişkin bir yazıyı şahsen imzalamış ve İlçe İdare Kurulu tarafından ikinci soruşturmada bir Soruşturmacı olarak görevlendirilmiş olmasına karşın Orhanların kaybolması konusunda bir soruşturma açıldığını hatırlayamadığını söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Doğrusu iddia edildiği gibi güvenlik güçlerinin bunda rol oynadığı imasını onaylamıyor ve köyün güvenlik güçleri tarafından tahrip edilmesi olasılığının binde bir bile olmadığını ve güvenlik güçlerinin köylüleri kaçırmaması ihtimalinin binde birin bile altında olduğunu düşünmektedir. Bu iddiaların muhtemelen PKK propagandası olduğu görüşünde olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca bölgesinde Nisan-Mayıs 1994'te kapsamlı bir operasyon yapıldığını anımsamamaktadır. Ancak şu anda sunulmuş olan askeri operasyon kayıtları, ikisi Kulp'da olmak üzere bu ilde Mayıs 1994'te 30 operasyon yapıldığını ortaya koymaktadır.

285. Bu koşullar altında Mahkeme, bu subayların başvuruçunun iddialarına konu olan olayları hatırlayamadıkları iddiasının, yeterli olmaması bir tarafa başvuruçunun iddialarını da herhangi bir şekilde çürütmediği görüşündedir.

286. Ayrıca yetkili makamlar Çağlayan köylülerinden sadece iki kısa ifade almışlardır (Hasan Sümer ve Çağlayan muhtarından, paragraf 56, 81 ve 98). Ancak onların doğrudan beyanları, başvuruçunun Orhanların tutuklanmaları ve daha sonra Zeyrek Jandarma Karakolu'na yapılan ziyaret konusundaki ifadesi ile tamamen uyumludur.

287. Ayrıca Hükümet'in Çağlayan'da herhangi bir askeri operasyon yapıldığına dair inkarının inanılabilirliği, askeri operasyonların komutanının ismi ve operasyon yapan askeri birliklerin hangileri olduğunun bildirilmesi ve Mahkeme'nin kısa ve eksik bulduğu söz konusu dönem ve bölgeye ilişkin operasyon kayıtlarının açıklanması konusundaki gecikmeleri nedeniyle Mahkeme'nin yaptığı çıkarımlar ışığında zayıflamaktadır.

288. Mahkeme, bu nedenle ifadeleri açık, güvenilir ve tutarlı olan başvuruçunun ile Adnan Orhan, Mehmet Emre ve Mehmet Can'ın ifadelerinden kuşku duyulması için bir neden bulunmadığı görüşündedir.

(b) Mahkeme'nin bu çerçevede olaylar konusundaki bulguları

289. Başvuruçunun ve ağabeylerinin (her ikisi de 1954 doğumlu olan Hasan ve Selim Orhan) Deveboyu'nda evleri ve arazileri vardır. Cezayir Orhan (Selim'in 1977 doğumlu oğlu), söz konusu dönemde Malatya İnönü Üniversitesi'nde çalışmakta olan bir yapı ustası ve sıvacıdır. Söz konusu dönemde babasının Deveboyu'ndaki evinde kalmaktadır.

290. 20 Nisan 1994'te büyük bir askeri konvoy, Çağlayan köyü yakınında konuşlanmıştır. Bunlar muhtemelen piyade ve komando birlikleridir. Bu askerlerin iddia edildiği gibi Bolu alayından geldiklerinin belirlenmesi mümkün olmamakla birlikte söz konusu alay, söz konusu dönemde bölgede operasyonlar yapmıştır

291. Askerler, operasyon için Bingöl-Muş sınırı istikametinde "tepelere doğru" yola çıkmışlardır. 6 Mayıs 1994'te döndüklerinde köylüleri, cami önünde toplamışlar ve evlerini boşaltmaları için onlara bir saat süre vermişlerdir. Askerler, camiden başlayarak başvuru, Hasan Orhan ve Selim Orhan'ın Deveboyu mezrasındaki evleri dahil olmak üzere köydeki evleri çok kısa bir süre sonra yakmaya başlamışlardır. Başvuru, evi yanmadan önce eşyalarından bazılarını dışarı çıkartmayı başarmıştır. Askerler, köyün üç gün içinde boşaltılması için emir verdikten sonra ayrılmışlardır.

292. 7 Mayıs 1994'te askerler, Gümüşsuyu mezrasını yakmışlardır. Aynı gün başvuru, Kamil Ataklı (köy muhtarı) ve Selim Orhan, Zeyrek Jandarma Karakolu Komutanı Ahmet Potaş'la konuşmaya gitmişlerdir ve ona köyün tahrip edildiğini bildirdikten sonra ekin hasadı için kalıp kalamayacaklarını sormuşlardır. Ahmet Potaş, onları aynı gün Ali Ergülmez'le (Kulp İlçe Jandarma Komutanı) görüştükleri Kulp'a yönlendirmiştir. Ergülmez, köylülere hasada kadar köyde kalmaları için izin vermiştir.

293. 24 Mayıs 1994'te askerler, köye geri gelmişlerdir. Geri kalan erkeklerin çoğunluğu tarlalarda bulunmaktadır veya askerleri gördükten sonra oraya gitmişlerdir. Ancak Orhanlar, Deveboyu'nda evlerini onarmaktadır. Askerler, Orhanlara komutanlarının onları istediğini ve her halükarda askerlerin onlara rehber olarak ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Orhanlar, konvoyu ayrılmasından sonra takip eden Adnan Orhan dahil olmak üzere köydeki birçok kadın ve çocuk gibi itiraz etmişlerdir. Ancak Orhanlar, askerlerle birlikte gitmek zorunda kalmışlardır. Başvuru, bulunduğu tarladan konvoyun Gümüşsuyu istikametinde tepelere doğru hareket ettiğini görmüştür.

294. Aynı akşam askerler, Orhanlarla birlikte Gümüşsuyu'na ulaşmış ve burada yaklaşık 30 dakika kalmışlardır. Birçok köylü, konvoyu görmüş ve bazı köylüler (Mehmet Emre ve Hacı Mehmet), Orhanlara su ve sigara vermişler ve onlarla konuşmuşlardır. Orhanlar, yardım istemiştir. Konvoy, Zeyrek istikametine doğru yola çıkmışlardır.

295. Başvuru, aynı akşam Gümüşsuyu'na gitmiş ve burada Orhanları askerlerle birlikte gördüklerini belirten Hacı Havina, Mehmet Emre ve Hacı Mehmet dahil olmak üzere bazı köylülerle konuşmuştur.

296. 25 Mayıs 1994'te Mehmet Emre ve Hacı Mehmet, Ahmet Potaş'a tutuklama konusunda şikayette bulunmak üzere Zeyrek Jandarma Karakolu'na gitmişler ve Potaş, onlara Orhanların Kulp'a götürüldüğünü söylemiştir. Bu bilgiyi, Zeyrek Karakolu'ndan dönerken karşılaştıkları başvurucuya aktarmışlardır. Başvuru ve köy muhtarı, aynı gün Zeyrek Jandarma İstasyonu'na gitmişler ve Ahmet Potaş,

orada onlara aynı bilgiyi iletmiştir. Başvurucu, daha sonra Hasan Sümer, Süleyman Nergiz ve Hüseyin Can dahil olmak üzere Deveboyu'ndan başka köylülerle birlikte Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'na gitmiştir ve Ali Ergülmez'e Orhanların götürülmesi konusunda şikayette bulunmuştur. Ergülmez, olay hakkında hiçbir bilgisi olmadığını söylemiştir. Başvurucu, daha sonra birkaç kez bilgi talebini tekrarlamak için Kulp'a geri dönmüş ancak bir sonuç elde edememiştir.

297. Başvurucu, ekinlerinin hasadı için köyde kalmış ancak 1994 yılının sonunda köyden ayrılmak zorunda kalmıştır.

298. Mahkeme, sonuç olarak başvurucu, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın evleri ve bazı eşyalarının, güvenlik güçleri tarafından 6 Mayıs 1994'te kasıtlı olarak tahrip edildiğinin ve köylerinin daha sonra boşaltıldığının kanıtlandığı görüşüne varmıştır. Ayrıca Orhanların en son 24 Mayıs 1994 akşamı devlet güvenlik güçlerinin elinde buldukları sırada Gümüşsuyu mezarında canlı olarak görüldüklerinin belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Orhanların daha sonra gözaltında tutulmaları

299. Başvurucu, Ramazan Ayçiçek ve "İnkaya ilçesinden Eşref'in" kendisine Orhanların o gece Kulp'daki bir jandarma karakolunda ve daha sonra Lice'deki bir jandarma karakolunda birkaç gün gözaltında tutulduklarını ve daha sonra Lice Yatılı Okulu'nda tutuklu kaldıklarını söylediğini belirtmiştir. Hükümet, Orhanların gözaltında tutulduğunu reddetmiştir.

(a) Mahkeme'nin tarafların beyanları ve deliller konusundaki değerlendirmesi

300. Başvurucu, derhal ve tekrarlayarak (22 Ağustos 1994, 3 Kasım 1994, 2 Mayıs 1995 ve 23 Haziran 1999 tarihli ifadeler) Orhanların Kulp'a götürüldüklerini ve Orhanların tutuklanmasından yaklaşık bir ay sonra o tarihte Lice Cezaevi'nde bulunan Ramazan Ayçiçek'in başvurucuya Orhanlarla birlikte Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduğunu söylediğini belirtmiştir. Bunun aksine başvurucunun Eşref hakkındaki ilk beyanı, Yunus Güneş'e Haziran 1999'da verdiği ifadesindedir.

301. Mayıs 1994'ten önce altı ay Lice Yatılı Okulu'nda kalmış olan Adnan Orhan, Temsilciler için çizdiği okul yerleşkesinin planında önemli doğrudan deliller sunmuştur. Gözaltına alınan kişilerin zaman zaman getirildiği ayrı bir ordu kışlası dahil olmak üzere üç bina bulunduğunu ve Hükümet tarafından yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında sunulan okul planlarının gerçekte askeri bina ile ilgili olmadığını belirtmiştir.

302. Sunulan jandarma nezarethane kayıtlarının hiç birinde Orhanlarla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Ramazan

Ayçiçek'in soruşturma dosyası, Mayıs 1994 sonunda kendisinin de güvenlik güçleri tarafından tutuklandığını iddia ettiğini göstermektedir (10 Haziran 1994 tarihli sorgulaması) ve ilgili jandarma nezarethane kayıtlarında 7 Haziran 1994'ten önce onun ismi geçmemektedir. Bu, 7 Haziran 1994'te jandarmalara teslim edilmesinden önce güvenlik güçleri tarafından Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulması ile çelişmemektedir.

303. Mahkeme, ilgili jandarma personelinin ifadelerinin, çarpıcı bir şekilde kaçamak nitelikte olduğu ve özellikle Lice Yatılı Okulu'ndaki askeri faaliyetler konusunda önemli bir hassasiyeti ortaya koyduğu görüşündedir. Ayrıca jandarma personelinin ifadeleri, jandarma nezarethane kayıtlarının doğru olmadığı konusunda Mahkeme'nin daha önceki bulgularını güçlendirmiştir (örneğin bkz., yukarıda belirtilen *Çiçek* davası, §§ 136-137'de).

304. Örneğin Kamil Taşçı, sadece kendisi ve iki yardımcısının sorumlu olduğu Kulp Merkez Jandarma Karakolu'nun nezarethane kayıtlarındaki bazı eksiklikleri açıklamakta güçlük yaşamıştır. Çapraz sorgulamada kendi nezarethane kayıtlarına dayanılarak bir tutuklunun hangi birlik (asker veya jandarma) tarafından tutuklanmış olduğunun veya altı tutuklunun hangi tarihte serbest bırakıldığının belirlenmesinin mümkün olmadığını kabul ederek daha önce bununla aksi yönde vermiş olduğu ifadesi ile açık biçimde çelişkiye düşmüştür. Askeri birliklerin (yani en azından 700-800 kişilik bir taburun) Lice Yatılı Okulu'nda kalmış olduğundan haberdar olmadığı yolundaki ifadesine inanmak güçtür ve ikna edici değildir.

305. Ümit Şenocak, Kulp'da görev yaptığı süre içinde çoğunlukla operasyonda olduğunu söyleyerek bazı sorulara yanıt vermekten kaçınmıştır. Ancak bu tutumunun, şu anda sunulan operasyon kayıtlarının sadece Mayıs 1994'te Diyarbakır ilinde Kulp ilçesindeki iki operasyon dahil olmak üzere 30 operasyon yapıldığını göstermesine karşın bölgede operasyon yapan dışarıdan gelmiş tek bir askeri birlik bile gördüğünü hatırlayamadığı yolunda daha sonraki beyanı ile bağdaştırılması güçtür. Daha sonra kendisini soruşturmadan ve Kulp Başsavcılığı'na gönderdiği 22 Temmuz 1994 tarihli kendi yazısında varılan sonuçlardan tamamen soyutlamıştır. Güvenlik güçlerinin başvuruçunun iddia ettiği şekilde davranmış olmalarının kesinlikle mümkün olmadığını ve bu iddiaların PKK propagandası olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşünü, köylere yönelik iki saldırıya ilişkin kendi deneyimlerine dayanarak ifade etmiştir.

306. Şahap Yaralı, söz konusu dönemde bölgede askeri operasyonlar yapıldığını ve bu birliklerin, Lice Yatılı Okul kompleksinde kaldıklarını belirtmiştir. Bu komplekste üç bina olduğunu söylemesine karşın ifadesi, açıkça isteksiz, kafa karıştırıcı ve kompleksin yerleşim planı konusunda çelişkilidir. Başlangıçta yukarıda belirtilen *Çiçek* davasında sunulan okul planlarının, askeri binaya ait olmadığını belirtmesine karşın daha sonra emin olmadığını söylemiş ve ardından da bunların

askeri planı gösteriyor olabileceğini ifade etmiştir. İkna edici olmayan bir şekilde üçüncü askeri binanın da okul personeli ile paylaşıldığında ısrar etmiştir.

307. Hasan Çakır'ın Lice Yatılı Okulu'nun yerleşim planı konusundaki ifadesinin Şahap Yaralı'nın ifadesi gibi belirgin, kesin ve ikna edici olmadığı görülmüştür. Mevcut davada okul kompleksinin yerleşim planı konusundaki ifadesi, her iki davada da okulda gözaltına alınma konusundaki iddiaların benzer olması nedeniyle *Çiçek* davasında aynı konuda verdiği ifadeyi, yanıltıcı olacak ölçüde sınırlı hale getirmiştir. Mevcut davadaki sözlü ifadesi sırasında kompleksteki her binanın yerleşim planına ilişkin son anlattıklarının oldukça kapsamlı olmasına karşın aynı zamanda Hükümet tarafından *Çiçek* davasında sunulan planların hangi bina ile ilgili olduğundan emin olmadığını ileri sürmüştür. Emin olmadığını söylediikten sonra nihayetinde planların gerçekte askeri bina ile ilgili olmadığını kabul etmiştir. *Çiçek* davasındaki ifadesi ile tutarlı bir şekilde ordunun bir kişiyi Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutmak istemesi halinde jandarmanın bunu bilmesinin zorunlu olmadığını kabul etmiştir.

308. Aziz Yıldız, ifadesine Lice Yatılı Okulu'nun "çok fazla oda bulunması nedeniyle kişilerin gözaltında tutulması için kullanılabileceğini" ve tutukluları güvenlik güçlerinden teslim almak için bazen okula gittiğini söyleyerek başlamıştır. Sorgulamanın daha sonraki bölümünde bu ifadede ikna edici olmayan bir şekilde değişiklik yaparak bu kişileri, "okula giderlerken" teslim aldığını veya askerlerin onları karakollarına getirdiğini söylemiştir. Okul kompleksini iyi bildiğini ifade etmiş ancak askeri binanın yerleşim planı konusunda kesin bilgiler verememiştir. Hükümet tarafından *Çiçek* davasında sunulan planların askeri bina ile ilgili olup olmadığından bile emin değildir. Diğer tanıkların aksine, verdiği ifade güvenlik güçlerinin tutuklama yapmasının olağan dışı bir uygulama olmadığı izlenimini yaratmıştır. Güvenlik güçlerinin köylerin tahrip edilmesinden sorumlu olabileceğini tamamen reddetmiştir.

309. Son olarak jandarma subaylarının ilgili konulardan belli başlıları hakkındaki ifadelerinden bir ölçüde görüş birliğine varılması mümkündür. Ahmet Potaş, Ümit Şenocak, Kamil Taşçı, Hasan Çakır ve Aziz Yıldız, jandarma nezarethane kayıt defterine bakılarak bir tutuklunun ordu tarafından gözaltına alınıp alınmadığının belirlenmesinin mümkün olmadığı konusunda görüş birliği içindedir. Ali Ergülmez'in görüşü farklı olmasına karşın Şahap Yaralı ve Hasan Çakır, (*Çiçek* davasındaki ifadeleri ile tutarlı bir şekilde) çeşitli nedenlerle bir kişinin, nezarethane kayıt defterine kaydedilmeden bir jandarma karakolunda tutulmasının ve ayrılmasına izin verilmemesinin mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Aziz Yıldız da bunu ifadesinde teyit etmiştir. Bu son üç jandarma subayı ayrıca Bolu alayının bölgede faaliyetinde bulunduğundan haberdar olduklarını belirtmişlerdir.

(b) Mahkeme'nin bu çerçevede olaylara dair bulguları

310. Mahkeme'nin görüşüne göre Orhanların güvenlik güçlerinin eşliğinde Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra nerede gözaltında tutuldukları konusunda gerekli standart delilin belirlenmesi mümkün değildir.

311. Orhanların Kulp veya Lice jandarma karakollarında gözaltında tutulduklarını gösteren bazı deliller vardır.

312. Mahkeme, Ahmet Potaş'ın Orhanların Kulp'a götürüldüklerini söylediğini ve başvuruçunun Eşref'in Orhanlarla birlikte Kulp'ta gözaltında tutulduğunu ileri sürdüğünü belirlemiştir. Mahkeme, ayrıca ilgili jandarma personelinin ifadelerinin kaçamak olduğunu ve ikna edici olmadığını belirlemiştir (bkz., yukarıdaki paragraf 283 ve 303).

313. Mahkeme, ayrıca jandarma nezarethane kayıtlarının tamamlanması konusunda belirlenen eksikliklerin, Orhanların isimlerinin bu kayıtlarda bulunmamasının bu karakollarda bulunmadıkları konusunda kesin bir kanıt oluşturmadığı anlamına geldiği görüşündedir. İlk olarak Mahkeme, daha önceki davalarda büyük ölçüde nezarethane kayıt defterine kaydedilen gözaltına alınma ile nezarethane kayıt defterine kaydetmeyi gerektirmeyen gözlem ve/veya sorgulama için gözaltına alınma arasında jandarma personeli tarafından gözetilen "tatmin edici olmayan ve keyfi ayırma" dair eksiklikleri kaydetmiştir (*Çakıcı/Türkiye* [GC], no. 23657/94, § 105, AİHM 1999-IV ve yukarıda belirtilen *Çiçek* davası, § 137-138'de). Bu uygulama, mevcut davada üç jandarma subayının ifadeleri ile de teyit edilmiştir. Nezarethane kayıtlarının güvenilirliği, bu kayıtların bir kişinin silahlı kuvvetler mensupları tarafından tutuklanıp tutuklanmadığını göstermeyeceği gerçeği nedeniyle daha da azalmıştır (yukarıdaki paragraf 204 ve 309). Bunların kesinliği, ayrıca mevcut davada gözlenen nezarethane kayıt defterine bazı tutukluların jandarma nezarethanesinden serbest bırakıldıkları tarihin belirtilmemesi nedeniyle azalmıştır (bkz., yukarıdaki paragraf 304).

314. Orhanların bir aşamada Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduklarını gösteren başka güçlü deliller vardır.

315. Jandarma tanıklarının reddetmelerine ve okulla ilgili bir nezarethane kayıt defterinin bulunmamasına karşın askeri birlikler tarafından tutuklanan kişilerin bazen Lice Merkez Jandarma Karakolu'na nakledilmeden önce okulda gözaltında tutulmuş olmaları muhtemel görünmektedir. Bu durum, burada gözaltında tutulmuş olan köylülerin doğrudan ifadeleri ile *Çiçek* davasında Mahkeme tarafından belirlenmiştir. Mevcut davada Adnan Orhan'ın ifadesi de bu görüşü desteklemiştir (yukarıdaki paragraf 38, 150 ve 301). Ramazan Ayçiçek'in sorgulama sırasındaki beyanı ile Orhanlarla birlikte okulda gözaltında tutulması arasında bir çelişki yoktur.

Ayrıca okul hakkında jandarma tanıklarının ifadelerinin kaçamak ve çelişkili olması, Mahkeme'nin görüşüne göre okulun ordu tarafından kullanılması konusunda önemli bir hassasiyet olduğunu

göstermektedir. Gerçekten de Aziz Yıldız, başlangıçta ifadesini değiştirmeden önce tutukluları teslim almak üzere okula gideceğini söylemiş ve Hasan Çakır da askerlerin, jandarmanın bunu mutlaka bilmesine gerek olmadan burada kişileri gözaltında tutabileceğini kabul etmiştir. Bununla tutarlı bir şekilde jandarma tanıklar, okulda veya başka bir yerde ordunun faaliyetleri üzerinde hiçbir denetimlerinin olmadığını açık bir şekilde belirtmişlerdir. Mahkeme'nin ifadelerden edindiği izlenim, ordunun okulda meydana gelenler konusunda büyük ölçüde sorumlu tutulmadığı yönündedir. Daha da önemlisi Mahkeme'nin, Hükümet'in Komisyon ve Mahkeme'nin çeşitli talepleri uyarınca Lice Yatılı Okulu'ndaki askeri birlikten sorumlu subayın ismini vermemesi ve bu konuda bir açıklama getirmemesinden olumsuz çıkarımlar yapması gerekmektedir.

316. Bununla birlikte Orhanların gerçekte Kulp veya Lice jandarma karakollarında ya da Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduğu konusundaki yegane delilin, kulaktan dolma bilgiye dayandığı bir gerçektir. Eşref hakkında Mahkeme'ye başka bir bilgi verilmemiş ve ne Eşref ne de Ramazan Ayçiçek, Temsilcilerle tanık olarak görüşmemişlerdir. Doğrudan delil, yol açtığı yoğun şüphelere karşın Mahkeme'nin bütün makul şüphelerin ötesinde Orhanların yukarıda belirtilen jandarma veya ordu birimlerinde gözaltına tutulmuş oldukları sonucuna varabilmesi açısından yetersizdir. Bu soruşturma yapan makamların, nerede olduğu hala bilinirken (yani Devlet'e ait bir cezaevinde bulunduğu sırada) Ramazan Ayçiçek'in ifadesini almamış olmaları gerçeği, yürütülen soruşturmanın yeterliliği bağlamında Sözleşme'nin 2. Maddesi çerçevesinde aşağıda değerlendirilmektedir.

317. Bu çerçevede Mahkeme, Orhanların son olarak Gümüşsuyu'nda askerlerin elinde görüldüklerini belirlemesine karşın bütün makul şüphelerin ötesinde daha sonra kesin olarak Lice veya Kulp jandarma karakolları veya Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulup tutulmadıkları konusunda bir sonuca varamamıştır.

3. Orhanlara gözaltında kötü muamele yapılması

318. Mahkeme, başvuruçunun Ramazan Ayçiçek'le yaptığı konuşma hakkında daha önce anlattıklarından zımnen anlaşılan Orhanlara kötü muamele yapıldığı iddiasını belirleme konusunda aynı delile ilişkin güçlüklerle karşılaşmaktadır. Aslında başvuruçunun daha önce verdiği bu ifade, Ramazan Ayçiçek'in Orhanların durumu hakkında hiçbir şey söylemediğini belirttiği Temsilcilerle görüşmesi sırasındaki sözlü ifadesi ile çelişmiştir.

319. Bu çerçevede Mahkeme, Orhanların Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra nasıl bir muamele ile karşılaştıklarını gerekli kesinlik düzeyinde belirleyememektedir.

4. Başvurucu tarafından yetkili makamlara yapılmış olan şikayetler

(a) Deveboyu'nun tahrip edilmesi hakkında

320. Mahkeme, başvuru (ve diğer köylülerin) 7 Mayıs 1994'te köyün yakılması hakkında Ahmet Potaş ve Ali Ergülmez'e şikayette bulduklarını belirlemiştir. Hükümet, Haziran 1995'te "terör saldırılarına maruz kalanlara" bir ev verilmesi konusundaki idari bir başvuru da dahil olmak üzere bu şikayetlerin, ilgili makamlar tarafından soruşturulmakta olduğunu bildirmiştir.

321. Mahkeme, sözlü şikayetlere ilave olarak başvuru, 2 Mayıs 1995 tarihli beyanında yeni bir ev için Bölge Valiliği'ne başvurmuş olduğunu söylediğini belirtmektedir. Ancak Hükümet'in bu konudaki kısa beyanlarına daha fazla açıklık getirmemiş veya bunların ilgili olduğu devam eden soruşturmalar hakkında bir delil sunmamış olması nedeniyle Mahkeme, Deveboyu'nun güvenlik güçleri tarafından yakılmasına ilişkin belli başlı herhangi bir soruşturmanın yapıldığını veya yeni bir ev için başvuruda bulunurken başvuru, Hükümet'in iddia ettiği gibi evinin teröristler tarafından tahrip edilmiş olduğunu ileri sürdüğünün belirlenmediği sonucuna varmıştır.

(b) Orhanların kaybolması hakkında

322. Başvurucu, Orhanların tutuklanması konusunda 25 Mayıs 1994'te Ahmet Potaş'a ve daha sonra çeşitli kereler Ali Ergülmez'e sözlü olarak şikayette bulunmuştur. Ayrıca Kulp Başsavcılığı'na (8 Haziran 1994 tarihli), Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı'na (16 Haziran 1994) ve Diyarbakır Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne (6 Temmuz 1994 tarihli) yazılı dilekçeler vermiştir.

323. Hükümet, güvenlik güçlerine bu konunun sorulduğunu ve güvenlik güçleri tarafından hiç kimsenin tutuklanmadığı yanıtının alındığını bildirmesine karşın bu erken beyan dışında konu hakkında başka bir açıklama getirilmemiş, Hükümet'in daha sonraki sözlü ve yazılı beyanlarında bu husus tekrarlanmamış ve daha da önemlisi belge niteliğindeki herhangi bir delille desteklenmemiştir. Mahkeme, güvenlik güçlerinden böyle bir talepte bulunulduğu iddiasının temelsiz olduğu görüşündedir.

II. ORHANLARLA İLGİLİ OLARAK SÖZLEŞME'NİN 2. MADDESİ'NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

324. Madde 2, şu hükmü içermektedir:

"1. Herkesin yaşam hakkı, yasa tarafından korunacaktır. Hiç kimse, yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan ötürü hakkında bir mahkeme tarafından verilen mahkumiyet hükmünün ardından bu yaptırımın infaz edilmesi dışında, yaşamından kasıtlı olarak yoksun bırakılmayacaktır.

2. Yaşamdan yoksun bırakma, kesin biçimde gerekli olanın ötesine geçmeyen kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıktığında, bu maddeye aykırı biçimde uygulanmış sayılmayacaktır:

- (a) herhangi bir kimsenin hukuka aykırı şiddete karşı savunulması;
- (b) hukuka uygun bir yakalama/gözaltına alma ya da hukuka uygun olarak gözaltında tutulan bir kimsenin kaçmasını önleme;
- (c) bir ayaklanma ya da isyanı bastırma amacıyla hukuka uygun olarak yapılan tasarruf."

A. Genel hususlar

325. Yaşam hakkını koruyan ve bu haktan yoksun bırakılmanın hangi koşullarda meşru görülebileceğini açıklayan 2. Madde, Sözleşme'nin en temel hükümlerinden biridir ve bu hükme aykırı hiç bir uygulamaya izin verilemez. Ayrıca bu madde, 3. Madde ile birlikte Avrupa Konseyi'ni oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşam hakkından yoksun bırakmanın haklı görülebileceği koşulların sınırlı bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Kişilerin korunmasına yönelik bir belge olarak Sözleşme'nin hedefi ve amacı, aynı zamanda 2. Madde'nin içerdiği koruma önlemlerinin uygulanabilir ve etkin olmasını sağlayacak biçimde yorumlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir (27 Eylül 1995 tarihli *McCann ve Diğerleri/Birleşik Krallık* kararı, Seri A No. 324, §§ 146-147).

326. 2. Madde ile sağlanan korumanın önemi ışığında Mahkeme'nin yaşam hakkından yoksun bırakmayı, sadece devletin görevlilerinin fiillerini değil aynı zamanda bütün ilgili koşulları göz önünde bulunduracak şekilde dikkatle incelemesi gerekmektedir. Tutuklanmış olan kişiler, korunmasız bir durumdadır ve yetkili makamlar, onları korumakla görevlidir. Bu nedenle bir kişinin, sağlıklı bir durumda iken polis tarafından gözaltına alınması ve serbest bırakıldığında yaralı olduğunun belirlenmesi halinde Devlet'in görevi, bu yaralanmaların nasıl meydana geldiği konusunda inandırıcı bir açıklamada bulunmaktır (bkz., diğerlerinin yanı sıra yukarıda belirtilen *Avşar/Türkiye* kararı § 391). Yetkili makamların, bir tutukluya yapılan muamele hakkında açıklama yapma yükümlülüğü, özellikle kişinin daha sonra ölmesi veya kaybolması halinde daha etkin bir şekilde yerine getirilmelidir.

327. Tartışılan olayların, tıpkı devlet görevlilerinin denetimi altındaki tutuklu kişiler için söz konusu olduğu gibi tamamen veya büyük ölçüde yetkili makamların münhasır bilgisi dahilinde gerçekleşmiş olması durumunda bu tutukluluk sırasında meydana gelen yaralanmalar ve ölümlerle ilgili fiili karineler ortaya çıkacaktır. Gerçekten de tatmin edici ve ikna edici bir açıklama yapma konusunda ispat yükümlülüğünün, yetkili makamlara ait olduğu kabul edilebilir (*Salman/Türkiye* [GC], no. 21986/93, § 85, AİHM 2000-VII; *Çakıcı/Türkiye* [GC], No. 23657/94, § 85, AİHM 1999-IV; *Ertak/Türkiye*, no. 20764/92, § 32, AİHM 2000-V ve *Timurtaş/Türkiye*, no. 23531/94, § 82, AİHM 2000-VI).

B. Orhanların öldüklerinin varsayılp sayılmayacağı

328. Başvurucu, Sözleşme'nin 2. Maddesi kapsamında Orhanların güvenlik güçleri tarafından tutuklanmalarından sonra kayboldukları ve tutuklu buldukları süre içinde ölmüş olmaları gerektiği yolunda şikayette bulunmaktadır. Hükümet, bu iddiaları reddetmiştir.

329. Yukarıda belirtilen *Timurtaş/Türkiye* kararında, Mahkeme, şunları belirtmiştir (§§ 82-83):

"(...) bir kişinin sağlıklı bir durumda bulunduğu sırada gözaltına alınması ve serbest bırakıldığı anda yaralı olduğunun anlaşılması durumunda Devlet'in görevi, bu yaralanmaların nasıl meydana geldiği konusunda inandırıcı bir açıklamada bulunmaktır. Bunun yapılmaması halinde Sözleşme'nin 3. Maddesi kapsamında bir sorun ortaya çıkacaktır (...) Aynı şekilde 5. Madde, tutuklanmış ve bu nedenle yetkili makamların denetimi altına konulmuş bir kişinin nerede bulunduğu konusunda Devlet'i bir açıklama yapma yükümlülüğü altına sokmaktadır (...). Yetkili makamların tutuklunun başına ne geldiği konusunda inandırıcı bir açıklama yapmamasının, bir beden bulunmaması halinde Sözleşme'nin 2. Maddesi kapsamında da bir soruna neden olup olmayacağı, dava konusu olayın bütün koşullarına ve özellikle de somut unsurlara dayalı olarak yeterli ikinci derecede delillerin varlığına bağlı olacaktır. Buradan hareketle gerekli olan delillerin niteliğine göre tutuklunun gözaltında bulunduğu sırada öldüğünün varsayılması gerektiği sonucuna varılabilir (...).

Bu konuda kişinin gözaltına alınmasından bu yana geçen süre, tek başına belirleyici olmamasına karşın dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Tutuklanmış kişiden herhangi bir haber alınmayan süre uzadıkça ölmüş olması ihtimalinin o kadar yüksek olduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle zamanın geçmesinin, bir ölçüde ilgili kişinin öldüğünün varsayılabilmesinden önce ikinci derece delillerin diğer unsurlarına verilecek önemi etkileyebileceği kabul edilmelidir. Bu konuda Mahkeme, bu durumun 5. Madde'nin ihlalinin sadece düzensiz olarak belirlenmesinin ötesine geçen meselelere yol açtığı görüşündedir. Bu tür bir yorum, Sözleşme'nin en temel hükümlerinden biri olan 2. Madde ile sağlanan yaşam hakkının etkin bir şekilde korunması ile uyumludur (...)."

330. Mahkeme, bu davayı, Mahkeme'nin başvurusunun oğlunun tutuklu bulunduğu sırada öldüğü yolunda yetersiz ikna edici bilgiler bulunduğu görüşüne vardığı *Kurt/Türkiye* kararından (25 Mayıs 1998 tarihli karar, *Raporlar* 1998-III, § 108) ayıran çeşitli unsurlar olduğu görüşündedir. Üzeyir Kurt, en son kendi köyünde etrafı askerler tarafından çevrilmiş durumda görülürken, Orhanlar en son Devlet'in sorumlu olduğu yetkililer tarafından belirtilmeyen bir tutuklama yerine götürülürken görülmüşlerdi. Ayrıca Üzeyir Kurt'un yetkililerin şüphelendiği bir kişi olduğunu gösteren birkaç unsur vardı. Mevcut davada ise Orhanların yetkililer tarafından arandığı yolunda bazı doğrudan deliller vardı (Adnan Orhan'dan, bkz., yukarıdaki paragraf 41 ve 54). 1994'te Türkiye'nin güneydoğusundaki genel durum bağlamında bu tür kişilerin teyit edilmemiş tutuklamalarının yaşamı tehdit edebileceği hiç bir şekilde göz ardı edilemez (yukarıda bahsi geçen *Timurtaş/Türkiye* kararı, § 85 ve *Çiçek/Türkiye* kararı § 146). Mahkeme'nin daha önceki kararlarda bu dava ile ilgili dönemde Güneydoğu'da ceza hukuku korumasının etkinliğini azaltan kusurların, güvenlik güçlerinin kendi fiillerinden sorumlu tutulmamalarına izin verdiği veya teşvik ettiği sonucuna vardığının hatırlanması gerekmektedir (*Cemil Kılıç/Türkiye*, no. 22492/93, § 75, AİHM 2000

ve *Mahmut Kaya/Türkiye*, no. 22535/93, § 98, AIHM 2000). Bu sorumlu tutulmama durumu, özellikle mevcut olaylar bağlamında belirgindir. İfadelere göre jandarma, operasyona çıkan ordunun faaliyetleri hakkında çok az şey bilmektedir ve ordu ve onun operasyon faaliyetleri konusunda hiç bir denetim uygulamamaktadır.

331. Yukarıda belirtilen nedenlerle ve yaklaşık 8 yıl boyunca Orhanların nerede bulunduğu konusunda hiçbir bilginin gün ışığına çıkmamış olması nedeniyle Mahkeme, Orhanların güvenlik güçleri tarafından teyit edilmemiş bir şekilde tutuklanmalarından sonra ölmüş olduklarının varsayılması gerektiği görüşündedir. Bunun sonucunda davalı Devlet'in onların ölümü konusundaki sorumluluğu söz konusudur. Yetkililerin Orhanların tutuklanmasından sonra ne olduğu konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamaları ve temsilcilerinin herhangi bir ölümcül güç kullanımını haklı gösterecek bir gerekçeye dayanmamaları nedeniyle ölümleri konusundaki sorumluluğun, davalı Hükümet'e isnat edilebileceği sonucuna varılmaktadır (*Timurtaş*, § 86, ve *Çiçek*, § 47'de, her iki karar da yukarıda belirtilmektedir).

332. Bu çerçevede Orhanlarla ilgili olarak bu açıdan 2. Madde ihlal edilmiştir.

C. Soruşturmanın yetersiz olduğu iddiası

333. Başvurucu, ayrıca yapılan soruşturmaların yetersiz olduğunu ve kuramsal olarak yararlanılabilecek her türlü çareyi etkisiz kıldığını ileri sürmüştür. Hükümet, soruşturmaların kapsamlı ve yeterli olduğunu beyan etmiştir: Bütün ilgili nezarethane kayıtları talep edilmiş, bütün ilgili tanıklarla görüşülmüş ve ilgili makamlara söz konusu bölgede operasyonlar yapılıp yapılmadığı sorulmuştur. Alınan yanıtlar, Orhanların Hükümet güçleri veya temsilcileri tarafından tutuklanması ve gözaltına alınması konusunda herhangi bir bilgi sağlamamışsa, bunun nedeni bu şekilde tutuklanmamış veya gözaltına alınmamış olmalarıdır.

334. Mahkeme, Sözleşme'nin 1. Maddesi kapsamında Devlet'in "kendi egemenlik alanı içerisindeki herkes için Sözleşmede tanımlanan hak ve özgürlükleri sağlama" konusundaki genel yükümlülüğü ile birlikte değerlendirilen Sözleşme'nin 2. Maddesi kapsamındaki yaşam hakkının korunması yükümlülüğünün ayrıca dolaylı olarak kişilerin güç kullanımı sonucunda ölmeleri halinde bir tür etkin resmi soruşturma yapılmasını gerektirdiği görüşündedir (bkz., gerekli değişiklikler yapılmış olarak *McCann ve Diğerleri/Birleşik Krallık* kararı, yukarıda belirtilmektedir, § 161 ve 19 Şubat 1998 tarihli *Kaya/Türkiye* kararı, *Raporlar* 1998-I, § 105). Bu soruşturmanın temel amacı, yaşam hakkını koruyan iç mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve devlet temsilcileri veya organlarının katılımının söz konusu olduğu durumlarda kendi sorumlulukları altında meydana gelen ölümler konusunda hesap vermelerini sağlamaktır. Ne tür bir soruşturmanın bu

amaçları gerçekleştireceği, farklı koşullara göre değişebilir. Ancak hangi biçim kullanılırsa kullanılsın yetkililer, konu kendilerine iletildiğinde resen harekete geçmelidir. Yetkililer, soruşturmanın akıbetini bir mağdur yakınının resmi bir şikayette bulunmasına veya herhangi bir soruşturmaya ilişkin usulün uygulanması konusunda sorumluluk üstlenmesine bağlayamazlar (örneğin gerekli değişiklikler yapılmış olarak *İlhan/Türkiye* [GC] no. 22277/93, § 63, AİHM 2000-VII).

335. Devlet temsilcileri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen yasadışı ölümler konusundaki bir soruşturmanın etkin olabilmesi için genel olarak soruşturmadan sorumlu olan ve yürüten kişilerin, olaylara karıştıkları ileri sürülen kişilerden bağımsız olmaları gerektiği düşünülebilir (27 Temmuz 1998 tarihli *Güleç/Türkiye* kararı, *Raporlar* 1998-IV, §§ 81-82 ve *Öğür/Türkiye* [GC], no. 21954/93, §§ 91-92, AİHM 1999-III). Soruşturma, aynı zamanda bu tür durumlarda kullanılan gücün ilgili koşullarda haklı olup olmadığının belirlenmesine (örneğin yukarıda bahsi geçen *Kaya/Türkiye* kararında olduğu gibi, § 87) ve sorumlu olanların belirlenmesine ve cezalandırılmasına yol açabilmesi açısından etkin olmalıdır (*Öğür/Türkiye*, § 88). Bu, sonuç değil araç konusundaki bir yükümlülüktür. Yetkililerin, başka hususların yanı sıra görgü tanıklarının ifadeleri de dahil olmak üzere olaya ilişkin delillerin toplanması için mümkün olabilecek makul adımları atmış olmaları gerekir (tanıklarla ilgili olarak örneğin bkz. yukarıda belirtilen *Tanrıkulu/Türkiye*, § 88). Ölümün nedeninin veya sorumlu olan kişinin belirlenebilmesini etkileyen soruşturmadaki herhangi bir eksiklik, bu ilkeye aykırı olma riskini taşıyacaktır.

336. Ayrıca bu bağlamda söz konusu olan çabukluk ve makul sürede ve hızlı olma şartı vardır (2 Eylül 1998 tarihli *Yaşa/Türkiye* kararı, *Raporlar*, 1998-IV, § 102-104; yukarıda bahsi geçen *Çakıcı/Türkiye* kararı, §§ 80, 87, 106; yukarıda bahsi geçen *Tanrıkulu/Türkiye* kararı, § 109, yukarıda bahsi geçen *Mahmut Kaya/Türkiye* kararı, §§ 106-107). Belirli bir durumda bir soruşturmada ilerleme kaydedilmesini engelleyen güçlükler veya engeller bulunabileceği kabul edilmelidir. Ancak yetkililerin bir ölümcül güç kullanma veya kayıp olayını soruştururken hızlı hareket etmeleri, genellikle hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yasaya aykırı fiillere hoşgörü gösterildiği veya muvazaa olduğu izleniminin önlenmesi konusunda kamuoyunun güveninin muhafaza edilmesi açısından önemli kabul edilebilir (bkz., genel olarak *McKerr/Birleşik Krallık*, no. 28883/95, §§ 108-115, AİHM 2001-III ve yukarıda bahsi geçen *Avşar/Türkiye* kararı §§ 390-395). Çabuk davranma gereksinimi, gözaltındaki bir kayıp konusunda iddiada bulunulduğunda özellikle önemlidir.

337. Mahkeme, başvuruçunun şikayetlerinin (bkz., yukarıdaki paragraf 322-323) üç erkeğin güvenlik güçleri tarafından tutuklanması ve daha sonra kaybolmaları konusunda acele, ayrıntılı ve ciddi iddialar

olduğu görüşündedir. Bu iddialar, Komisyon tarafından özetlenmiş ve Şubat 1995'te Devlet'e iletilmiştir.

338. Bu iddialarla ilgili üç soruşturma yapılmıştır.

339. Bunların ilkinde Kulp Başsavcılığı'na yapılan soruşturma, Orhanların isimlerinin nezarethane kayıt defterlerinde veya Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi, Diyarbakır Asayiş Şube Müdürlüğü veya Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'nın aranan kişiler listelerinde bulunmadığı konusunda başsavcılığa iletilen teyitlerin ötesine geçmemiştir.

340. Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'ndan alınan yanıt, bu soruşturmada gerekli derinlik veya çabanın bulunmadığını göstermektedir: Orhanların Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutuldukları yolundaki iddia, Temmuz 1994'te Lice Başsavcılığı'na iletilmiştir. Buna hiçbir yanıt alınamamıştır. Dokuz ay sonra Nisan 1995'te gönderilen bir hatırlatma yazısına da cevap verilmemiştir. Lice Yatılı Okulu hakkındaki soru Mayıs 1995'te Lice İlçe Jandarma Komutanlığı'na yönlendirilmiş ve komutanlık, sadece jandarma nezarethane kayıt defterinde Orhanların isimlerine rastlanmadığı şeklinde bir yanıt vermiştir. Bu bilginin toplanması ve başvuruçunun (8 Haziran 1994, 22 Ağustos 1994 ve 23 Eylül 1994), muhtarın ve Hasan Sümer'in olabilecek en kısa ifadelerinin alınması bir yıldan fazla sürmüştür. Soruşturmanın amacı olayların "idari görevde" bulunan jandarma veya askeri güçlerle ilgili olup olmadığının belirlenmesi ile sınırlandırılmış olsa bile soruşturma, açıkça baştan savma bir şekilde yapılmış ve gerekli hızda yürütülmemiştir.

341. Daha da önemlisi soruşturma sırasında nerede bulunduğu kolayca belirlenebilecekken Ramazan Ayçiçek'in ifadesinin alınması için bir girişimde bulunulmamıştır. Lice Yatılı Okulu hakkındaki iddia, açıkça görüldüğü gibi daha Temmuz 1994'te gündeme getirilmiş ve Ramazan Ayçiçek'in kimliği ve ilgili iddialar, en azından Komisyon'un başvurusunu Şubat 1995'te iletmelerinden önce Devlet'e bildirilmiştir. Şu anda en azından Haziran 1994'te tutuklandığı kabul edilmektedir ve Hükümet'in Komisyon'a gönderdiği 6 Ekim 1999 tarihli yazı, 17 Ağustos 1995'e kadar Şanlıurfa Cezaevi'nde olduğunu teyit etmiştir.

342. İkinci soruşturma, güvenlik güçlerinin bu konudaki rolünün belirlenmesi amacıyla Kulp İlçe İdare Kurulu tarafından yapılmıştır. Ancak Mahkeme, bu organın, hiyerarşik olarak soruşturmaya konu olan güvenlik güçleri ile bağlantılı bir idareci olan valiye karşı sorumlu devlet memurlarından oluşması nedeniyle bağımsız kabul edilemeyeceği sonucuna varmış bulunmaktadır (yukarıda bahsi geçen *Güleç/Türkiye* kararı §§ 85-93). Bu Kurul'un Ali Ergülmez'i Soruşturmacı olarak görevlendirmesi (Kulp Başsavcılığı'nın konuyu havale ettiği 1995'te), başvuruçunun tarafından Orhanların, Ali Ergülmez'in komutası altındaki Kulp İlçe veya Merkez jandarma karakolları tarafından tutuklanmış olduğunun iddia edilmesi nedeniyle daha da

uygunsuzdur. Ayrıca onun tarafından herhangi bir soruşturma başlatılmış olsaydı bile (ve başlatıldığı yolunda bir delil yoktur), bu soruşturma kendisi başka bir göreve tayin edildiğinde durmuştur. Soruşturma, Diyarbakır Valiliği'nin ilerleme raporu istediği Mayıs 1997'ye kadar sürüncemede kalmıştır.

343. Bu talep, 15 Mayıs 1997'de yeni bir soruşturmacı atanmasına neden olmuş ve onun raporu, bir hafta içinde hazırlanmıştır. İddiaların ciddiyeti dikkate alındığında yeni atanan Soruşturmacı tarafından gerçekleştirilen soruşturma, rahatsızlık verici derecede kısa bir süre içinde sonuçlanmıştır. Ayrıca vardığı sonuçlar, dosyanın baştan savma bir şekilde incelendiğini ortaya koymaktadır: Soruşturmacı, Çağlayan köyünün PKK faaliyeti nedeniyle boşaldığını varsaymış, çağrıldığında Diyarbakır'da evde bulunmayan başvurucudan başka kimseyle konuşmamış ve Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı nezarethane defteri kayıtlarından başka bir belgeye bakmamıştır. Gerçekten de Hükümet'in Eylül 1997 tarihli gözlemlerinde, Orhanların askerler tarafından götürüldüğünü hiç kimsenin görmediği belirtilmiştir. Başvurucunun olaylardan sonra doğrudan şikayette bulunduğu Ali Ergülmez veya Ahmet Potaş'ın ifadesine başvurulmamıştır. Orhanların fotoğraflarının alınması için hiçbir girişimde bulunulmamıştır.

344. Soruşturmanın amacı dikkate alındığında anlaşılabilir bir şekilde güvenlik güçlerinin söz konusu dönemde bölgedeki operasyonları ya da Lice Yatılı Okulu'ndaki faaliyetleri hakkında kendilerinden bilgi talep edildiğini gösteren bir kanıt yoktur. Yalnızca bu eksiklik bile bu soruşturmayı ciddi bir şekilde eksik olarak nitelendirmek için yeterlidir. Bu eksiklik, Temsilciler tarafından Mehmet Yönder'e sorulduğunda o da bu soruşturmada "belirgin bir eksiklik" olduğu yanıtını vermiştir.

345. Üçüncü soruşturma, Diyarbakır Valiliği'nin Kulp İlçe İdare Kurulu'na gönderdiği 4 Haziran 1999 tarihli yazı ile başlatılmıştır. Bu tarih, söz konusu olaylardan beş yıl sonraya rastlamaktadır. Bu aşamada örneğin 1994'e ilişkin Kulp İlçe Jandarma nezarethane kayıtları arşivlenmiş bulunmaktadır ve Soruşturmacının belirlediği gibi Ramazan Ayçiçek'in nerede olduğu bilinmemektedir. İkinci soruşturma sırasında olduğu gibi hiçbir jandarma personeli ile görüşülmemiş, Orhanların hiçbir fotoğrafı talep edilmemiş, aynı konuyu kapsayan açık ve ayrıntılı ifadeler vermiş olan başvurucu ve muhtar dışında Deveboyu'nun tahrip edilmesine veya Orhanların ilk olarak tutuklanmasına tanıklık eden hiçbir köylü ile görüşülmemiştir. Aslında başvurucu, bu Soruşturmacıya başka görgü tanıkları olduğunu söylemiş (25 Mayıs 1994'te kendisi ile birlikte Kulp İlçe Jandarma Karakolu'na gitmiş olanlar ve Eşref) ancak bu kişilerin ifadelerinin alınması için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Buna karşın 7 Temmuz 1999 tarihli kararda sadece hiçbir görgü tanığı bulunmadığı belirtilmiştir. Askeri operasyonların kayıtları talep edilmemiş ve Soruşturmacı, sadece Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı'nda Nisan-Temmuz 1994 dönemine ilişkin hiçbir belge bulunmadığını ifade etmekle yetinmiştir.

346. Ayrıca Mehmet Yönder'in bunun normal olduğunu düşünmesine karşın başvuruca soruşturmalarda kaydedilen ilerleme veya alınan kararlar konusunda hiçbir zaman bilgi verilmemiştir.

347. Son olarak Mahkeme, başlatılmış olan bazı soruşturmaların sürüncemede bırakıldığı ve tamamlanmadığı görüşündedir. Örnek olarak mahkeme, Kulp İlçe Jandarma Karakolu'nun başvuruca kaybolmasına ilişkin şikayetleri konusundaki her türlü soruşturmanın çok önemli bir başlangıç noktası olduğuna işaret etmektedir. Kulp İlçe Jandarma Komutanlığı komutan yardımcısı olan Ümit Şenocak, Orhanların kendi komutanlığı tarafından tutuklanmadığını belirten ve Orhanların bulunması için aramaların devam edeceği taahhüdünde bulunulan 22 Temmuz 1994 tarihli bir yazıyı imzalamıştır. Sözlü ifadesinde, yazısında belirtilen soruşturmayı muhtemelen tamamlamadığını ancak astlarının bunu tamamlamış olabileceğini ve yazıyı kendi adına hazırlamış olabileceklerini söylemiştir. Soruşturmayı sürdürdüğünü hatırlamamıştır. Bu nedenle Ümit Şenocak, Kasım 1994'te Kulp'tan taşındığında Kulp İlçe Jandarma Karakolunun Temmuz 1994 tarihli yazısında taahhüt edildiği gibi soruşturmayı sürdürmemesi şaşırıcı değildir. Gerçekte bu jandarma karakolunun daha sonraki rolü, 1995'te Ali Ergülmez'in Soruşturmacı olarak görevlendirildiği 1995'te ortaya çıkmaktadır. Ergülmez, daha sonra başka bir yere tayin edilmiş ve bütün soruşturma dosyası, yeni atanan Soruşturmacının konuyu ele aldığı 1997'ye kadar sürüncemede kalmıştır.

348. Yukarıda belirtilen nedenlerle Mahkeme, Orhanların kaybolması hakkında yürütülen soruşturmaların ciddi biçimde eksik olduğu ve Devlet'in yaşam hakkının korunmasına ilişkin usule ilişkin yükümlülüklerini ihlal ettiği görüşündedir. Bu çerçevede Orhanlar konusunda Sözleşme'nin 2. Maddesi bu çerçevede de ihlal edilmiştir.

D. Madde 2 kapsamındaki ilave şikayetler

349. Başvuruca, ayrıca Nisan ve Mayıs 1994'te Çağlayan bölgesindeki askeri operasyonların planlamasının yetersiz olduğunu ve bu operasyonlar sırasındaki tutuklama kayıtlarının eksik olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, vardığı sonuçlar ışığında ilk belirtilen şikayeti incelemenin gereksiz olduğu görüşündedir ve daha sonraki şikayeti, aşağıda Sözleşme'nin 5. Maddesi kapsamında değerlendirmiştir.

III. SÖZLEŞME'NİN 3. MADDESİ'NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

A. Genel ilkeler

350. 3. Madde, şöyledir:

"Hiç kimse, işkenceye ya da insanlık dışı yahut aşağılayıcı muamele ya da cezaya tabi tutulmayacaktır."

351. Mahkeme, 3. Madde'nin demokratik bir toplumun en temel değerlerinden birini içerdiğini hatırlatmaktadır. Terörizmle mücadele gibi en güç koşullarda bile Sözleşme, işkenceyi veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezayı yasaklamaktadır. Sözleşme'nin diğer asli maddelerinde ve protokollerinde olduğu gibi istisnalar konusunda bir düzenleme yapılmamaktadır ve 15. Madde kapsamında buna aykırı bir şekilde davranmak mümkün değildir (18 Aralık 1996 tarihli Aksoy/Türkiye kararı, *Raporlar* 1996-VI, § 62, *Dulaş/Türkiye*, no. 25801/94, § 52, AİHM 2001 ve 24 Nisan 1998 tarihli Selçuk ve Asker/Türkiye kararı, *Raporlar* 1998-II, § 75).

352. Mahkeme, ayrıca Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin yorumlanmasında uygulanan kesin standartlar dikkate alınarak kötü muamelenin, bu hüküm kapsamına girdiği sonucuna ulaşılmışından önce asgari bir yoğunluk düzeyine ulaşması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu asgari düzeyin yorumlanması, göreceli bir konudur ve muamelenin süresi, bedensel ve ruhsal etkiler ve bazı durumlarda kişinin yaşı, cinsiyeti ve sağlığı dahil olmak üzere olaya ilişkin bütün koşullara bağlıdır. Sözleşme organlarının uygulaması, bu yoğunlukta kötü muamelenin meydana gelmiş olduğuna dair "makul şüphenin ötesinde" bir delil nitelendirmesini gerektirmektedir (yukarıda belirtildiği gibi, İrlanda'nın Birleşik Krallık'a karşı açtığı davaya ilişkin karar, §§ 161-162, *Dulaş/Türkiye kararı*, § 53, ve *Çiçek/Türkiye kararı*, § 154).

B. Orhanlar hakkında

353. 2. Madde kapsamındaki şikayetleri desteklemek için kullanılan argümanlara dayanan başvuru, davalı Devlet'in Orhanların, en temel adli koruma önlemleri olmadan önemli bir süre başkaları ile görüşmelerine izin verilmeden tutuklanmasının, kaçınılmaz olarak aşırı psikolojik işkence özelliğinde acıya neden olduğu çıkarımını ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Ayrıca tutuklu buldukları sırada kötü muameleye maruz kaldıklarını gösteren deliller vardır. Hükümet, başvuruçunun iddialarının olaylara ilişkin esasını reddetmeyi sürdürmüştür.

354. Mahkeme, hiçbir bilgi bulunmamasının, belirgin şekilde zor kullanmanın neden olduğu bir kayıp olayının bir özelliği olduğunu, bunun tutuklu üzerindeki etkisinin tamamen spekülasyona açık bir konu olduğunu hatırlatmaktadır (yukarıda bahsi geçen *Çiçek/Türkiye kararı*, § 154). Mahkeme, ayrıca başvuruçuların 24 Mayıs 1994'te Gümüşsuyu'nda güvenlik güçlerinin elinde buldukları sırada son görüldüklerinde sağlık durumlarının iyi olduğunu belirlemiş ve Orhanların daha sonra kötü muameleye maruz kaldıkları gerekli kesinlik düzeyinde belirlenememiştir. Mahkeme, ayrıca resmi bir kayıt

olmadan, gerekli adli garantilerden yararlanmalarına ve başkaları ile görüşmelerine izin verilmeden gözaltında tutulan kişilere isnat edilmesi gereken aşırı endişenin 5. Madde kapsamında ortaya çıkan meselelerin ilave ve ağırlaştırılmış bir yönü olduğunu ve aşağıda bu bağlamda değerlendirildiğini hatırlatmaktadır (yukarıda bahsi geçen *Kurt/Türkiye* kararı, § 115).

355. Mahkeme, Orhanların tutuklanmasıyla ilgili olarak Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

C. Başvurucu hakkında

356. Başvurucu, ayrıca en büyük oğlu ve yegane kardeşleri olan iki ağabeyinin kaybolmasının, Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin ihlalini oluşturacak şekilde ıstırap çekmesine neden olduğu şikayetinde bulunmuştur. Hükümet, Orhanların iddia edildiği gibi veya herhangi bir şekilde tutuklanmış olduğu konusunda güvenilir bir delil bulunmadığını belirtmiştir.

357. Mahkeme, kayıtlara geçmemiş bir gözaltı sırasında başvurunun oğlunun kaybolması ile ilgili yukarıda belirtilen *Kurt* davasında başvurunun annesinin, ilgili koşullarda 3. Madde'nin ihlali ile karşılaştığını belirlemiş olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle ciddi bir insan hakkı ihlalinin mağdurunun annesi olduğu ve kendisinin de keder ve ıstırap nedeniyle yetkililerin kayıtsızlığından mağdur olduğu gerçeğine atıfta bulunmuştur (§§ 130-134). Ancak *Kurt* davası, bir "kayıp kişinin" bir aile üyesinin bu nedenle 3. Madde'ye aykırı muamelenin mağduru olduğu yolunda herhangi bir genel ilke oluşturmamaktadır.

358. Bir aile üyesinin bu şekilde mağdur olup olmadığı, başvurunun çektiği acıya, ciddi insan hakları ihlallerinin mağdurlarının yakınlarında kaçınılmaz şekilde yarattığı duygusal sıkıntıdan farklı boyut ve nitelik kazandıran özel unsurların varlığına bağlı olacaktır. İlgili unsurlar, aile bağının yakınlığı -bu çerçevede ebeveyn-çocuk bağına özel bir ağırlık verilecektir- ilişkinin özel koşulları, aile üyesinin söz konusu olaylara ne ölçüde tanık olduğu, aile üyelerinin kayıp kişi hakkında bilgi alma çabalarına katılımları ve yetkililerin bu araştırmalara nasıl yanıt verdiğini içerecektir. Mahkeme, ayrıca bu tür bir ihlalin özünün, aile üyesinin kaybolması gerçeği ile değil yetkililerin, konu kendilerine bildirildiğinde gösterdikleri tepkiler ve sergiledikleri davranışlarla ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle yetkililerin tepkileri ve davranışları konusunda bir akraba, yetkililerin davranışlarının doğrudan mağduru olduğunu ileri sürebilir (yukarıda bahsi geçen *Çakıcı/Türkiye* kararı § 98).

359. Mevcut davada Mahkeme, başvurunun en büyük oğlu ve yegane kardeşleri olan iki erkek kardeşinin yaklaşık 8 yıl önce kaybolduğunu belirlemiştir. *Kurt* davasında olduğu gibi başvuru, Orhanlar askerlerle birlikte köyden ayrılıp Gümüşsuyu istikametine

doğru tepeye çıkarken oradadır ve buna tanık olmuştur. Yukarıda belirtilen *Akdeniz* davasının (bkz, § 102) aksine ve diğer köylülerle birlikte bulunduğu sırada sunduğu ilk yazılı şikayetin dışında başvuru, yukarıda belirtilen çeşitli araştırmalar ve dilekçelerin takip edilmesi yükünü üstlenmiştir (bkz., paragraf 322-323). Aslında başka hususların yanı sıra, başvuru Sözleşme kapsamındaki başvuru için İngiliz avukatları görevlendirmesini teyit etmek üzere yetkili makamların huzuruna çıkmasının başvuru üzerindeki etkisi konusunda varılan sonuçlar da aşağıda Mahkemece belirtilmektedir (aşağıdaki paragraf 408-409). Ayrıca başvuru yetkili makamlardan Orhanların başına ne geldiği konusunda hiç bir zaman bir bilgi veya açıklama almamıştır ve gerçekte yürütülen soruşturmanın sonucunun bile kendisine bildirilmediğini gösteren deliller bulunmaktadır. Mahkeme, ayrıca yukarıda belirtilen hususların başvuru başına geldiği gibi kendi evi ve köyünün güvenliğinden mahrum kalmış olan bir kişi üzerinde ilave bir etki yaratacağı görüşündedir.

360. Mahkeme, başvuru uzun ve devam eden bir dönem boyunca maruz kaldığı ve sözlü ifadesinde teyit ettiği belirsizlik ve endişenin, 3. Madde'ye aykırı insanlık dışı muamele oluşturan aşırı bir ruhsal sıkıntı ve üzüntü yaşamasına açık bir şekilde neden olduğu görüşündedir. Mahkeme, başvuru bu nedenle Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin ihlalini oluşturan bir muamele maruz kaldığı sonucuna varmaktadır.

D. Başvuru ve Orhanlar hakkında

361. Başvuru, ayrıca evlerinin, köylerinin ve içinde yaşadıkları camianın yok edilmesinin kendi başına Orhanlara ve kendisine 3. Madde'ye aykırı bir muamele yapılması sonucuna neden olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu şikayetler konusunda yeterli bir soruşturma yapılmamış olması, bu hükmün ayrı bir ihlalini oluşturmaktadır.

362. Mahkeme, başvuru evinin, köyünün ve eşyalarının büyük bölümünün yakılmasına ve köyünün boşaltılması emrine tanık olduğunu belirlemiştir. Ancak Orhanların da bu olaylara tanık oldukları varsayılabilirse bile Mahkeme, bu durumun gerekli delil standardına uygun olarak başvuru veya Orhanların bu tahribat konusunda Sözleşme'nin 3. Maddesi'ne aykırı bir muamele maruz kalmış oldukları anlamını taşımayacağı görüşündedir. Mahkeme, özellikle mevcut davada başvuru veya Orhanların yaşı ya da sağlığı konusundaki belirgin unsurları veya askerlerin bu kişilerden birine yönelik Sözleşme'nin 3. Maddesi'ne aykırı bir şekilde muamele maruz kalmış olduklarını gösterebilecek bir davranışını belirleyememiştir (*Dulaş/Türkiye*, § 53-54 ve *Selçuk ve Asker/Türkiye* § 75 ile ilgili yukarıda belirtilen kararlar).

363. Bu konularla ilgili kanun yollarının yeterliliği hakkındaki şikayetle ilgili olarak Mahkeme, Orhanların tutuklanması olayında

varsayılan ölüm ve Deveboyu'nun tahrip edilmesi konusundaki soruşturmaların yeterliliğini Sözleşme'nin 2, 5 ve 13'üncü Maddeleri çerçevesinde incelediğinden bu şikayetin 3. Madde kapsamında incelenmesini gerekli görmemektedir.

IV. SÖZLEŞME'NİN 5. MADDESİ'NİN ORHANLARLA İLGİLİ OLARAK İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

365. Başvurucu, ayrıca Orhanların güvenlik güçleri tarafından tutuklanmalarından sonra kimse ile görüşülmeden yasalara aykırı bir şekilde ve teyit edilmeksizin gözaltında tutulmalarının ve daha sonraki yetersiz soruşturmaların, Sözleşme'nin 5. Maddesi'nin birden fazla kere ihlal edilmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Hükümet, başvurunun olaylara dayalı iddialarını reddettiğini yinelemiştir.

366. 5. Madde'de, ilgili olduğu ölçüde şu hükümlere yer verilmektedir:

"1. Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir. Hiç kimse, aşağıdaki haller dışında ve yasayla öngörülen bir usule uygun olması durumu hariç özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

(a) bir kimsenin, yetkili bir mahkeme tarafından verilen bir mahkumiyet kararından sonra, hukuka uygun olarak alıkonması/tutulması;

(b) bir kimsenin, bir mahkemenin hukuka uyum olarak verdiği bir karara uyulmamasından ötürü ya da yasa tarafından öngörülen herhangi bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak üzere, hukuka uygun olarak tutuklanması ya da gözaltında tutulması;

2. Gözaltına alınan bir kişi, derhal, gözaltına alınmasının nedenleri ve kendisine isnat edilen suçlar hakkında, anladığı dilde olacak şekilde bilgilendirilir.

3. Bu Madde paragraf 1 (c) hükümleri uyarınca gözaltına alınan ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonan herkes, derhal, bir yargıcın ya da yasa tarafından kendisine yargısal yetkiler kullanma erki verilen bir başka görevlinin önüne çıkartılır ve bu kişi makul süre içinde yargılanma ya da yargılaması sürerken salıverilme hakkına sahiptir. Salıverme, bu kişinin duruşmada hazır bulunmasını güvence altına alan koşullara bağlanabilir.

4. Gözaltına alınma ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonma yoluyla özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, alıkonmasının hukuka uygunluğu hakkında ve bu alıkoyma hukuka aykırı ise salıverilmesi hususunda hızla karar verebilecek bir mahkemede dava açmak hakkına sahiptir.

5. Bu maddenin hükümlerine aykırı olarak gözaltına alınmanın ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonmanın mağduru olan her kişi, icra edilebilir bir tazminat alma hakkına sahiptir."

367. Mahkeme, yukarıda belirtilen *Kurt* davası kararında (§ 122) şu ifadelere yer vermiştir (ayrıca yukarıda belirtilen *Çakıcı*, *Timurtaş* ve *Çiçek* kararlarına bkz., sırası ile §§ 104, 103 ve 162):

"... bir demokraside bireylerin yetkili makamlar tarafından keyfi olarak gözaltında tutulmama hakkının teminat altına alınması için 5. Madde'de yer alan garantiler temel öneme sahiptir. Tam da bu nedenle Mahkeme, içtihadında bir hürriyetten yoksun bırakılma durumunun sadece ulusal hukukun maddi ve usule ilişkin kurallarına uygun olarak değil, aynı zamanda 5. Madde'nin amacına yani bireyin keyfiliğe karşı korunmasına uygun şekilde gerçekleşmesi gerektiğini tekrar tekrar vurgulamıştır (...).

Bireyin herhangi bir güç istismarına karşı korunmasında ısrar edilmesi, Madde 5 § 1'in bireylerin yasalara uygun olarak hürriyetlerinden mahrum bırakılabileceği durumların sınırını çizmesi gerçeği ile ortaya konulmaktadır. Bu koşulların, bireysel özgürlüğün en temel garantilerinden biri konusunda istisna oluşturmaları gerçeği dikkate alınarak dar bir şekilde yorumlanması gerektiği vurgulanmaktadır (...)."

368. Mahkeme, *Kurt* davası kararında daha sonra şunları belirtmiştir (§ 123'de):

"... Sözleşmeyi yazanlar, hürriyetten mahrum bırakma fiilinin bağımsız adli incelemeye tabi olmasına izin vererek ve yetkili makamların bu fiil nedeniyle sorumlu tutulabilmelerini sağlayarak keyfilik risklerini azaltmayı amaçlayan öze ilişkin hakları teminat altına alarak bireyin keyfi olarak hürriyetinden mahrum bırakılmasına karşı sağlanan korumayı güçlendirmişlerdir. Çabukluk ve adli kontrole vurgu yapan Madde 5 §§ 3 ve 4 şartları, bu bağlamda özel bir önem kazanmaktadır. Acele adli müdahale, Sözleşme'nin 2 ve 3'üncü maddelerinde yer alan temel garantileri ihlal eden yaşamı tehdit eden tedbirler veya ciddi kötü muamelenin belirlenmesini ve önlenmesini sağlayabilir (...). Burada önemli olan koruma önlemleri bulunmadığı takdirde hukukun üstünlüğü kuralının ihlaline neden olabilecek ve tutuklu kişilerin hukuki korumanın en temel biçimlerinden yararlanmalarını engelleyebilecek bir ortamda, bireylerin bedensel hürriyetlerinin yanı sıra kişisel güvenliklerinin de korunmasıdır."

369. Mahkeme, bu konuda bir bireyin teyit edilmemiş şekilde kayıt dışı gözaltında tutulmasının, bu teminatları tam olarak etkisiz kıldığını ve 5. Madde'nin en ciddi ihlallerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bir kişiyi kontrol altında tutan yetkili makamlar, nerede olduğu konusunda açıklama yapmakla yükümlüdür. Bu nedenle 5. Madde'nin yetkili makamların, kaybolma riskine karşı koruma sağlanması için etkin tedbirler almaları ve bir kişinin tutuklandığı ve daha sonra kendisinden haber alınmadığı yolunda savunulabilir bir iddia konusunda derhal etkin soruşturma yapmaları gerektiği sonucuna varılmalıdır (*Timurtaş*, § 103 ve *Çiçek*, § 164 davaları ile ilgili yukarıda belirtilen kararlar).

370. Mahkeme, Orhanların güvenlik güçleri tarafından 24 Mayıs 1994'te Deveboyu'nda gözaltına alındıklarını ve en son bu askerlerin nezareti altında Gümüşsuyu mezarında görüldüklerini belirlemiştir.

371. Öncelikle, Orhanların gözaltına alınması, Zeyrek, Lice veya Kulp jandarma karakollarının ilgili nezarethane kayıt defterlerine kaydedilmemiştir. Başka hiç bir nezarethane kaydı (örneğin askeri birliklere ait) sunulmamış veya mevcut oldukları ileri sürülmemiştir. Gerçekte daha sonra nereye götürüldükleri veya başlarına ne geldiği konusunda resmi bir bilgi yoktur. Bu gerçek, hürriyetten mahrum bırakma olayından sorumlu olanların bir suçtaki rollerini saklamalarına, izlerini gizlemelerine ve tutuklunun başına gelenler konusunda hesap vermekten kaçınmalarına imkan vermesi nedeniyle tek başına en ciddi kusur olarak görülmelidir. Mahkeme'nin görüşüne göre gözaltına almanın tarihi, saati ve yeri, tutuklunun adının yanı sıra gözaltına alma nedenleri ve bunu gerçekleştiren kişinin ismi gibi hususları gösteren verilerin bulunmamasının, Sözleşme'nin 5. Maddesi'nin amacına aykırı olduğu değerlendirilmelidir (yukarıda belirtilen *Timurtaş*, § 105,

Çakıcı, § 105 ve *Çiçek*, § 165 davaları ile ilgili yukarıda belirtilen mahkeme kararları).

372. Ayrıca jandarma karakollarında gözaltıların kaydedilmesi uygulaması konusunda bazı ciddi eksikliklere dikkat çekilmiştir (bkz., yukarıdaki paragraf 313). Belirlenen ilk eksikliğe yani jandarmanın gözaltı kayıt defterine kaydedilmeden kendi karakollarında çeşitli nedenlerle kişileri gözaltında tutması uygulamasına iç hukukta izin verilmemektedir. İkinci ve üçüncü eksiklik, gözaltı kayıt defterlerinin bir kişinin askerler tarafından tutuklanıp tutuklanmadığını göstermeyeceği ve jandarma karakolundan serbest bırakılma tarihini gösteremeyeceği için nezarethane kayıt defterlerinin güvenilir olmadığını ortaya koymaktadır. Bu üç eksiklik, kişilerin gözaltı sırasında kaybolmaları riskine karşı korunmalarını amaçlayan etkin tedbirlerin mevcut olmadığını göstermektedir.

373. Mahkeme, ayrıca başvurucunun, Orhanların güvenlik güçleri tarafından yakalanmaları ve gözaltına alınmaları ve daha sonra kaybolmaları ile ilgili acele, sürekli ve ciddi iddiaları konusundaki soruşturmaların yetersizliği konusunda yukarıdaki paragraf 348'de vardığı sonuçlara dikkat çekmektedir (*Çiçek* davası kararı, § 167'de).

374. Bütün bu nedenlerle Mahkeme, Orhanların Sözleşme'nin 5. Maddesi uyarınca gerekli en temel koruma tedbirleri olmadan teyit edilmemiş bir şekilde gözaltında tutuldukları sonucuna varmaktadır (*Çiçek* davası kararı, § 168'de).

375. Mahkeme, bu çerçevede Orhanların 5. Madde kapsamında teminat altına alınan hürriyet ve kişi güvenliği hakkının ihlal edilmiş olduğu sonucuna varmaktadır.

V. BAŞVURUCULAR VE ORHANLAR İLE İLGİLİ OLARAK SÖZLEŞME'NİN 8. MADDESİ'NİN VE 1 NO'LU PROTOKOLÜ'NÜN 1. MADDESİ'NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

376. Başvurucu, ayrıca 8. Madde ve 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi kapsamında kendisinin ve Orhanların evlerinin ve eşyalarının tahrip edilmesinin, özel yaşama ve aile yaşamlarına ve evlerine saygı gösterilmesi haklarının ve kendi eşyalarını huzur içinde kullanma haklarının ciddi bir ihlalini oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendi evi, köyü ve toplumunu terk etmek zorunda bırakılmasının, söz konusu hükümler kapsamında haklarının ayrıca ve ciddi bir ihlalini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Hükümet, Deveboyu'nda iddia edilen operasyonun veya başka bir askeri operasyonun yapılmadığını belirtmiştir.

377. 8. Madde'de şöyle denilmektedir:

"1. Herkes, özel yaşamına ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamı tarafından, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin ya da ülkenin ekonomik refahının yararı, suçun ya da düzensizliğin

önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın korunması için, yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, hukuka uygun olarak yapılan ve bir demokratik toplumda gerekli bulunanlar hariç, hiçbir müdahalede bulunulamaz."

378. 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nde şöyle denilmektedir:

"Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez."

379. Mahkeme, başvuru ve Orhanların evleri ile bazı eşyalarının güvenlik güçleri tarafından kasıtlı olarak tahrip edildiğinin kanıtlandığını belirlemiştir. Başvurucunun evi, Cezayir Orhan'ın Deveboyu'ndaki evi olmaya devam etmiştir. Buna ilave olarak köyün, hasattan sonra boşaltılması gerekmiştir. Bu fiillerin, başvuru ve Orhanların kendi özel ve aile yaşamları ve evlerine saygı gösterilmesi hakkına ciddi ve haksız müdahaleler teşkil ettiğinden kuşku duyulmamaktadır. Bu tür fiiller, ayrıca başvuru, Hasan Orhan ve Selim Orhan'ın kendi mülkleri ve eşyalarını huzur içinde kullanmalarına ciddi ve haksız müdahaleleri oluşturmaktadır. Cezayir Orhan'ın Deveboyu'ndaki mülkü veya eşyaları konusunda hiçbir delil sunulmamıştır (yukarıda belirtilen *Akdivar ve Diğerleri*, § 88; *Menteş ve Diğerleri*, § 73; *Dulaş*, § 60 ve *Selçuk ve Asker*, § 86 davaları ile ilgili kararlar). Mahkeme, köyün zorla boşaltılmasının kendi başına bu maddelerin bir ihlalini oluşturup oluşturmadığının incelenmesini gerekli görmemektedir.

380. Mahkeme, bu çerçevede başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan ile ilgili olarak 8. Madde'nin ve 1. No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin ve sadece Cezayir Orhan ile ilgili olarak 8. Madde'nin ihlal edildiğini belirlemiştir.

VI. BAŞVURUCU VE ORHANLARLA İLGİLİ OLARAK SÖZLEŞME'NİN 2, 3, 5, 8'İNCİ MADDELERİ VE SÖZLEŞME'NİN 1 NO'LU PROTOKOLÜNÜN 1. MADDESİ İLE BAĞLANTILI OLARAK 13. MADDE'NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

A. Tarafların beyanları

381. Başvuru, 13. Madde çerçevesinde kendisinin veya Orhanların, Deveboyu'nun tahrip edilmesi ile ilgili olarak veya Orhanların kaybolması hakkında etkili bir iç hukuk yoluna sahip olmadığından şikayet etmiştir. Hükümet, başvuru iddiaları konusunda yürütülen soruşturmalara atıfta bulunmuştur. Ayrıca başvuru, tazminat için idari veya hukuki dava açabileceğini veya

savcılığa suç duyurusunda bulunabileceğini, bunların Sözleşme'nin 13. Maddesi çerçevesinde etkili hukuki yollar oluşturduğunu kaydetmiştir.

382. 13. Madde'de şöyle denilmektedir:

"Bu Sözleşmede düzenlenen hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlalin bir resmi sıfatla tasarrufta bulunan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olması dikkate alınmaksızın, ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahiptir."

B. Genel ilkeler

383. Mahkeme, 13. Madde'nin Sözleşme ile teminat altına alınan tüm hak ve özgürlüklerin iç hukukta etkili bir kanun yolu ile teminat altına alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle 13. Madde'nin etkisi, Sözleşmeci Devletlerin Sözleşme kapsamındaki ilgili şikayetin esasına yönelik bir iç hukuk yolu ve uygun bir telafi sağlamasıdır. 13. Madde kapsamındaki yükümlülüğün kapsamı, başvuruçunun Sözleşme çerçevesindeki şikayetin özelliğine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bununla birlikte 13. Madde kapsamında gerekli olan bir hukuk yolu, özellikle bunun uygulanmasının davalı Devlet'in yetkililerinin fiilleri veya ihmalleri nedeniyle haksız bir şekilde engellenmemesinin gerekmesi açısından uygulamada ve yasal olarak "etkili" olmalıdır (18 Aralık 1996 tarihli *Aksoy/Türkiye* kararı, *Raporlar* 1996-VI, § 95 ve 25 Eylül 1997 tarihli *Aydın/Türkiye* kararı, *Raporlar* 1997-VI, § 103 ve yukarıda belirtilen *Kaya* davası kararı, § 89).

384. Bunlara ilave olarak bir kişinin yakınlarının bu kişinin, yetkililerin gözetiminde iken kaybolduğu yolunda savunulabilir bir iddiada bulunmaları halinde 13. Madde bağlamında etkili bir iç hukuk yolu sağlanmasının gerektiğinde tazminat ödenmesi, sorumluların belirlenmesi ve cezalandırılmasını sağlayabilecek kapsamlı ve etkili bir soruşturma yapılmasının yanı sıra mağdurların yakınlarının soruşturma sürecine etkin erişiminin sağlanmasını da zorunlu kılmaktadır (gerekli değişiklikler yapılarak sırası ile yukarıda § 98, § 103 ve §§ 106-107'de belirtilen *Aksoy*, *Aydın* ve *Kaya* davalarına ilişkin kararlar). Mahkeme, ayrıca 13. Madde'nin şartlarının, bir Sözleşmeci Devlet'in 2. Madde kapsamındaki bir kişinin yetkili makamların gözetiminde iken kaybolması konusunda etkin bir soruşturma yapma yükümlülüğünden daha kapsamlı olduğunu hatırlatmaktadır (*Kılıç/Türkiye*, No. 22492/93, § 93, AIHM 2000-III).

385. Aynı husus, bir kişinin evinin ve mülkünün Devlet'in temsilcileri tarafından kasıtlı olarak tahrip edildiği yolundaki savunulabilir bir iddiada bulunması halinde de geçerlidir (yukarıda belirtilen *Menteş ve Diğerleri/Türkiye* kararı, § 89).

C. Mahkeme'nin değerlendirmesi

386. Mahkeme, Orhanların kaybolması ile ilgili olarak başvurucunun oğlu ve iki erkek kardeşinin güvenlik güçleri tarafından tutuklandığını, daha sonra gözaltında tutulmaları konusunda yetkili makamlarca hiçbir kayıt sunulmadığını ve öldüklerinin varsayılabilirliğini belirlemiştir (bkz., yukarıdaki paragraf 330-331). Mahkeme, ayrıca Orhanların kaybolmasının ve daha sonra onları aramasının başvurucu üzerindeki etkisinin, insanlık dışı muamele oluşturduğu sonucuna varmıştır. Bu konularda 2, 3 ve 5'inci Maddeler çerçevesindeki şikayetler, bu nedenle 13. Madde amaçları çerçevesinde açıkça "savunulabilir" şikayetlerdir (27 Nisan 1988 tarihli *Boyle ve Rice/Birleşik Krallık* kararı, Seri A No. 131, § 52, yukarıda belirtilen *Kaya ve Yaşa* kararları ile birlikte, sırası ile § 107 ve § 113).

387. Yetkililer, bu nedenle Orhanların kaybolması konusunda etkin bir soruşturma yapma yükümlülüğü altındadır. 2. Madde bağlamında yukarıda belirtilen nedenlerle (bkz., paragraf 348) şartları, 2. Madde ile getirilen soruşturma yükümlülüklerinden daha geniş olan 13. Madde'ye uygun olarak etkin bir cezai soruşturma yapılmamıştır (yukarıda belirtilen *Kaya* kararı, § 107 ve *Çakıcı* kararı, §§ 108 ve 114).

388. Mahkeme, Deveboyu'nun tahrip edilmesi konusunda bunun, başvurucu, Selim Orhan ve Hasan Orhan ile ilgili olarak Sözleşme'nin 8. Maddesi'nin ve 1. No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin bir ihlalini ortaya koyduğunu ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak 8. Madde'nin bir ihlalini oluşturduğunu belirlemiştir. Bu şikayetler, bu nedenle 13. Madde amaçları çerçevesinde "savunulabilir" şikayetlerdir (yukarıda belirtilen şunlarla ilgili mahkeme kararları: *Boyle ve Rice*, § 52'de, *Kaya/Türkiye*, § 107'de, *Yaşa/Türkiye*, § 113'de ve *Dulaş/Türkiye*, § 67'de).

389. Mahkeme, Hükümet tarafından atıfta bulunulan kanun yollarının (bkz., yukarıdaki paragraf 381), bu davanın koşullarında Deveboyu'nun tahribi konusunda tazmin için etkili bir olasılık sağladığının kesinlikle belirlenemediği görüşündedir.

390. İlk olarak başvurucu, Ahmet Potaş ve Ali Ergülmez'e köyün yakılması konusunda 7 Mayıs 1994'te şikayette bulunmuştur. Ergülmez'in, ifadesinde bir köyün yakıldığı iddiasının ciddiye alınması gerektiğini kabul etmesine karşın bu iki subaydan birinin, bu şikayete ilgili olarak bir soruşturma başlatmış olduğu yolunda bir delil bulunmamaktadır (yukarıdaki paragraf 320).

391. Mahkeme, köyünün yakılmasından çok Orhanların kaybolmasının başlangıçta başvurucu için bir öncelik olduğunu kabul etmesine karşın her halükarda Deveboyu'nun yakılmasına ilişkin ayrıntılı iddiaları içeren başvurusu, Şubat 1995'e kadar Hükümet'e iletilmiştir. Bunun ardından Adalet Bakanlığı, Mustafa Atagün'e (Diyarbakır Başsavcılığı'ndan) talimat vermiş ve Atagün, başvurucuyu çağırarak (bkz., yukarıdaki paragraf 65-72) ifadesini almıştır.

Başvurucu, ifadesinde köyünün güvenlik güçleri tarafından tahrip edilmiş olduğu yönündeki iddiasını tekrarlamıştır. Mustafa Atagün'ün bu ifadeyi Kulp Başsavcılığına göndermesine karşın, sürece iştiraki bununla sınırlı kalmış ve Kulp Başsavcılığı'nın yanıtında (16 Mayıs 1995 tarihli yazı) sadece Orhanların kaybolmasına ilişkin soruşturmalara değinilmiştir. Temmuz 1995'te Kulp Başsavcılığı, yetkiyi İlçe İdare Kurulu'na devretmiştir ve sonrasında da Deveboyu'nun güvenlik güçleri tarafından tahrip edilmesi konusunda bir soruşturma yürütüldüğünü gösteren bir delil bulunmamaktadır.

392. Başvurucu tarafından şikayette bulunulan olayların meydana geldiği döneme Türkiye'nin güneydoğusunda güvenlik güçleri ve PKK üyeleri arasındaki şiddetli çatışmaların damga vurduğunun da dikkate alınması gerekir (*Menteş ve Diğerleri* davasındaki karar, yukarıda belirtilmektedir, § 58). Böyle bir durumda Mahkeme'nin daha önceki davalarda kabul ettiği gibi yargının idaresi sisteminin uygun şekilde çalışmasının önünde engeller olabilir (yukarıda belirtilen ilgili mahkeme kararları: *Akdivar ve Diğerleri/Türkiye*, § 70; *Cemil Kılıç/Türkiye*, §§ 71-75 ve *Mahmut Kaya/Türkiye*, §§ 94-98).

393. Mahkeme, ayrıca köyün tahrip edilmesi sorununun kapsamına karşın mülklerin güvenlik güçlerinin mensupları tarafından kasıtlı olarak tahrip edildiği iddiaları konusunda tazminat verilmesi veya bu iddialar konusunda güvenlik güçleri hakkında adli takibat yapılması konusunda bir örnek bulunmadığı anlaşılmaktadır (yukarıda belirtilen *Menteş ve Diğerleri*, § 59 ve *Selçuk ve Asker*, § 68, kararları).

394. Mahkeme, ayrıca sürekli olarak yetkili makamların, güvenlik güçleri mensuplarının bu tür uygulamalarının meydana gelmiş olduğunu kabul etme konusunda genel olarak isteksiz davrandıklarını belirlemiştir (*Selçuk ve Asker* kararı, § 68'de) ve mevcut davadaki jandarma delilleri, farklı bir sonuca varılmasına izin vermemektedir. Tam aksine jandarma personelinin mevcut davadaki sözlü ifadeleri, sadece bu isteksizliği teyit etmektedir: Ali Ergülmez, Temsilciler huzurundaki sözlü ifadesinde güvenlik güçlerinin bir köyü tahrip etmesi olasılığının binde bir olduğunu belirtmiş, Ümit Şenocak ise güvenlik güçlerinin böyle bir şey yapmasının mümkün olmadığını düşündüğü için bu ihtimali bile kabul etmemiştir. Aziz Yıldız, bu tür bir tasavvur edilemez iddiayı tartışmanın bile yanlış olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir.

395. Mahkeme, bu çerçevede Hükümet'in, Deveboyu'nun tahrip edilmesi ile ilgili şikayetler için etkili ve yararlanılması mümkün iç hukuk yollarının bulunduğunu yeterli kesinlikle ortaya koymadığını belirlemiştir. Orhanların ve diğer köylülerin Deveboyu'ndaki evlerinin tahrip edildiği koşulları dikkate alan Mahkeme, başvuru ve Orhanların, ülke içindeki hukuki kanalları kullanarak tatmin edici bir sonuç almaya çalışmanın fayda sağlamayacağını düşünmüş olsalardı da bunun anlaşılabilir olacağı görüşündedir. Evlerinin ve köylerinin tahrip edilmesinden sonra köylülerin duyduğu güvensizlik ve korunmasızlık

duygusu da bu bağlamda bir ölçüde önem taşımaktadır (*Selçuk ve Asker* kararı, yukarıda belirtilmektedir, §§ 70-71).

396. Mahkeme, bu çerçevede Orhanların gözaltında buldukları sırada öldüklerinin varsayılması konusunda yararlanılabilecek etkili bir hukuk yolu bulunmadığını belirlemiştir. Mahkeme, bu nedenle başvuru ve Orhanlarla ilgili olarak Sözleşme'nin 2, 3, 5 ve 8'inci Maddeleri ve 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ile bağlantılı olarak 13. Madde'nin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

VII. BAŞVURUCU VE ORHANLARLA İLGİLİ OLARAK SÖZLEŞME'NİN 14. MADDESİ'NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

397. Hükümet'in bu başvuruda gerekli ve konuya ilişkin bilgi, belge ve tanıkları sağlamaması konusundaki beyanlarına dayanarak hareket eden başvuru, güvenlik güçlerinin Deveboyu'nu tahrip etme ve kendisinin ve Orhanların Kürt kökenli olmaları nedeniyle ayrımcı nitelikteki Orhanları tutuklama konusundaki gerçek niyetlerini kanıtlama fırsatından mahrum bırakıldığını beyan etmiştir. Başvuru, Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürtlerin durumu hakkında yayınlanmış önemli ölçüde materyal dahil olmak üzere yeterli kanıtın, gerekçelerin veya en azından şüphelenilen fiillerin etkisinin açıkça ayrımcı olduğu sonucuna varması için bu davada ve daha önceki davada Mahkeme'ye sunulduğu görüşündedir. Hükümet, somut şikayetlerin gerçeklere dayalı esasını reddetmeye devam etmiştir.

398. Sözleşme'nin 14. Maddesi'nde şu hüküm yer almaktadır:

"Bu Sözleşmede düzenlenen haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın, güvence altına alınır."

399. Mahkeme, başvuru Orhanların gözaltında buldukları sırada varsayılan ölümleri ve Deveboyu'nun tahrip edilmesi hakkındaki şikayetleri ile ilgili olarak 2, 3, 5, 8, 13'üncü Maddeler ve 1. No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin ihlal edildiğine yönelik bulgularına dikkat çekmektedir ve bu şikayetlerin de Sözleşme'nin 14. Maddesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmesinin gerekli olmadığı görüşündedir.

VIII. SÖZLEŞME'NİN 18 VE 34'ÜNCÜ MADDELERİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI

400. 18. Madde şöyledir:

"Bu Sözleşme çerçevesinde söz konusu haklara ve özgürlüklere getirilmesine izin verilen kısıtlamalar, öngörüldüklerinden başka herhangi bir amaçla uygulanmayacaktır."

401. 34. Madde'de ilgili olduğu ölçüde şöyle denilmektedir:

"Mahkeme, Sözleşme ya da onun Protokollerinde düzenlenen hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflardan biri tarafından ihlal edilmesinin mağduru olduğunu iddia eden

herhangi bir kişiden ... gelen başvuruları kabul edebilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu hakkın etkin biçiminde kullanımını herhangi bir biçimde engellemeyi üstlenirler."

402. İlk olarak başvurucu, Hükümet'in Sözleşme organlarına gerekli ve konuya ilişkin tanıkları, bilgileri ve belgeleri sunmadığı konusunda şikayette bulunmuştur. Mahkeme, Sözleşme'nin 38. Maddesi bağlamında bu konularda belirli sonuçlara varmıştır (bkz., yukarıdaki paragraf 274) ve bu konuları Sözleşme'nin 18 veya 34'üncü Maddeleri çerçevesinde de incelemeyi gerekli görmemektedir.

403. İkinci olarak başvurucu, 34. Madde çerçevesinde Diyarbakır Başsavcılığı'ndan Sn. Atagün'le görüşmek üzere resmi emirle çağrılması konusunda şikayette bulunmuş ve bunun, Sözleşme'nin 34. Maddesi ile teminat altına alınan bireysel dilekçe hakkını kullanmasına ciddi bir müdahale oluşturduğunu ileri sürmüştür.

404. Başvurucu, bu toplantının amacının Komisyon'a yaptığı şikayet konusunda kendisini sorgulamak olduğunu ve Sn. Atagün tarafından hazırlanan ifadenin, söylenenleri doğru bir şekilde yansıtmadığını beyan etmiştir. Başvurucu, Sn. Atagün'ün kendisine kızdığını, kendisini üzgün ve yıkık hissettiğini, Sn. Atagün'ün ifadesini kendisine yeniden okumadığını ve bu nedenle 2 Mayıs 1995 tarihli beyanının, Komisyon'a başvurusuna ilişkin ifadeleri içerdiğini beyan etmiştir.

405. Hükümet, başvurusunun Sn. Atagün'ün ofisine resmi emirle çağrılmasının amacının, Orhanların tutuklanması konusunda hatırladıkları konusunda sorgulanması ve İngiliz avukatlar lehine imzalamış olduğu vekaletnamenin gerçekliğinin doğrulanması olduğunu beyan etmiştir. Sn. Atagün'ün Komisyon Temsilcilerine açıklamış olduğu gibi bu son adım, Sözleşme organlarına götürülen diğer çeşitli davalarda başvuru sahiplerinin ve tanıkların ifadelerinin sahte olduğunun kanıtlanması nedeniyle gerekli görülmüştür. Hükümet, ayrıca ilgili savcı huzurundaki işlemlerin ve davranışlarının, başvurusunun iddia ettiği gibi olduğunu gösteren bir delil bulunmadığını beyan etmiştir.

406. Mahkeme, başvuru sahiplerinin veya muhtemel başvuru sahiplerinin, şikayetlerini geri çekmeleri veya değişiklik yapmaları konusunda yetkili makamların herhangi bir biçimdeki baskısına maruz kalmadan Sözleşme organları ile serbestçe iletişimde bulunabilmeleri konusunda 34. Madde ile getirilmiş olan bireysel dilekçe sisteminin etkin bir şekilde çalışmasının çok önemli olduğunu tekrar vurgulamaktadır (şu davalarla ilgili yukarıda belirtilen mahkeme kararları: *Akdivar ve Diğerleri*, § 105; *Aksoy*, § 105; *Kurt*, § 159; *Tanrıkulu*, § 130, 28 Temmuz 1998 tarihli *Ergi/Türkiye* kararı ile birlikte, *Raporlar* 1998-IV, § 105). Bu bağlamda "baskı", sadece doğrudan zorlama ve açık yıldırma yönelik fiilleri değil, aynı zamanda başvuru sahiplerini bir Sözleşme çaresinden yararlanmaktan caydırmaya yönelik uygunsuz dolaylı fiilleri veya temasları da içerir (*Kurt* kararı, yukarıda belirtilmektedir, § 159). Bireyin, kendi başvurusunu takip etmeyi

gerçekten başarmış olması, 34. Madde kapsamında bir meselenin ortaya çıkmasını engellemez: Hükümet'in işleminin, bireyin dilekçe hakkını kullanmasını daha fazla güçleştirmesi halinde bu durum, 34. Madde kapsamındaki haklarının "engellenmesi" anlamını taşıyacaktır (yukarıda belirtilen *Akdıvar ve Diğerleri* kararı, §§ 105 ve 254).

407. Ayrıca yetkili makamlar ve bir başvuru arasındaki temasların, eski 34. Madde açısından kabul edilemez uygulamalar oluşturup oluşturmadığı, davaya ilişkin koşullar ışığında belirlenmelidir. Bu konuda başvuru korumasız bir durumda olması ve yetkili makamlarca uygulanan etkiye açık olması dikkate alınmalıdır. Mahkeme, daha önceki davalarda başvuru köylülerin korumasız durumunu ve Türkiye'nin güneydoğusunda yetkili makamlara karşı şikayetlerin, haklı bir misilleme korkusuna yol açabileceği gerçeğini dikkate almış ve başvuruların Komisyon'a yaptıkları başvuruları konusunda sorgulanmalarının, Sözleşme'nin eski 25. Maddesi'ni ihlal edecek şekilde kişisel dilekçe hakkının kullanılmasını engelleyen yasaya aykırı ve kabul edilemez türde bir baskı oluşturduğu sonucuna varmıştır (*Akdıvar ve Diğerleri* ile *Kurt* kararları, yukarıda belirtilmektedir, sırası ile § 105 ve § 160'da).

408. Mevcut davada ihtilaf konusu olmayan ilgili olaylar dolayısıyla başvuru ifadesini aldığı sırada Mustafa Atagün'ün kesin ses tonu ve davranışları konusundaki ihtilafın çözülmesi gerekli değildir: Polis, Diyarbakır Başsavcılığı'na gitmesi için onu çağırarak üzere başvuru Diyarbakır'daki evine gitmiştir; bu nedenle ifadesini alan Mustafa Atagün'ün ofisine gitmiştir; kendisine eski Komisyon'a yaptığı başvuru ile ilgili olarak İngiliz hukuk temsilcileri lehine düzenlenmiş imzalı yetki belgesi gösterilmiş ve bu belgeyi imzalayıp imzalamadığını teyit etmesi istenmiştir. Bir önceki paragrafta belirtilen unsurları hatırlayan başvuru, ifadesinde belirttiği gibi bu yaşadıkları nedeniyle korkutulmuş ve dengesi bozulmuş olabilir.

409. Mahkeme, bir davalı Devlet'in yetkili makamlarının, bir başvuru gerçekte eski Komisyon veya bu Mahkeme nezdinde hukuki temsilciler lehine bir yetki belgesini imzalayıp imzalamadığını doğrulama bahanesiyle bile bir başvuru ile doğrudan temasa geçmelerinin uygunsuz olduğunu vurgulamaktadır. Bir hükümetin, belirli bir davada bireysel dilekçe hakkının istismar edildiğini düşünmesi için gerekçesi olsa bile bu hükümetin yapması gereken şey Mahkeme'ye bildirimde bulunmak ve şüpheleri konusunda bilgilendirmektir (*Tanrıkulu* davası, yukarıda belirtilmektedir, § 131). Mahkeme, mevcut davada Hükümet'in yaptığı gibi davranmanın, başvuru tarafından makul bir şekilde kendisini yıldırmaya yönelik bir girişim olarak yorumlandığını belirlemiştir.

410. Mahkeme, ayrıca yetkili makamların mevcut başvuru geçerliliği ve dolayısıyla başvuru güvenilirliği konusunda şüphe yaratma girişiminde bulunduğunu belirlemiştir. Bu fiillerin, aynı zamanda bireysel dilekçe hakkının özünün etkisiz kılınmasını oluşturan

başvurucunun iddialarını başarılı bir şekilde sürdürmesini engellemeye yönelik bir çaba olarak yorumlanmaması mümkün değildir (*Tanrıkulu* kararı, yukarıda belirtilmektedir, § 132).

411. Mahkeme, bu çerçevede davalı Devlet'in, Sözleşme'nin 34. Maddesi kapsamındaki yükümlülüklerine uymadığını belirlemiştir.

XI. SÖZLEŞME'NİN 41. MADDESİ'NİN UYGULANMASI

412. Sözleşme'nin 41. Maddesi şöyledir:

"Sözleşme ya da onun Protokollerinin bir ihlali bulunduğunu bulularsa, ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın iç hukuku ancak kısmi bir giderime elveriyorsa, Mahkeme, gerekli olduğunda, zarar gören tarafın hakkaniyete uygun biçimde tatmin edilmesini temin edecektir."

413. Başvurucu, kendi adına 150.516 sterlin (GBP) (evinin yeniden inşa edilmemesi halinde ile birlikte cezai tazminat olarak bunun % 50'si tutarında ilave bir miktar talep etmiştir. Selim ve Hasan Orhan'ın her biri adına 299.323 GBP ve Cezayir Orhan adına da 279.522 GBP ile birlikte bunların her biri için cezai tazminat olarak % 50 ilave bir tutar talep edilmiştir. Son olarak 40.800,52 GBP tutarında hukuki masraf ve giderlerin geri ödenmesi de istenmiştir.

414. Sterlin cinsinden talepler, adil tazminat talebinin ilk yapıldığı Ağustos 2000'de geçerli olan kurlara dayalıdır ve söz konusu tarihten itibaren % 8 oranında faiz talep edilmiştir. Her türlü tazminat kararı, sterlin cinsinden verilecek (Türk Lirası "TL"nin dalgalanan değeri nedeniyle) ve kendisi tarafından belirlenecek bir sterlin hesabına yatırılacaktır. Orhanların mülkleri konusundaki tazminatlar, kendisi tarafından emaneten muhafaza edilecektir. Ayrıca her türlü hukuki masraf ve gider konusunda ödenmesine karar verilen tutarın, KHRP'nin Londra'daki hesabına yatırılmasını talep etmiştir.

415. Hükümet, başvurunun olaylara ilişkin iddialarına itiraz etmiş ve Sözleşme'nin ihlal edilmemiş olması nedeniyle bir adil tazminatın ödenmesinin gerekli olmadığını ileri sürmüştür. Alternatif olarak tazminat talep edilen konular ve kişilere ve başvurunun hesaplamalarına ve iddialarının kanıtlanmasına itirazda bulunmuştur. Hükümet, her türlü adil tazminatın başvurucuya Türkiye'de ve Türk lirası cinsinden ödenmesini talep etmiştir. Hükümet, her halükarda Orhanların ailelerinin Mahkeme nezdinde menfaat sahibi bir taraf olmadığını beyan etmiştir.

416. Mahkeme, başvurunun temsilcisinin Mahkeme'deki sözlü duruşma sırasında teyit ettiği gibi başvurunun bu başvuruyu kendi adına ve oğlu (Cezayir Orhan) ve erkek kardeşleri (Selim ve Hasan Orhan) adına yapmış olduğunu görmektedir. Bu koşullarda Mahkeme, uygun gördüğü takdirde Orhanların mağduru olduğu Sözleşme ihlalleri konusunda tazminat kararları verebilir ve bu tazminat tutarları, başvuru tarafından Orhanların mülkleri için emaneten muhafaza

edilecektir (*Kurt kararı*, yukarıda belirtilmektedir, § 174 ve yukarıda belirtilen *Çakıcı/Türkiye kararı*, § 125).

417. Tazminat kararlarında esas alınacak para birimi ve bunların nerede ödeneceği konusunda Mahkeme, başvurunun bu Mahkeme'deki İngiliz temsilcilerinin, İngiliz ve Türk vatandaşlarından ve kuruluşlarından yardım aldığını ve onlara yardımcı olmak üzere görevlendirilen tarafların giderlerinin ödenmesinden bu İngiliz temsilcilerin sorumlu olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle masraf ve giderler konusunda ödenmesi gerekebilecek bir tutar, başvuru tarafından belirtilmiş olan sterlin hesabına yatırılabilir. Ancak Mahkeme, bu dönüştürmenin başvuru tarafından belirtilmiş olan yegane soruna yani Türk lirasının değerindeki dalgalanmaya çözüm bulması nedeniyle ilgili tazminat tutarının, neden ödeme tarihinde Türk lirasına dönüştürülecek sterlin cinsinden yapılamayacağı konusunda bir gerekçe belirtilmediğini dikkate almaktadır.

A. Maddi tazminat

418. Başvurucu, kendisi ve Orhanlar tarafından maruz kalınan maddi zarar nedeniyle tazminat talep etmiştir. Bu taleplerin, daha önce ödenmesine karar verilen tazminat tutarlarını aşmasına karşın başvuru, bu iddiaların yeterli şekilde belgelendirilmiş, kanıtlanmış ve adil olduğu görüşünde olduğunu belirtmiştir. Hükümet, maddi tazminatın sadece çok nadir davalarda ve hakkaniyete uygun şekilde makul sınırlar içinde ve spekülasyondan kaçınılarak ödeneceğini beyan etmiştir.

1. Evler, arazi ve diğer mülk

419. Başvurucu, kendi adına evinin (280 metre karelik iki katlı bir taş ev), hasat edilmiş mahsulünün (2 ton buğday ve 500 kilogram mercimek), çeşitli ev eşyalarının (bir yatak, buzdolabı, televizyon, fırın, mutfak dolabı ve aletleri, bir halı, kilimler, kanepeler, sandalyeler, masa, soba, perdeler, giysiler, bir cam dolap, iki dolu çeyiz sandığı dahil) ve çiftlik hayvanlarının (10 inek ve 25 keçi) kaybından kaynaklanan maddi zarar nedeniyle 3.191,40 GBP tazminat talep etmiştir.

420. Orhanların her biri adına maddi tazminat olarak 3.372 GBP talep edilmiştir. Selim Orhan'la ilgili olarak evi, eşyaları ve çiftlik hayvanlarının (35 koyun ve 5 inek) tahrip edildiğine ve kaybolduklarına atıfta bulunulmuştur. Hasan Orhan ile ilgili olarak sunulan ayrıntılı bir tabloda evinin (260 metre karelik iki katlı taş ev), tahrip edilmiş ev eşyaları (başvurucu tarafından belirtilenlere benzer) ve çiftlik hayvanlarının (5 inek ve 20 keçi) değeri belirtilmiştir. Cezayir Orhan'ın tahrip edilmiş eşyaları veya mülkü konusunda hiçbir bilgi verilmemiştir.

421. Başvurucu, bu talepleri desteklemek için inşaat maliyetleri ve ev değerleri konusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yayınladığı rakamların belirtildiği Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası'nın bir beyanını sunmuştur. Başvurucu, Adnan Orhan (Selim'in oğlu) ve Ahmet Orhan'ın (Hasan'ın oğlu), babalarının sahip olduğu arazi ve çiftlik hayvanlarının tutarlarını kanıtlamaktadır.

422. Hükümet, başvurucu tarafından sunulmuş olan belgelerin, gerçekçi olmadığı ve tam olmadığı görüşünde olduğunu bildirmiştir. Mimar ve Mühendisler Odası'ndan alınan beyan ve çiftlik arazisi ve hayvanlarının maliyeti ve bunlardan elde edilen gelirler hakkındaki diğer tablolar, herhangi bir belgesel kanıt veya saha ziyaretleri ile desteklenmemiştir.

423. Mahkeme, bir yandan başvurucu, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın evlerinin tahrip olduğunu belirlemiştir. Mahkeme, eşyalarını almak için verilen süre konusundaki bulguları nedeniyle bu üç evin içindeki eşyaların önemli bir kısmının da tahrip olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle belirli bir tazmin edici karar verilmesi gereklidir. Diğer yandan tahrip olan ve kaybolan evlerin, mülkün ve eşyaların büyüklüğü ve özelliği konusunda kesin (örneğin bağımsız) bir delil sunulmamıştır. Başvurucu, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın çiftlik hayvanlarına ne olduğu konusunda bir bilgi sunulmamıştır. Bununla birlikte Hükümet'in, başvurucunun sahip olunan mülk hakkındaki beyanlarına itiraz etmesine ve başvurucunun mahallinde yapılmış bir inceleme raporu sunmamasına vurgu yapmasına karşın kendisinin de *Bilgin/Türkiye* kararında belirtildiği gibi buna benzer bir rapor sunmadığı Mahkemece belirtilmiştir. (no. 23819/94, § 142, 16 Kasım 2000, yayınlanmamıştır ve yukarıda belirtilen *Dulaş* kararı, § 90).

424. Bu koşullar altında Mahkeme'nin gerekli tazminatlar konusundaki değerlendirmesi zorunlu olarak spekülatif olacak ve hakkaniyet ilkelerine dayanacaktır (*Akdıvar ve Diğerleri/Türkiye* (Madde 50) ile ilgili 1 Nisan 1998 tarihli karar, *Raporlar* 1998-II, § 18 ve yukarıda belirtilen *Selçuk ve Asker* kararı, §§ 106, 108 ve 110).

425. Mahkeme, başvurucu, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın her birine 2.500 GBP ödenmesine karar vermektedir. Ancak Cezayir Orhan'ın Deveboyu'nda bir evi olmaması ve tahrip edildiği iddia edilen herhangi bir eşyası konusunda bir bilgi verilmemiş olması nedeniyle Mahkeme, Cezayir Orhan adına bu başlık altında yapılan talebi reddetmektedir.

2. Geçmişteki gelir ve gelecekteki gelir kaybı

426. Başvurucu, çiftçilikten elde edilecek geçmişteki gelirlerin kaybı konusunda kendi adına GBP 42.566 ve Selim ve Hasan Orhan'ın her biri adına 31.730 GBP talep etmiştir. Üçünün de 10 İngiliz dönümü sulanan araziye (sebzeler için) ve 15 İngiliz dönümü de kurak araziye (tahıl için) sahip oldukları belirtilmiş ve başvurucu, ayrıca kendi

ağaçları, bahçeleri ve orman arazilerine atıfta bulunmuştur. Bu talepleri desteklemek için Türk Tarım İşçileri Sendikası'ndan alınan bir beyanname (çiftlik hayvanlarından ve "dekar" başına yıllık gelir belirtilmektedir) ve başvuru ile Selim ve Hasan Orhan'ın gelirlerinin hesaplandığı ayrıntılı tablolar sunulmuştur. Ayrıca Cezayir Orhan için geçmişteki günlük 8.60 GBP gelir, 200 günlük bir çalışma yılı ve Bayındırlık Bakanlığı'nın inşaat sektörüne ilişkin gelirler tablosuna dayalı bir rakam olan 10.318 GBP talep edilmiştir.

427. Orhanların gelecekteki kazançlarından mahrum kalınmasına ilişkin talep, Ogden aktüaryal tablolarına ve 65 yaşına ulaşınca kadar çalışmalarına dayandırılmıştır. Bu nedenle gelecekteki kazançlar konusunda Hasan ve Selim Orhan'ın her biri için 37.018 GBP ve Cezayir Orhan için 39.560 GBP talep edilmiştir.

428. Hükümet, aktüaryal hesaplamaların spekülatif olduğunu ve haksız kazanç peşinde koşan kişiler tarafından istismar edilmeye çok açık olduğunu beyan etmiştir. Hükümet, ayrıca başvuruların gerçek ve ilgili kazançlarını kanıtlayan hiçbir belge sunulmadığına işaret etmiş ve bunun, farazi rakamlarına dayalı her türlü değerlendirmenin spekülatif olduğu anlamını taşıdığını belirtmiştir. Hükümet, talep edilen tutarların aşırı olduğunu da ileri sürmüştür.

429. Mahkeme, başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın arazisinin mülkiyetinin gerçekte son bulduğu konusunda bir delil bulunmadığını ve arazi kaybına ilişkin talepleri, bu araziden gelir kaybı (geçmişte ve gelecekte) konusunda bir talep olarak değerlendirdiğini açıklamaktadır.

430. Mahkeme, başvuru tarafından talep edilen tazminat ve Sözleşme'nin ihlali arasında açık bir neden sonuç ilişkisinin bulunması gerektiğini ve bunun ilgili davada kazanç kaybı konusunda tazminatı içerebileceğini hatırlatmaktadır (13 Haziran 1994 tarihli *Barberà, Messegue ve Jabardo/İspanya* kararı (Madde 50), Seri A no. 285-C, §§ 16-20 ve *Çakıcı*, § 127, ile *Selçuk ve Asker*, § 112, davalarındaki yukarıda belirtilen mahkeme kararları).

431. Buna ilave olarak bir başvuru maruz kaldığı maddi zararların tam olarak karşılanması (*restitutio in integrum*) için gerekli olan tutarların kesin olarak hesaplanmasının, ihlalden kaynaklanan zararın doğasında olan belirsiz özelliği nedeniyle engellenebileceği hatırlatılmaktadır (*Young, James ve Webster/Birleşik Krallık* (eski 50. Madde) 18 Ekim 1982 tarihli karar, Seri A no. 55, § 11). İhlal ve zarar arasındaki bağlantının zaman geçtikçe daha da belirsizleşmesine karşın gelecekteki zararların değerlendirilmesindeki çok fazla sayıdaki ölçülemez unsura bakılmaksızın bir tazminat ödemesine karar verilebilir. Bu tür davalarda karar verilmesi gereken husus, bir başvurucuya tazminat ödenmesini gerektiren geçmişteki ve gelecekteki maddi kayıp konusunda adil tazminatın seviyesidir ve bu konu, Mahkeme tarafından kendi takdirine bağlı olarak neyin adil olduğunu dikkate alarak belirlenecektir (6 Kasım 1989 tarihli *Sunday*

Times/Birleşik Krallık kararı (eski 50. Madde, Seri A no. 38, s. 9, § 15; *Lustig-Prean ve Beckett/Birleşik Krallık* (adil tazminat), no. 31417/96 ve 32377/96, §§ 22-23, AİHM 2000).

432. Mahkeme, Orhanların Sözleşme'nin 2. Maddesi'nin ihlalini oluşturacak şekilde ölmüş olduklarının varsayılabilirliğini, başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın evlerinin 8. Madde'nin ve 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin ihlalini oluşturacak şekilde tahrip edildiğini ve ailelerinin Deveboyu'nu boşaltmak zorunda kaldıklarını belirlemiştir. Bu koşullarda Sözleşme'nin bu ihlalleri ile Mahkeme'nin Selim ve Hasan'ın eşleri ve çocukları ile Cezayir Orhan'ın (başvurucunun) ailesi tarafından kullanıldığını kabul ettiği Orhanların gelirlerinin sona ermesi arasında bir neden sonuç ilişkisi vardır. Ayrıca Sözleşme'nin bu ihlalleri ile başvurunun gelirlerindeki azalma arasında da bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

433. Mahkeme, bu nedenle bir yandan geçmişteki ve gelecekteki gelir kayıplarına ilişkin talepleri temsil eden toplam ile ilgili başvurunun hesaplamaları ve ayrıntılı aktüeryel beyanlarını ((*Tanlı/Türkiye*, no. 26129/95, § 183, AİHM 2001 ve yukarıda belirtilen *Çakıcı/Türkiye* kararı, § 127), diğer yandan da başvurunun, Selim Orhan ve Hasan Orhan'ın arazilerinin büyüklüğü, çiftlik hayvanlarının sayısı ve bunlardan elde ettikleri gelirle ilgili dönemde Cezayir Orhan'ın gerçek geliri veya başvurunun şu andaki gelirine ilişkin bağımsız bir delil bulunmadığını dikkate almıştır.

434. Hakkaniyete uygun bir tutum belirleyen (yukarıda belirtilen *Çiçek* davası, § 201'de) Mahkeme, bu başlık altında başvurucuya 2.500 GBP, Selim ve Hasan Orhan'ın her birine 5.000 GBP ve Cezayir Orhan için 8.000 GBP tazminat ödenmesine karar vermiştir.

3. Kira ve diğer ilave geçim giderleri

435. Geçmişteki ilave kira ve diğer geçim giderleri konusunda başvuru, ayrıca kendi adına ve Orhanların mülklerinin her biri adına 3.970 GBP talep etmiştir. Deveboyu'nda tarım ürünleri ve yakıtın bedava bulunabildiği açıklanmış ve ayrıca Diyarbakır'da ilave eğitim, elektrik, su ve ısıtma giderlerinin belirtilmeyen miktarlarına atıfta bulunulmuştur. Başvurunun talebi, Diyarbakır'da ödemiş olduğu kiraya dayanmaktadır. Selim ve Hasan Orhan'ın erkek çocuklarının beyanlarında ailelerinin Diyarbakır'da ayda 50.000,00 TL ve 40.000,00 TL kira ödedikleri belirtilmiştir.

436. Gelecekteki ilave giderler konusunda başvuru ayrıca evinin yeniden inşa edilmeyeceğini varsayarak ve Ogden aktüeryel rakamlarına dayalı olarak kira giderleri için Diyarbakır'daki gıda ve yakıt giderlerine de atıfta bulunarak 12.900 GBP talep etmiştir.

437. Mahkeme, bu başvurunun başvuru tarafından kendisi ve şu anda ölmüş oldukları varsayılan Orhanlar adına yapıldığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle belirlenmesi gereken yegane ilgili neden

sonuç ilişkisi, Orhanlar ile ilgili iddia edilen ihlaller ve onların neticede maruz kaldığı zarar arasındadır. Bu çerçevede ve varsayılan ölümleri nedeniyle açıkça artık gelir elde etmemelerine karşın (ve gelir kaybına ilişkin tazminat kararı nedeniyle) öldükleri varsayılan bu kişilerin, daha sonra ilave kira ve başka geçim harcamalarını ödedikleri veya ödeyeceklerini kabul etmek tutarlı olmayacaktır.

438. Ancak Mahkeme, 1994 sonunda 8. Madde'nin ve 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin ihlalini oluşturacak şekilde başvuru evinin tahrip edildiğini ve köyü terk etmek zorunda kaldığını belirlemiştir. Ayrıca Diyarbakır'da kırsal bölgede geçim giderlerinin üzerinde belirli hane harcamaları (örneğin gıda ve yakıt) yaptığını ve yapmakta olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle bu kira ve diğer ilave harcamalar konusunda başvurucuya telafi edici bir tazminat ödenmesi gereklidir (yukarıda belirtilen *Selçuk ve Asker* kararı, §§ 113-114). Ancak başvuru tarafından Diyarbakır'da ödenmiş olan kira veya iddia edilen ilave hane harcamaları konusunda hiçbir bağımsız belge niteliğinde delil sunulmamıştır ve Mahkemenin gerekli tazminat konusundaki değerlendirmesinin zorunlu olarak spekülatif olması ve hakkaniyet ilkelerine dayanması gerekmektedir.

439. Başvurucuya bu nedenle bu başlık altında 2000 GBP tazminat ödenmesine karar verilmiştir.

4. Yetersiz soruşturmalardan kaynaklanan maddi zararlar

440. Başvurucu, yeterli soruşturmanın Orhanların varsayılan ölümleri ve Deveboyu'nun yakılması konusunda sorumluluğu belirlemesine ve Türkiye'de tazminat almasına izin vereceğini belirtmiş ve bu konuda maddi zarara uğradığını ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme'nin Orhanların varsayılan ölümü ve Deveboyu'nun tahrip edilmesinin neden olduğu Sözleşme ihlalleri konusunda maddi (ve maddi olmayan -bkz. hemen aşağıda) tazminat ödenmesine karar vermiş olması dolayısıyla Mahkeme, bunun aynı konuda iki kez tazminat istenmesi anlamını taşıdığını düşünmektedir.

B. Maddi olmayan tazminat

441. İlk olarak ve Orhanların varsayılan ölümü konusunda başvuru, onların mülklerinin her biri adına 40.000 GBP ve kendi adına da 45.000 GBP talep etmiştir. İkinci olarak Deveboyu yerleşim biriminin ve kuşaklar boyunca devam eden yaşam biçiminin kasıtlı olarak tahrip edilmesi nedeniyle kendi adına ve Orhanların mülklerinin her biri adına 20.000 GBP talep etmiştir. Üçüncü olarak ülkedeki makamların şikayetlerine yanıtlarının yetersiz olması ile ilgili olarak kendi adına ve Orhanların mülklerinin her biri adına 10.000 GBP talep etmiştir.

442. Hükümet, bu taleplerin aşırı olmaları yanı sıra herhangi bir temelden yoksun olduklarını ileri sürmüştür. İddia edilen ihlaller ve

herhangi bir zarar arasında bir neden sonuç ilişkisinin bulunmaması nedeniyle böyle bir tazminat ödenmesine karar verilmemelidir. Talepler, abartılıdır, Türkiye'deki sosyoekonomik koşulları dikkate almamıştır ve haksız kazanca neden olacaktır.

443. Mahkeme, Orhanların tutuklanması olayında varsayılan ölümlerin, Orhanlarla ilgili olarak 2, 5 ve 13'üncü Maddelerin ihlaline yol açtığını belirlemiştir. Mahkeme, söz konusu ihlallerin ciddiyeti dikkate alınarak onların lehine bir tazminat ödenmesi kararı verilmesi gerektiği görüşündedir. Bu çerçevede Selim, Hasan ve Cezayir Orhan'ın her biri için 12.400 EUR tutarında tazminat ödenmesi kararını vermiştir. Ayrıca yukarıda belirtilen varsayılan ölümler ve yetkili makamların başvurusunun Orhanları aramasına gösterdiği tepkinin, başvuru ile ilgili olarak 3 ve 13'üncü Maddelerin bir ihlalini oluşturduğu belirlenmiştir. Mahkeme, başvuru lehine bir tazminat ödemesi kararı verilmesinin de açıkça haklı olacağını düşünmektedir. Bu nedenle başvurucuya 6.200 EUR tazminat ödenmesine karar vermiştir.

444. Son olarak Mahkeme, Deveboyu'nun tahrip edilmesinin başvuru, Selim Orhan ve Hasan Orhan ile ilgili olarak tek başına ve 13. Madde ile bağlantılı olarak 8. Madde'nin ve 1 No'lu Protokol'ün 8. Maddesi'nin ciddi ihlallerini ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak tek başına ve 13. Madde ile bağlantılı olarak ciddi bir ihlal oluşturduğu sonucuna varmıştır.

445. Başvurucuya 6.200 EUR, Selim ve Hasan Orhan'ın her biri ile ilgili olarak 4.400 EUR ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak 2.500 EUR tazminat ödenmesine karar verilmiştir.

C. Maddi ve maddi olmayan tazminat ödenmesi kararlarının özeti

446. Bu çerçevede maruz kalınan maddi ve maddi olmayan zararlarla ilgili adil tazminat olarak aşağıdaki tutarların ödenmesine karar verilmiştir ve bütün tutarlar, ödeme tarihinde Türk lirasına çevrilecektir:

1. Başvurucuya: 7.000 GBP (maddi zarar) ve 12.400 EUR (maddi olmayan zarar);
2. Selim Orhan ile ilgili olarak başvuru tarafından emanette tutulmak üzere: 7.500 GBP (maddi zarar) ve 16.800 EUR (maddi olmayan zarar);
3. Hasan Orhan ile ilgili olarak başvuru tarafından emanette tutulmak üzere: 7.500 GBP (maddi zarar) ve 16.800 EUR (maddi olmayan zarar);
4. Cezayir Orhan ile ilgili olarak başvuru tarafından emanette tutulmak üzere: 8.000 GBP (maddi zarar) ve 14.900 EUR (maddi olmayan zarar);

D. Cezai tazminat ve artan tazminat

447. Başvurucu, ayrıca kendi adına ve Orhanların mülkü adına Madde 14, 18, 34 ve 38'in bir ihlali ve bunun ima ettiği kötü niyetin, kendisine ödenecek tazminat tutarının % 50 "artırılması" gerektiği anlamını taşıdığını ileri sürmüştür. Böyle bir tazminat kararı, Devlet'in ayıplanacak davranışlarının onaylanmadığını ve cezalandırıldığını gösterecektir. Başvurucu, Mahkeme'nin daha önce bunu yapmayı reddettiğini kabul etmesine karşın Mahkeme'nin bunun için bir gerekçe belirtmediğini, bu konuda uluslararası içtihat olduğunu ve böyle bir tazminat kararının Sözleşme'nin amaçlarının gerçekleştirilmesinin yegane yolu olacağını ileri sürmüştür. Mahkeme, bu öneriye itiraz etmiştir.

448. Mahkeme, yakın dönemde ve Büyük Daire'de başvuruların cezai ve cezalandırıcı tazminat taleplerini çeşitli kereler reddettiğini belirtmektedir. (*Cable ve Diğerleri/ Birleşik Krallık* [GC] no. 24436/94 ve izleyen maddeler, 18 Şubat 1999, § 30, yukarıda belirtilen *Selçuk ve Asker* kararı, § 119, ve *Lustig-Prean ve Beckett*, yukarıda belirtilmektedir, §§ 22-23).

449. Mahkeme, bu nedenle bu talebi reddetmektedir.

E. Deveboyu'nun yeniden inşa edilmesi ve Orhanların varsayılan ölümünün araştırılması yükümlülüğü

450. Başvurucu, ayrıca Mahkeme'nin Devlet'i Çağlayan köyünü ve evleri, diğer davalarda devletleri ilgili mülklerin iade edilmesi için emir verdiği aynı şekilde yeniden inşa etmekle yükümlü kılması gerektiğini ileri sürmüştür (*Papamichalopoulos ve diğerleri/Yunanistan* 31 Ekim 1995 tarihli karar (Madde 50), Seri A no. 330-B, ve *Brumărescu/Romanya* [GC] (adil tazminat), no. 28342/95, ECHR 2001). Başvurucu, bu beyanı ile bağlantılı olarak Mahkeme'ye Bakanlar Komitesi lehine köyün yeniden inşa edilmesinin ve başvurucu ve hayatta olan yakınlarının evlerine geri dönmelerinin imkansız olduğunu gösteren bir kanıt olmadığı yolunda karar vermesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Mahkeme'den Orhanların başına ne geldiği konusunda ciddi bir soruşturma yapılmasını talep etmesini istemiştir.

451. Mahkeme, bir ihlal olduğunu belirlediği bir kararında davalı Devlet'e bu ihlale son vermesi ve ihlalden önce mevcut olan durumu mümkün olduğu ölçüde yeniden tesis edecek şekilde yol açtığı sonuçları düzeltmesi (*restitutio in integrum*) konusunda hukuki bir yükümlülük getirildiğini hatırlatmaktadır. Ancak uygulamada *restitutio in integrum*'un mümkün olmaması durumunda davalı Devletler, Mahkeme'nin bir ihlal belirlemiş olduğu bir karara uymak için izleyecekleri yöntemi belirlemede serbesttir ve Mahkeme, bu konuda dolaylı emir vermeyecek veya tespit açıklamaları yapmayacaktır. Bu konuda kararlara uyulmasını takip etme sorumluluğu, Sözleşme'nin 54.

Maddesi kapsamında hareket eden Bakanlar Komitesi'ne düşmektedir (bkz., yukarıda belirtilen: *Papamichalopoulos ve diğerleri*, § 34 ve *Akdivar ve diğerleri* (Madde 50), § 47, ve dolaylı emirler konusunda *Tolstoy Miloslavsky/Birleşik Krallık* 13 Temmuz 1995 tarihli karar, Seri A no. 316-B, §§ 69–72).

F. Masraflar ve giderler

452. Son olarak başvuru, tablolara ve faturalara atıfta bulunarak hukuki masraf ve giderler konusunda 40.800,52 GBP (buna katma değer vergisi (İngiliz hukuk giderleri konusunda KDV) dahil değildir) talep etmiştir ve bunun dökümü şu şekildedir:

- Avukatın yasal çalışmaları için 14.500 GBP (yaklaşık 140 saat);
- Hukuki çalışmalar için 9.116 GBP (yaklaşık 90 saat), idari giderler için 415 GBP, çeviri giderleri için 1.529 GBP, temsilcilerle toplantılara katılma giderleri için 916,68 GBP ve Strasbourg'taki duruşmaya katılmak için 933,84 dahil olmak üzere KHRP için 13.630,52 GBP; ve
- 12.030 GBP tutarında hukuki giderler (yaklaşık 200 saat) dahil olmak üzere Türk avukatlar için 12.040 GBP.

453. Başvuru, saatlik ücretlerin makul olduğunu, yabancı avukat tutma ve onların desteklenmesi için Türk avukat tutma hakkına sahip olduğunu, yetersiz iç soruşturmanın, hukuki çalışmayı daha karmaşık hale getirdiğini ve uzattığını, avukatlar arasında verimli iş bölümü yapıldığını ve KHRP'nin katılımının, başka hususların yanı sıra İngiliz ve Türk temsilciler arasındaki danışmaların kolaylaştırılması, belgelerin çevrilmesi, başvuru ile temas kurulması ve Ekim 1999'da Ankara'da ifade alınması sırasında lojistik ve idari destek için gerekli olduğunu beyan etmiştir.

454. Hükümet, sadece gerçekten yapılmış masraf ve giderlerin geri ödenebileceğini ancak bir vergi numarasını içeren hiçbir kabul edilebilir makbuz, belge veya faturanın sunulmamış olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca masraflar ve giderlerin şişirildiğini ve hepsinin gerçekten yapılmış olmayabileceğini belirtmiştir. Hükümet, özellikle KHRP ile ilgili olarak talep edilen masraf ve giderlerin geri ödenmesine itiraz etmiştir.

455. Mahkeme, Sözleşme'nin 41. Maddesi uyarınca sadece gerekli olduğu için ve gerçekten yapılmış olan hukuki masraf ve giderlerin geri ödenebileceğini belirtmektedir. Mahkeme, bu davada ayrıntılı inceleme, Ankara'da tanıkların ifadelerinin alınması ve bu Mahkeme'de bir sözlü duruşma gerektiren olaylar ve hukukla ilgili karmaşık hususlar bulunduğunu kaydetmektedir. Ancak başvuru'nun kendi İngiliz ve Türk avukatları ile ilgili olarak talep ettiği toplam hukuki çalışma saatlerinin (430'un üzerinde) aşırı olduğu ve bütün bu hukuki giderlerin gerekli ve makul şekilde yapılmış olduğunun kanıtlanmadığı görüşündedir.

Mahkeme, ayrıca başvurusunun çeviri ve idare; Temsilcilerle görüşme (bir İngiliz ve bir Türk avukat) ve sözlü duruşma için Mahkeme'de hazır bulunma (iki İngiliz avukat) ile ilgili olarak başvurusunun İngiliz ve Türk avukatlarının giderlerinin gerekli ve makul olduğunu kabul etmektedir.

456. Bu çerçevede uygulanabilecek katma değer hariç olmak üzere 29.000 GBP tutarında bir meblağın ödenmesine ancak Avrupa Konseyi'nden hukuki yardım olarak alınmış olan 2.455,29 EUR'un bu tutardan düşülmesine ve ödenecek net tutarın, başvuru tarafından kabul edilen ve belirtilen Birleşik Krallık'taki banka hesabına sterlin olarak yatırılmasına karar vermiştir.

G. Gecikme faizi

457. Mahkeme, Euro cinsinden ödenmesine karar verilen tutarlar için yıllık % 7,25 ve sterlin olarak ödenmesine karar verilen tutarlar için yıllık % 7,5 oranında gecikme faizi ödenmesinin uygun olacağını düşünmektedir.

BU NEDENLERLE MAHKEME

1. *Altya karşı bir oyla* Selim, Hasan ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak Sözleşme'nin 2. Maddesi'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
2. *Altya karşı bir oyla* başvuru ile ilgili olarak Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
3. *Oybirliği ile Selim, Hasan ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak* Sözleşme'nin 5. Maddesi'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
4. *Oybirliği ile Selim, Hasan ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak* Sözleşme'nin 8. Maddesi'nin ve Sözleşme'nin 1. No'lu Protokolü'nün 1. Maddesi'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
5. *Oybirliği ile Cezayir Orhan ile ilgili olarak* Sözleşme'nin 8. Maddesi'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
6. *Altya karşı bir oyla başvuru*, Selim Orhan, Hasan Orhan ve Cezayir Orhan ile ilgili olarak Sözleşme'nin 2, 3, 5 ve 8'inci Maddeleri ve 1. No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ile bağlantılı olarak 13. Madde'nin ihlal edildiğine karar vermektedir;
7. *Oybirliği ile Sözleşme'nin* 14. Maddesi çerçevesindeki şikayetlerin incelenmesine gerek olmadığına karar vermektedir;

8. *Oybirliği ile Sözleşme'nin* 18. Maddesi çerçevesindeki şikayetlerin incelenmesine gerek olmadığına karar vermektedir;
9. *Oybirliği ile Sözleşme'nin* 34. Maddesi çerçevesindeki şikayetlerin incelenmesine gerek olmadığına karar vermektedir;
10. *Altıya karşı bir oyla* davalı Devlet'in, Sözleşme'nin 44 § 2 Maddesi'ne göre kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç ay içinde ödeme tarihinde geçerli olan oran üzerinden Türk lirasına çevrilecek olan aşağıdaki tutarları ödemesine karar vermektedir:

(a) başvurucu ile ilgili olarak maddi zarar nedeniyle 7.000 GBP (yedi bin sterlin) ve maddi olmayan zarar nedeniyle 12.400 EUR (on iki bin dört yüz Euro);

(b) her birinin mülkü için başvurucu tarafından emaneten muhafaza edilmek üzere Selim Orhan ve Hasan Orhan ile ilgili olarak her birine maddi zarar nedeniyle 7.500 GBP (yedi bin beş yüz sterlin) ve Selim Orhan ve Hasan Orhan ile ilgili olarak her birine maddi olmayan zarar nedeniyle 16.800 EUR (on altı bin sekiz yüz Euro);

(c) mülkü için başvurucu tarafından emaneten muhafaza edilmek üzere Cezayir Orhan ile ilgili olarak maddi zarar nedeniyle 8.000 GBP (sekiz bin sterlin) ve maddi olmayan zarar nedeniyle 14.900 EUR (on dört bin dokuz yüz Euro);

(d) yukarıda paragraf 457'de belirtilen yıllık oranlar üzerinden basit faiz, ödeme tarihine kadar yukarıda belirtilen üç aylık sürenin dolmasından itibaren ödenecektir.

11. Altıya karşı bir oyla:

(a) davalı Devlet'in başvurucuya yukarıda belirtilen üç ay içinde ve kendisi tarafından belirtilen Birleşik Krallık'taki banka hesabına masraflar ve giderlerle ilgili olarak uygulanabilecek her türlü katma değer vergisi hariç olmak üzere 29.000 GBP (yirmi dokuz bin sterlin) ödemesine ve bundan Avrupa Konseyi'nden hukuki yardım olarak alınmış olan 2.455,29 EUR'un (iki bin dört yüz elli beş Euro ve yirmi dokuz sent, ödeme tarihinde sterline çevrilecektir) düşülmesine; ve

(b) yukarıda paragraf 457'de belirtilen yıllık oranlar üzerinden basit faizin, ödeme tarihine kadar yukarıda belirtilen üç aylık sürenin dolmasından itibaren ödenmesine karar vermektedir;

12. Başvurucunun adil tazminat konusundaki taleplerinin kalan bölümlerini oy birliği ile reddetmektedir.

ORHAN/TÜRKİYE KARARI

Mahkeme Kuralları, 77 §§ 2 ve 3 uyarınca İngilizce lisanında hazırlanmış ve yazılı olarak 18 Haziran 2002'de bildirilmiştir.

Michael O'BOYLE
Kayıt Memuru

Elisabeth PALM
Başkan

Sözleşme'nin 45 § 2 Maddesi ve Mahkeme Kuralları 74 § 2 uyarınca Sn. Gölcüklü'nün karşı oy yazısı bu karara eklenmiştir.

E.P.

M.O.B.

HAKİM GÖLCÜKLÜ'NÜN KARŞI OY YAZISI

(Çeviri)

Davanın özü ile doğrudan ilgili olan çoğunluğun vardığı bazı sonuçlara üzülererek katılamıyorum.

I. Olayların belirlenmesi ve usule ilişkin adımlar

1. Kararın 266 ve izleyen paragraflarında çoğunluk, üzülererek ifade etmem gerekirse Mahkeme tarafından genellikle kullanılmayan ifadelerle Sözleşme kuruluşlarının delil toplaması sırasında davalı Hükümet'in davranışlarını eleştirmekte ve davanın esası konusunda bu temelde hukuki çıkarımlar yapmaktadırlar. Çoğunluğun görüşüne göre davalı Hükümet, Sözleşme kuruluşlarının belge, bilgi, tanıkların çağrılması, vs. gibi çeşitli kereler iletilen taleplerine yapması gerektiği gibi yani gerekli biçimde ve Sözleşme kuruluşlarının isteklerine uygun olarak yanıt vermemiştir. Örneğin, hükümet davanın taraflarca incelenmesi amacıyla söz konusu askeri operasyonlar hakkında tam ve ayrıntılı bir dosya sunmamıştır. Çoğunluğun görüşüne göre bu tutum, bir "suçun ikrarı" anlamını taşımış ve aynı zamanda başvurucunun iddialarının temelini oluşturmuştur.

2. İlk olarak bu dava, yoğun ve yaygın bir terör dalgasına karşı koyma gereksinimi ile bağlantılıdır (çoğunluğun da belirttiği gibi) ve bu tür birçok durumda çok az şey önceden hazırlanabilir. Hemen her şey, o dönemdeki durumun gerekleri ve genellikle "güvenlik meseleleri" veya "askeri sırlar" ile bağlantılı askeri zorunluluklara göre doğaçlama olarak yapılır. Bu nedenle bu dava, olağan ve sıradan bir dava değildir. "Her şeye ilişkin belgesel delillerle" önceden hazırlanmış bir plana göre yürütülen bir "yakın muharebe" yoktu.

Bu davaya ilişkin kamuya açık duruşmada Temsilci, açıkça Hükümet'in elinde bulunan bütün delilleri Sözleşme kuruluşlarının incelemesi için iyi niyetle sunmuş olduğunu ve herhangi bir şey eksikse bunun büyük olasılıkla bu tür bir davaya özgü güçlüklerden ve söz konusu olaylardan bu yana geçmiş olan uzun süreden kaynaklandığını beyan etmiştir.

Durum böyle iken çoğunluk, davalı Hükümet'in, kendi argümanlarına zarar verecek belirli gerçekleri sakladığından ve gerçeğin aydınlatılmasını engellediğinden emin midir?

Bu çerçevede çoğunluğun gerçeklerin belirlenmesi, bunların yorumlanması ve bunlara dayanarak vardıkları sonuçlara katılmam mümkün değildir.

II. 2. Madde'nin uygulanması

3. Kararın 310. paragrafında çoğunluk, Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra Orhanlara ne olduğu konusunda aşağıdaki sonuca ulaşmıştır: "Mahkeme'nin görüşüne göre güvenlik güçlerinin gözetiminde buldukları sırada Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra Orhanların nerede gözaltında tutulduğunun gerekli standarda uygun delillere göre belirlenmesi mümkün değildir". Bu, çoğunluk adına spekülasyon ve temelsiz bir varsayımdır. Davaya ilişkin gerçekler konusundaki önceki paragrafların, hak ettikleri şekilde özenle incelenmesi halinde bu iddiayı destekleyecek hiçbir şey bulunamayacaktır. Çoğunluk, "güvenlik güçlerinin gözetiminde buldukları sırada Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra ... Orhanların nerede gözaltında tutulduğunun gerekli standarda uygun delillere göre belirlenmesi mümkün değildir" dediğinde haksız bir şekilde daha sonra gözaltında tutulmalarına devam edildiğini farz etmektedir. Yanıtlanması gereken esas soru, nerede gözaltında tutuldukları değil, Gümüşsuyu'nda güvenlik güçlerinin gözetiminde buldukları sırada gözaltında tutulmalarına devam edilip edilmediğidir.

4. "Mahkeme'nin tarafların beyanları ve deliller konusundaki değerlendirmesi" ile yukarıda paragraf 310'da belirtilen varılan sonuç arasında belirgin bir çelişki bulunmaktadır. Gerçek olan husus, "Gümüşsuyu'nda görülmelerinden sonra Orhanların nerede gözaltında tutulduğunun gerekli standarda uygun delillere göre belirlenmesinin mümkün olmamasıdır." Aslında bu durum, kararın 316. paragrafında çoğunluğun "Orhanların Kulp veya Lice jandarma karakollarında ya da Lice Yatılı Okulu'nda gözaltında tutulduğu konusundaki yegane delilin, kulaktan dolma bilgiye dayandığı bir gerçektir. [Eşref] hakkında Mahkeme'ye başka bir bilgi verilmemiştir ... Bu doğrudan delil, yol açtığı yoğun şüphelere karşın Mahkeme'nin bütün makul şüphelerin ötesinde Orhanların yukarıda belirtilen jandarma veya ordu birimlerinde gözaltına tutulmuş oldukları sonucuna varabilmesi açısından yetersizdir..." (alt çizgi tarafımdan konulmuştur).

5. Orhanların askerlerle birlikte son kez görülmelerinden sonra jandarmalar tarafından gözaltında tutulmuş oldukları belirlenmemişse çoğunluğun yaptığı gibi güvenlik güçleri tarafından teyit edilmemiş bir şekilde gözaltına alınmaları sonucu öldüklerinin varsayılması ve bu nedenle 2. Madde'nin ihlal edildiği sonucuna varılması nasıl iddia edilebilir? Bu tür bir muhakeme yürütme, görüşüme göre temel mantığa aykırıdır ve bu nedenle kabul etmem mümkün değildir.

6. Kısacası bu dava, sadece teyit edilmemiş bir kayıp olayı ile ilgilidir ve bununla ilgili olarak uygulanabilecek yegane hüküm, çoğunluğun belirlediği gibi 2. Madde değil 25 Mayıs 1998 tarihli *Kurt* kararına göre Sözleşme'nin 5. Maddesi'dir. Timurtaş'ın Türkiye'ye karşı açtığı davaya ilişkin 13 Haziran 2000 tarihli kararda Mahkeme, bu dava

ve *Kurt* davası arasında iddia edilen bir dizi farklılığa dayanarak (*Kurt* kararı ile esaslı bir şekilde oluşan içtihadı aykırı karar vermekle suçlanmamak için) ve sözde bir "ölüm varsayımını" getirerek yanlış bir şekilde 2. Madde'yi uygulamıştır. *Orhan* davası, *Timurtaş* ve *Akdeniz* davaları gibi *Kurt* davasına benzemektedir.

Kişilerin ve yerlerin değişmesine karşın davanın esası değişmemiştir. 2. Madde'nin uygulanması için sadece bir spekülasyon olan bir varsayım yeterli değildir. Söz konusu kişinin öldüğü, mevcut davada olduğu gibi makul şüphenin ötesinde kanıtlanmadığı sürece 5. Madde öncelik taşır. Bu bağlamda yukarıda belirtilen *Timurtaş* davasındaki ayrıntılı karşı oy yazıma atıfta bulunuyorum ve burada bir kez daha *Kurt* davasının 108 ve 109'uncu Maddelerini belirtmekle yetiniyorum:

"Bu konuda başvurunun iddialarının, tamamen davalı Devlet'te resmi olarak hoşgörü gösterildiği ileri sürülen kayıplar ve bununla bağlantılı tutuklulara kötü muamele ve yargısız infaza ilişkin daha genel bir analizle desteklenen oğlunun ilk gözaltına alınmasına ilişkin koşullardan çıkarılan varsayımlara dayandığı görülmektedir. Mahkeme, kendi adına bu argümanların tek başına oğlunun gerçekten gözaltında öldüğü konusunda daha ikna edici bilgilerin bulunmamasını telafi etmek için yeterli olmadığı görüşündedir..."

Yukarıda belirtilen hususları dikkate alan Mahkeme, başvurunun davalı Devlet'in belirtilen koşullarda oğlunun yaşamını koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği yolundaki iddialarının, Sözleşme'nin 5. Maddesi açısından değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir."

III. Sözleşme'nin 3. Maddesi'nin başvuru ile ilgili olarak ihlal edildiği iddiası

7. Mahkeme, *Kurt* davasında teyit edilmemiş kayıp olaylarında etkin bir araştırma yapmakla yükümlü ulusal makamların bir başvurunun şikayetlerine gösterdiği kayıtsızlığın, belirli durumlarda (ayrıca bkz., 7 Temmuz 1999 tarihli *Çakıcı* kararı) başvuru ile ilgili olarak 3. Madde'nin bir ihlalini oluşturduğu görüşüne varmış ancak bu konuda genel bir ilke belirtmemiştir. Ancak daha yakın bir tarihte görülen ve *Orhan* davasına büyük ölçüde benzeyen *Akdeniz/Türkiye* davasında (bkz., 31 Mayıs 2001 tarihli karar, § 102) özel koşullar belirlemeyen Mahkeme, başvuru ile ilgili olarak 3. Madde'nin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Aynı şekilde mevcut davada olayın soruşturulmasından sorumlu ulusal makamlar, başvurunun kendi açısından 3. Madde'nin ihlal edildiğinin belirlenmesinin mümkün olduğu yolundaki şikayetleri konusunda o kadar kayıtsız değillerdi.

IV. 13. Madde'nin ihlali konusunda

8. Çoğunluğun mevcut davada yaptığı gibi Mahkeme'nin usule ilişkin olarak 2. Madde'nin ihlal edildiğini belirlemesi durumunda 2. Madde'nin ihlali konusundaki belirlemenin olaydan sonra etkin bir

araştırma yapılmadığı veya tatmin edici bir usul izlenmediği gerçeğini dikkate alması nedeniyle 13. Madde kapsamında ayrı bir durum ortaya çıkmamaktadır. Bu konuda daha fazla ayrıntı için *Ergi/Türkiye* davası, *Akkoç/Türkiye* davası ve *Taş/Türkiye* davasına ilişkin kararlardaki karşı oy yazıma atıfta bulunuyorum. Aynı muhakeme, 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ve Sözleşme'nin 3, 5 ve 8'inci Maddeleri ile bağlantılı olarak 13. Madde'nin ihlal edildiği iddiası konusunda ve ayrıca iç hukuk çarelerinin tüketilmesi konusunda da uygulanmalıdır.

V. 41. Madde'nin uygulanması

9. Yukarıda belirtilen hususlar, 41. Madde'nin uygulanmasını farklı yönlerden incelememi gereksiz kılıyor. Ancak kararın bu kısmının, açık ve ikna edici olmadığını ve hukuki mantıkla çeliştiğini belirtmem gerekiyor. Başvurucunun da aralarında bulunduğu bazı kişilere "öldükleri varsayılan" evli olmayan erkek çocukları ile ilgili olarak aynı gerçekler nedeniyle çeşitli fasıllar altında tazminat ödenmesine karar verilmiştir.

10. Ayrıca merkezi Londra'da bulunan bir dernek olan Kürt İnsan Hakları Projesi'ne bu davadaki yardımları nedeniyle masraflar ve giderler konusunda bir ödeme yapılmasına itiraz ediyorum.

Çeviri giderleri dışında Mahkeme, bugüne kadar sürekli olarak tekrarlanan bu talepleri her zaman reddetmiştir (bkz., aşağıdaki mahkeme kararları: *Kurt/Türkiye* davası, 25 Mayıs 1998, § 180; *Salman/Türkiye* davası, 27 Haziran 2000, § 143; *İlhan/Türkiye* davası, 27 Haziran 2000, § 116; *Çiçek/Türkiye* davası, 27 Şubat 2001, § 209; *Berktaş/Türkiye* davası, 1 Mart 2001, § 219; *Şarlı/Türkiye* davası, 21 Mayıs 2001, § 93; *Taş/Türkiye* davası, 14 Kasım 2000, § 106; *Akkoç/Türkiye* davası, 10 Ekim 2000, § 109; *Avşar/Türkiye* davası, 10 Temmuz 2001, § 448). Mahkeme, reddetme gerekçelerini belirtirken "bu kuruluşun dosyanın hazırlanmasındaki rolünün kesin boyutu" hakkında kendisine bilgi verilmemiş olduğunu (bkz., yukarıda belirtilen *Kurt* kararı) veya "KHRP konusunda talep edilen ücretlerin mutlaka ödenmiş olduğu" konusunda ikna olmadığını (bkz., yukarıda belirtilen *Salman* davası) belirtmekle yetinmiştir. Bu konuda yapılan kısıtlı açıklamalar, gerçekte çok baştan savmaydı. Mahkeme, insan haklarını korumak için çaba gösteren bir derneğin ücretsiz olarak yardıma bulunması gerektiğinin farkında olduğu için bu konuda daha fazla ısrarcıydı. Çeviri ücretleri dışında bu kuruluşla ilgili olarak yapılmış olan harcamaların, genel hukuki giderlere dahil edilmemesi ve bu şekilde KHRP'nin davanın bir tarafı olarak gösterilmemesi gerekiyordu. Mahkeme'nin bu nedenle KHRP ile ilgili ücretlerin geri ödenmesi konusundaki her türlü talebi açık ve kesin bir şekilde reddetmesi gerekmektedir.